

ПОВРАТАК НАСЛЕЂУ

Оглед из примењене хуманистике

Милош Миленковић

УНЕСКО
ЕТНОЛОГИЈА
АНТРОПОЛОГИЈА
СРБИЈА
КУЛТУРА
ИДЕНТИТЕТ

Одељење за етнологију
и антропологију
Филозофски факултет
Универзитет у Београду

ДОСИЈЕ
СТУДИО

МЕАП

Библиотека
Етноантрополошки проблеми
МОНОГРАФИЈЕ
Књига трећа
Милош Миленковић
ПОВРАТАК НАСЛЕЂУ
Оглед из примењене хуманистике

Универзитет у Београду – Филозофски факултет
Одељење за етнологију и антропологију

Етноантрополошки проблеми

МОНОГРАФИЈЕ

Књига трећа

Уредник библиотеке

Проф. др Милош Миленковић

Уредник овог издања

Проф. др Сенка Ковач

Секретар Редакције

Марко Пишев

Рецензенти

Проф. др Данијел Синани

Проф. др Љиљана Гавриловић

Душица Живковић, музејски саветник

Уређивачки одбор

Rodrigo Araya Dujisin (Universidad Católica de Chile, Chile); Мирјана Веселиновић-Хофман (Катедра за музикологију Факултета музичких уметности Универзитета уметности у Београду); Иван Вуковић (Одељење за филозофију, Филозофски факултет Универзитета у Београду); Дејан Димитријевић (Departament de sociologie-ethnologie Université de Nice – Sophia Antipolis); Јелена Ђорђевић (Одељење за политикологију Факултета Политичких наука Универзитета у Београду); Зорица Ивановић (Одељење за етнологију и антропологију, Филозофски факултет Универзитета у Београду); Зоја Карановић (Одсек за српску књижевност, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду); Сенка Ковач (Одељење за етнологију и антропологију, Филозофски факултет Универзитета у Београду); Сања Поткоњак (Одсек за етнологију и културну антропологију, Филозофски факултет Универзитета у Загребу); Радмила Радић (Институт за савремену историју Србије); Владимир Рибих (Одељење за етнологију и антропологију Филозофски факултет Универзитета у Београду); Војислав Станимировић (Катедра за правну историју, Правни факултет Универзитета у Београду); Лидија Радуловић (Одељење за етнологију и антропологију Филозофски факултет Универзитета у Београду); Гордана Горуновић (Одељење за етнологију и антропологију Филозофски факултет Универзитета у Београду)

Милош Миленковић

ПОВРАТАК НАСЛЕЂУ

Оглед из
примењене хуманистике

Београд, 2016.

Књига је резултат научноистраживачког пројекта „Идентификационе политике Европске уније: Прилагодјаване и примена у Републици Србији“ (ев. бр. 177017) Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије на Филозофском факултету Универзитета у Београду

Истраживања су суфинансирана радом на примењено-научним пројектима које је Министарство културе и информисања Републике Србије реализовало у сарадњи с Етнолошко-антрополошким друштвом Србије и Филозофским факултетом Универзитета у Београду: „Друштвено-хуманистичке науке као нематеријално културно наслеђе“, „Културни идентитети као нематеријално културно наслеђе“, „Конституирана едукација професионалаца о Конвенцији о заштити нематеријалног културног наслеђа и њеној практичној примени“, „Заштита нематеријалног културног наслеђа у Републици Србији у процесу европских интеграција“ и „Викенд нематеријалног културног наслеђа“.

*Етноантрополошки проблеми – МОНОГРАФИЈЕ
је нейрофизично издање које можете у електронској форми
бесилајно преузети на адреси:
www.anthroserbia.org*

САДРЖАЈ

Речи захвалности	7
Уводно разматрање	9
О очувању националног идентитета и културне баштине у европским интеграцијама – Основне заблуде и значајније могућности	35
Повратак држави и идентитету у доба њиховог „краја“ – Даља консеквенцијалистичка промишљања политике српске етнологије и антропологије	53
Унесков систем очувања нематеријалног културног наслеђа у Републици Србији	73
Ка Инклузивном регистру нематеријалног културног наслеђа Републике Србије	91
Закључно разматрање с препорукама	109
Литература	121
Извори	137
Резиме	143
Summary	151

РЕЧИ ЗАХВАЛНОСТИ

Захваљујем колегиницама и колегама с Одељења и Института за етнологију и антропологију Филозофског факултета Универзитета у Београду и осталим сарадницима на научно-истраживачким и примењеним пројектима Факултета и Етнолошко-антрополошког друштва, који су својим радом, саветима, отвореношћу за дијалог, учествовањем у прикупљању грађе за ово истраживање али и увидима у рукопис и саветима, допринели овој књизи. Захвалност дугујем уредници овог издања проф. Ковач, секретару редакције доц. Пишеву, рецензентима проф. Гавриловић, проф. Синанију и г-ђи Живковић, издавачима, колегама кустосима и студентима различитих нивоа студија, као и многим испитаницима и сарадницима, ангажованим у Мрежи заштите нематеријалног културног наслеђа Србије и у истраживачким организацијама, владиним институцијама, организацијама цивилног друштва и медијима. С њима сам кроз осмишљавање дипломских, мастер и докторских тема, излагања на конференцијама, интервјуе, предавања, примењена истраживања, трибине, едукативне семинаре и популаризацију овде изнетих идеја, заједно откривао начине да се проблематика, за коју верујем да је од изузетног и дисциплинарног и друштвено-политичког значаја, уобличи и представи и научној и широј јавности. Посебну захвалност дугујем Душици Живковић, музејском саветнику Етнографског музеја у Београду, која је као помоћник министра за културно наслеђе у Министарству културе успоставила Мрежу заштите нематеријалног културног наслеђа, и проф. др Данијелу Синанију, председнику Етнолошко-антрополошког друштва Србије, председнику Националног комитета за нематеријално културно наслеђе, с којима сам живо размењивао

идеје и осмишљавао начине како да се српска етнологија и антропологија примене а да не изгубе свој научни карактер, и како да се, управо ангажовањем на истраживању, очувању и одрживој заштити нематеријалног културног наслеђа, профилишу и као лиценцирана професија.

★ ★ ★

БИБЛИОМЕТРИЈСКА НАПОМЕНА

Друго и треће поглавље су, прилагођена овом издању, оригинално објављена као чланци:

- (2) „О очувању националног идентитета и културне баштине у европским интеграцијама: Основне заблуде и значајније могућности“, чланак у часопису *Етнoантpојoлoшкe пpоблeмe* 8(2) за 2013. годину, стр. 453–470.
- (3) „Повратак држави и идентитету у доба њиховог „краја“: Даља консеквенцијалистичка промишљања политике српске етнологије и антропологије“, чланак у часопису *Етнoлoшкo-антpојoлoшкe свeскe* 23 (н.с. 12) за 2014. годину, стр. 17–33.

УВОДНО РАЗМАТРАЊЕ

Утицајно је мишљење да истраживање, заштита и очување нематеријалног културног наслеђа (НКН) представљају ненаучну или у најбољем случају примењено-научну новину, тако рећи моду која ће проћи, након чега ће српска етнологија и антропологија моћи да се врате свом стандардном „чисто“ научном послу. Тако се, на пример, у најновијој историји дисциплине (в. прву књигу у овој едицији: Ковачевић, 2015) савремена домаћа продукција у оквирима антропологије културног наслеђа ни не обрађује под тим називом (мада се извесна пажња придаје етнолошко-антрополошкој музеологији и антропологији туризма). Већ сам разматрао, из историјске, теоријске, политичке, као и из перспективе етике дисциплине, зашто такав став не одговара текућој дисциплинарној пракси, а како домен истраживања, очувања и заштите НКН можемо и треба да посматрамо као део нормалне етнолошко-антрополошке науке, посебно када је реч о обједињавању истраживања и примене ради остваривања друштвених циљева па и оправдавања самих разлога постојања дисциплине (в. Milenković, 2014a; посебно у поглављу „Очување културног наслеђа: Да ли је то уопште антропологија?“, стр. 181–206). У том смислу, овде изнет аргумент предлажем да сагледате у континуитету с мојом претходном књигом.

Ратификацијом Конвенције о заштити нематеријалног културног наслеђа Организације Уједињених нација за образовање, науку и културу (Унеско) 2010. године (усвојеном 2003. године, в. Извор бр. 11), Република Србија је преузела обавезу да истражује, документује, штити, очува и развија НКН, које чине тзв. „елементи“ који се селекују

на државном нивоу. С тим циљем, успостављен је званичан систем заштите НКН којем инфраструктуру и подршку пружају запослени у етнологско-антрополошким институцијама (музејима, факултетима, институтима и др.), већински окупљени у Етнологско-антрополошком друштву Србије – професионалном удружењу, а који се ослањају на вишедеценијско истраживање културних идентитета у етнологији и антропологији, етномузикологији, етнолингвистици, фолклористици и сродним хуманистичким дисциплинама (о успостављању тог система, глобално и у Републици Србији и уопште о активностима Унеска у Србији в. Јанев, 2010; Јовашевић, 2011; 2012; Живковић, 2011; Матић, 2011; Лукић-Крстановић и Радојичић, 2015; Srećković, 2016; Lukić-Krstanović, 2016; в. и четврто поглавље ове књиге).

Као што ће из даљег излагања постати јасно, истраживање историјата, структуре и функционисања тог система показало је да учесници у њему предано брину углавном о очувању НКН већинске популације. У том смислу, систем заштите НКН Србије представља основни оквир за примену етнологије као националне науке и антропологије као друштвено одговорне хуманистике, од почетака његовог заснивања. У овој књизи документујем успостављање тог система и анализирам шта у њему може да се унапреди, посебно када је о мањинском НКН реч.

Током процеса његове ратификације, имплементације и трансформације, Унесков модел односа према НКН је у делу антрополошке јавности који је посвећен проучавању политичке инструментализације културних идентитета листом изазвао негативне реакције. Ипак, оно што је у пословичној антрополошкој критици есенцијализације и политичке инструментализације остало непримећено, јесте *преозначавање идентитетских из инструменталних политичких сукоба у инструменталном политичком мирењу*. Тако се Унесков систем очувања културног наслеђа може сматрати *највећим мирнодојским пројектом с културним предзнаком у новијој историји*, што га чини посебно вредним пажње у нашем друштву и нашој академској и интелектуалној јавности.

Многи антрополози, традиционално опрезни према колективизацији и поучени злоупотребама културних идентитета широм човечанства, имају задршку па и одијум према овом релативно новом поимању наслеђа, сматрајући да опасност од његове потенцијалне злоупотребе далеко надилази његову политичку и економску корист. Фокус критике варира од усмеравања на изразито високо степен злоупотребљивости до дегутантог кича на који одређени типови употребе наслеђа несумњиво асоцирају. Тако бројне колеге и у нашој научној и професионалној средини наслеђе и традицију, као критички оријентисани интелектуалци, настављају да посматрају искључиво као нешто назадно, ирационално и по дефиницији злоупотребљиво. Да ли је могуће „знати ко си и одакле си“ а не омаловажавати друге? Да ли је могуће чувати наслеђе а не негирати тековине модерне цивилизације и међународне стандарде поштовања људских и мањинских права? Да ли су се антрополози и колеге из сродних дисциплина прерано предали, огорчени, разочарани и непоправљиво песимистични када је о осећању заједништва реч? Да ли било шта с колективно-идентитетским предзнаком увек мора мутирати у омаловажавање, ниподаштавање, рат или геноцид над различитима, онима с дручачијим наслеђем?

Као што ће ова књига надам се показати, систем НКН се може посматрати не само као још један извор инструментализације идентитета, што он повремено несумњиво јесте, већ и као савремени реформски инструмент с потенцијалом да буде веома напредан, као питање доброг укуса, као оквир за професионализацију етнологије-антропологије, дакле на многобројне начине који га не тумаче искључиво у негативном светлу. Полазећи од анализе која показује да је сама инструменталистичка критика херитолошке парадигме скрива мит о аутентичности, изнете у претходној књизи, у овде изнетом аргуменуу ћу показати да се управо критика тог мита налази у самој сржи антрополошког и сродних пројеката демаскирања политичке инструментализације идентитета и да, и као научници и као грађани, поседујемо и знања и инструменте да *поистинимо више од његове иревентивне*

кријџике. Осим тога, овде заступам тезу да је „повратак наслеђу“ истовремено и повратак националним циљевима етнологије и наднационалним циљевима антропологије – повратак научном наслеђу као културном наслеђу и неговане његових вредности у временима у којима се многи (поново) питају чему те научне дисциплине уопште више служе. У том смислу, позивам читаоце да књигу сагледају и као одговор на позиве да се друштвеним наукама, а хуманистичким дисциплинама посебно, пронађе место у европској научној политици, што је тренд о којем се управо расправља у оквиру Европског истраживачког простора, у оквиру иницијатива које имају за циљ да научну политику у оквиру стратегије Европа 2020 оријентишу ка тзв. Великим друштвеним изазовима, посебно у оквиру агенде Унија иновација (енг. Grand Societal Challenges and the Innovation Union agenda, в. Избор бр. 67).

Дуг је и нимало очигледан пут који ће НКН морати да пређе од националистичког кича (Нариук, 2001) до мирнодопског инструмента (Bräuchler, 2011), и њему је експлицитно посвећена ова књига. У њој се разматрају тематски и методолошки оквири текућих истраживања НКН у оквиру српске етнологије-антропологије, како би се показало да је истраживање, заштита и очување НКН заправо – „нормална“ етнологија и „чиста“ антропологија. Ово не због тога што верујем у релеванцију полемике о томе да ли је бављење културним наслеђем уопште наука (као да је „научност“ дефинисана предметом истраживања!?, упор. Kovačević, 1976), већ због чињенице да текући научноистраживачки пројекти и пројекти интердисциплинарне и интерсекторске сарадње у овом домену недвосмислено демонстрирају да бављење НКН и само представља део културног наслеђа – да оно без истраживања, заштите и очувања уопште и не постоји. Поврх тога, поменута истраживања демонстрирају да се тематски опсег антропологије њеним предметним фокусирањем на наслеђе не сужава, већ напротив проширује, што је важна неантиципирана контраинтуитивна последица у потрази за новом друштвеном функцијом дисциплине. То за директну импликацију има неопходност очувања друштвено-хуманис-

тичког научног поља као интегралног елемента културног наслеђа, у временима у којима многе колегинице и колеге из научноистраживачког и из сектора високог образовања одбијају да виде његову интринсичну повезаност са сектором културе, доприносећи нехотице сопственом самоукидању.

Полазећи од *нефундаменталистичкој погледа на есенцијализам* и *неантиреалистичкој погледа на релативизам*, које сам развио раније (упор. Milenković, 2013a; 2014a) у овој књизи браним тезу да је бављење НКН важно у временима у којима се наука у друштву не само не поштује већ и доследно делегитимизује. Оно је посебно важно данас, када се друштвено-хуманистичко научно поље, а у оквиру њега најпре национална хуманистика, у државној научној и просветној политици дуготрајно и системски третирају као не-наука и као бесмислени трошак.

Имајући у виду структуру аргумента изнетог у овој књизи и простор за његово излагање, критичком прегледу све бројнијих и разуђенијих библиографских јединица из српске етнологије и антропологије НКН у њој није било места (заинтересовани читаоци и истраживачи свакако треба да почну од сајта српских етнолошких и антрополошких издања www.anthroserbia.org). Слично је и с прегледом укупне глобалне продукције, која одавно превазилази обим који је могуће представити једним поглављем, мада свакако заслужује посебну монографију о критикама и полемикама у овом пољу истраживања које се убрзано шири, а каква не постоји ни на глобалном нивоу. Нису разматрани ни многи други аспекти Унесковог пројекта: заштита културног наслеђа као модел стицања институционалне аутономије једне међународне агенције и глобалних институција као „адаптибилних хибрида“ (Zacharias, 2010; Schemeil, 2013); последице глобализације управљања културним наслеђем (Schmitt, 2009), успостављање „универзалног културног поретка“, „мозаичког универзализма“ и преиспитвање да ли је на делу „нови културни империјализам“ (Adams, 2008; de Cesari, 2010; Elliott и Schmutz, 2012) или с њим повезано питање „културног суверенитета“ (Luke, 2013), као ни друге теме интересантне посебно у погледу улоге наше

дисциплине у државној и међународној културној, просветној и научној политици. Ове важне теме остављене су за неки други оглед, радове колега и студената.

Ово није ни књига специфично о Унеску. Њен радни наслов гласио је: „Српска етнологија/антропологија и мирнодопски пројекат Унеска“ али је током уређивачког процеса констатовано да би то могло заварати читаоце да у њој потраже историјат Унеска у Србији или преглед многобројних односа које је према нашој дисциплини, сродним дисциплинама и њиховом предмету та агенција имала у прошлости, до данас. Радознали читаоци о томе могу да се обавесте у релевантној литератури (Metraux, 1951; Valderrama, 1995; Droit, 2005; Јовановић ур., 2007; Марковић и др. ур., 2014; Seeger, 2015).

Ова књига представља трансформацију мојих ставова о глобализацији и европеизацији; о мултикултурализму и политици идентитета, и о историји етнологије и политици антропологије. У њу су из финансијских, техничких и библиометријских разлога уврштена само два у научним публикацијама раније објављена рада (в. Библиометријску белешку). У њој износим аргумент који се постепено прилагођавао у складу с циљем који је остао непромењен – како да наша дисциплина одигра улогу мирнодопског фактора, од раних идеја о антропологији као мултикултурној пропедеутици (Миленковић, 2003) до најпожељнијег исхода који се овде заговара. То је Инклузивни регистар НКН који би обухватио репрезентативне симболе идентитета свих етноконфесионалних и на другим типовима културног идентитета заснованих заједница грађанки и грађана Републике Србије.

Полазећи од тога да културно-критичко наслеђе није једино наслеђе антропологије, иако оно својом теоријско-методолошком софистицираношћу и узбудљивошћу доминира савременом антрополошком теоријом, а посебно њеном политиком и етиком, када наслеђе етнологије и антропологије сагледамо консеквенцијалистички и из перспективе друштвених циљева тих дисциплина, испоставља се да оно

може бити инкорпорирано и очувано путем интерсекторске сарадње академског, владиног и невладиног сектора, медија, институција културе, а посебно укључивањем представника самих заједница чије се наслеђе штити. У том смислу разматрање које следи има и консултативни карактер, као део процеса разумевања шта од нагомилане антрополошке и сродне мудрости, стицане током три века и широм човечанства, можемо да – и саме као елементе културног наслеђа – изаберемо, проучимо и заштитимо, па употребимо да сопствено друштво учинимо пристојнијим местом за живот.

Сада већ више деценија дуга полемика о Унесковом пројекту очувања културне разноликости човечанства заузима место у савременој историји антропологије, њене теорије, методологије, политике и етике, и позива на дубоко промишљање, не само због значаја који има у новијој историји идеја, већ и због тога што представља јасан и обећавајући оквир за решавање горућег питања озваничења професионалног статуса етнологије и антропологије у Србији. Ово посебно имајући у виду чињеницу да би се велики број колега сложио са следећом констатацијом: „нематеријално наслеђе је дијагноза, а заштита је терапија“; оно је заједнички појам за глобалне економске, политичке, технолошке и демографске промене, у њиховим разноврсним експресивним изразима – фестивалима, листама, такмичењима, наградама и др. (Hafstein 2015). Иако већина аутора наглашава инструментални карактер заштите културног наслеђа у корист државних, етничких и интереса политичких и економских елита, постоје и они, како констатује Бруман, који не занемарују његове креативне и антихегемонијске аспекте, сам се залажући за уравнотежен приступ који би искључио и демонизацију и глорификацију (в. Brumman 2015, 414; Brumman and Berliner 2016, 28). Овде ћу бранити тезу да задатак етнологије и антропологије, и шире хуманистике, *није* искључиво да својом констатном детективском митолова-

чком критиком констатује терапијске контраиндикације. Верујем да смо ипак више од интелектуалаца опште праксе (или њихових парњака, дежурних скептика према дометима модерне науке и медицине), а да наше готово редовно откривање контраиндикација у „реформским“ и „напредним“ пројектима има инструменталну критичку вредност само онда када их употребимо ради унапређивања сопствене државе и друштва – дакле, не ако остану недоступне ван-научној јавности.

Када пажњу посветимо бројним изнетим аргументима поводом Унесковог односа према питањима културе и идентитета, а затим експлицитно и поводом концепта НКН и система његове заштите, видимо да они након доношења Конвенције 2003. године, као централног документа у овој анализи, постају шири и разноврснији. Знатно већи број аутора, који у свом истраживачком фокусу раније нису превасходно имали културно наслеђе, идентитет, домородачка или мањинска права, укључује се у дебату о овом питању, дајући јој допринос који тече у три њена основна, паралелна мада међусобно преклопљена тока. Први ток посвећен је утврђивању тога шта је уопште НКН, да ли је то нека нова појава или само нови назив за старе појаве попут фолклора, традиције, народне културе и сл. (Bortolotto, 2007; Alivizatou, 2008; Vecco, 2010; Lenzerini, 2011). Овај ток полемике указује на чињеницу да је наш систем заштите НКН с разлогом поверен етнологији, с обзиром на то да НКН заиста обухвата предметну матичност ове и њој сродних дисциплина, попут етномузикологије, етнолингвистике или фолклористике одн. проучавања народне књижевности. Суштина нематеријалности овог типа наслеђа не односи се на чињеницу да је оно „неопипљиво“, с обзиром на чињеницу да ритуали, веровања, занати и његови други аспекти очигледно укључују и „опипљиве“ елементе. Односи се на то, да је реч о елементима наслеђа чије су кључне одлике *ипроцесуалности*, дакле укорененост у времену и *уиопијебљивости*, за разлику од естетске контемплације (Bortolotto 2007, 21). Пажњи будућих истраживача историје овог полемичког тока свакако не треба да промакне ни чињеница да је он на-

средио расправу о (не)супстанцијалном карактеру наслеђа, изведену из још старије расправе о природи „културног добра“ у правној, политиколошкој, интердисциплинарној музеолошкој и сродној литератури. Оно што је овде најрелевантније јесте то, да је до усвајања Конвенције, наслеђе формално правно и политички концептуализовано у складу с класификацијом Конвенције о светском културном и природном наслеђу (в. Извор бр. 65), увек с јасном, опипљивом, материјалном манифестацијом (Yahaya 2006, 292).

У антропологији је широко раширена и веома утицајна интерпретација према којој Унеско користи неантрополошки, па и предантрополошки концепт културе који је не-Западни, предмодеран, пре-књижевни појам наслеђа које се преноси с генерације на генерацију. Ипак, када се удубимо у његову историју, у мери у којој је то могуће имајући у виду да је у питању вероватно највећа агенција која је икада успостављена, видећемо да се у кључним доступним документима који осветљавају развој његових политика, нормална антрополошка дефиниција културе јавља већ у Декларацији из Мексико ситија 1982. године: „У најширем смислу, за културу се може рећи да представља комплекс дистинктивних духовних, материјалних, интелектуалних и емотивних одлика који одликују неко друштво или друштвену групу. Она не укључује само уметност и књижевност, већ и начине живота, фундаментална права људских бића, вредносне системе, традиције и веровања“ (в. Извор бр. 46, у Преамбули). Сваки професор антропологије, од Тајлора до мене, дао би не трепнувши шестицу бруцошу који издекламује ову дефиницију. Оно што је посебно интересантно за мој аргумент, јесте и чињеница да иста декларација *под културом обухвата и резултате научној, а не само уметничкој и књижевној рада*, као и да експлицитно наводи „неопипљиве“ (касније: нематеријалне) изразе људске креативности, попут језика, ритуала, веровања, све до библиотека (н.и, 23. параграф), што су и основни маркери културног идентитета у његовој типичној, националној или етноконфесионалној форми.

Постепена замена појма културно добро (као евроцен-тричног, укореењеног у европској фасцинацији старином, оличеном монументалним споменицима материјалне културе попут тврђава, замкова, цркава, скулптура и сл.) појмом културног наслеђа и сама је веома западни феномен, имајући у виду да се нематеријални (неопиљиви) аспекти источних култура никада нису искључивали нити стављали у други план – напротив, они су предствљали њихова кључна својства у очима Запада који их је егзотизовао (упор. Kale, 2014). Тако је Конвенција о заштити светског културног и природног наслеђа из 1972. године представљала прекретницу у односима антрополога према Унеску: док су до седамдесетих година и најпознатији антрополози радо учествовали у раду агенције, попоут Мид, Редфилда, Хариса или Леви-Строса, начин на који је Унеско прешао преко питања национализма, колонијализма и стварне културне разноврсности човечанства био је разлог да се антропологија и Унеско углавном растану све до периода који је претходило усвајању Конвенције о НКН (Meskell 2013, 484).

Нешто раније, у Декларацији о принципима међународне културне сарадње из 1966. године Унеско је применио етички принцип који у антропологији, уз методолошки, представља један од два основна конституента културног релативизма: „Свака култура поседује дигнитет и вредност и мора се поштовати и очувати. Сваки народ има право и дужност да развија сопствену културу. У свом богатству и разноврсности, и у међусобним реципрочним утицајима, све културе узете заједно чине заједничко наслеђе које припада целом човечанству“ (в. Изворе бр. 48 и 51). С тим коинцидира постепено ширење источноазијског (поглавито јапанског и корејског) концепта „живе ризнице“, присутно и данас (Aikawa-Faure, 2014), као и иницијативе из различитих делова света да се пажња посвети „немонументалном“ наслеђу (в. Извор бр. 61). Све су то облици које је НКН имало и знатно пре усвајања Конвенције, и у том смислу оно нам заиста није ни ново ни страно, већ представља нови назив за стари, уобичајени предмет истраживања у (когни-

тивної) антропологији и (српској) етнологији (Бижић-Омчикус, 2005; Жикић, 2006).

У фокус српске академске етнологије-антропологије истраживање, заштита и очување НКН долазе непосредно након доношења Конвенције, средином прве деценије 21. века. Полазећи од претпоставке да су културни идентитети истовремено и садржај и знак који означава неки одређени корпус (нематеријалног) културног наслеђа, културни идентитети се у домаћој науци проучавају без страха од петрификације и уз употребу метода друштвених наука, дакле као и други уобичајени предмети истраживања (в. Ковач ур., 2005; Žikić 2008).

Када пажњу преусмеримо на контекст у којем је дошло до те велике промене, какву је обележило формално изједначавање вредновања опипљивог и неопипљивог у Унесковој концептуализацији културе, видимо да је оно у основи имало етичке и политичке мотиве. Деведесете године двадесетог века сматрају се „златним добом“ НКН, када оно излази на велику сцену и постаје академски и административни хит. Заслуга за тај преокрет придаје се Светском домородачком покрету (или антрополозима и другим стручњацима у његовој служби). У потрази за утемељењем равноправности с популацијама које су га некада колонизовале одн. са њиховим државама, тај покрет је у дугом процесу заговарања успео у оквирима самог Унеска да административно успостави једнаку вредност монументалне споменичке баштине и наизглед ефемерне и мање вредне неопипљиве културе, за коју се по правилу везује идентитет народа без државе, а који су кроз модерну историју систематски „натурализовани“ (de Bont, 2015) и развлашћивани, будући изван модерног либералног поретка националних држава и савремених облика капитализма (Марковић, 2008; Peterson 2010). Врдољак побија ту доминантну романтизовану тезу о успону нематеријалног културног наслеђа у Унеску као плоду борбе ваневропских нација за напуштање евроцентричног концепта (монументалног, материјалног, опипљивог) наслеђа и указује на то, да се сви основни елементи концепта већ налазе управо у преко века старој европској правној тради-

цији заштите мањина (Vrdoljak, 2011), што је традиција необично важна и за аргумент ове књиге.

Унеско је нешто раније, 1989. године усвојио Препоруку за очување традиционалне културе и фолклора (в. Извор бр. 47) којом је трасирано етаблирање „неопипљивог“ (нематеријалног) културног наслеђа као легитимног поља истраживања, заштите и очувања: „Фолклор (или традиционална и популарна култура) представља тоталитет на традицији заснованих творевина неке заједнице, који изражавају групе или појединци и који је препознат као одраз очекивања те заједнице, у смислу да одражава њен културни и друштвени идентитет, а чији се стандарди и вредности изражавају усменим путем, имитацијом или на неки други начин. У његове форме се, између осталог, убрајају: језик, књижевност, музика, плес, игре, митологија, ритуали, обичаји, рукотворине, архитектура и друге уметности“. Видимо, поново, да је реч о стандардној антрополошкој дефиницији културног идентитета за који би Тајлор нашем замишљеном бруцошу на испиту дао и вишу оцену! Касне осамдесете су и период у којем је Унеско појам фолклора заменио појмом нематеријалног наслеђа (што је кулминирало заснивањем Програма за нематеријално културно наслеђе 1992. године, в. Blake 2002, 8).

И у правној теорији постоје гласови веома слични онима у антрополошкој критици херитолошке парадигме. Сажети, они се фокусирају на чињеницу да идеја заштите културног наслеђа почива на наслеђеној идеји заштите културних добара, која у себе укључује презервационистико и холистичко поимање културног идентитета као хомогеног и целовитог, а елементе културе као нешто што припада њиховим носиоцима, без обзира на реалност у којој културна динамика, културно присвајање и хибридизација култура доводе у питање логику заштите па и сам појам „културног добра“ које треба да буде заштићено (в. Mezeu, 2007). Током деценија Унескових покушаја, као и покушаја других међународних организација, да дефинишу шта би то било „културно добро“ одн. „културно наслеђе“, сваки пут је дефинисању измицао сам концепт културе, што кулми-

нира немогућношћу да се дефинишу „културна права“ у оквиру ширег настојања да се она инкорпорирају у политичке заштите права националних мањина (Blake 2000, 76; в. и Vasiljević, 2014a). Посебан изазов у тим настојањима представља тзв. „хибридно наслеђе“ (de Jong, 2009), па можемо с поносом констатовати да је упис средњевековних стећака на Репрезентативну листу светског културног наслеђа доказ да се наша и суседне државе могу носити и с тим наизглед непремостивим препрекама (в. Извор бр. 53).

Деведесете године двадесетог века су и деценија ретрадиционализације културног идентитета на глобалном плану, што је период у којем је стварност „узвратила ударац“ у бројним *наоружавањима идентитетима* кроз борбу за присвајање или уништавање наслеђа, којој паралелу може да представља само отворени културни тероризам с почетка 21. века. Та атмосфера довела је и до усвајања контроверзног Документа о аутентичности из Наре (в. Извор бр. 49). Њиме је потцртана критика евроцентричног погледа на вредност неке културе и установљена неопходност дијалошког дефинисања елемената наслеђа које треба да буде заштићено у партнерству са самим заједницама чије се наслеђе селекује и штити: „Одговорност за културно наслеђе и његов менаџмент припада, на првом месту, културној заједници која га је генерисала“ (н. и, 8. параграф) „...дужно поштовање према свим културама захтева да културна добра морају бити узимана у обзир и процењивана у културном контексту којем припадају“ (н.и, 11. параграф).

Конечно, самој Конвенцији, као централном документу, претходила је Унескова Декларација о културној разноликости из 2001. године (в. Извор бр. 50), интересантна по два основа. Прво, она у свом четвртом члану експлицитно наглашава саму културну разноликост као заједничко културно наслеђе човечанства и види је као вредност по себи коју су државе-чланице дужне да штите. Друго, она у свом десетом члану позива на опрез према повећаној комодификацији и конзумеристичком карактеру који се придаје елементима културног наслеђа. Али НКН је данас управо то – комодификовани, конзумеристички артефакт првог реда,

било да је реч о етнотуризму или неговању симбола идентитета у фестивалској култури. Током његовог развијања, наслеђе је од појма који носи национализмом пренаглашени понос вредан чак и колективног самоуништења или геноцида над суседним или ривалским популацијама, сведено на предмет туристичке комодификације. И то је „мање зло“ (ако у побољшању економске ситуације неке заједнице или радости фестивала има ичег „злог“). Не само због поштовања права на потрошњу (што је право готово занемарено у махом алибералној критичкој антропологији) већ и због чињенице да представља прилику да антропологија изађе из своје куле од слоноваче, престане да се клони херитизације и почне да процесе конструкције наслеђа проучава као и сваки други елемент животних светова касне модерности (Bendix 2009, 254), односно као „аутентичну илузију“ (Skounti 2009, 74).

Унеско је настојао да превенира обе деформације сопствених замисли – и националистичку инструментализацију и конзумеристичку комодификацију – и ни у једној још увек није у потпуности успео. Историја тих модификација чека да буде написана на глобалном нивоу, а углавном се може пронаћи у архивама самог Унеска (доступним научној јавности, в. Извор бр. 62). Ипак, идеја да се друштвени процеси могу контролисати у тој мери и сама је утопијска. Приметићете да сам овде пошао од претпоставке „мирења с мањим злом“, да је боље да идентитет буде тржишно него ратно инструментализован. Али ни спор око манастира Прохор Пчињски (в. Gavrilović, 2009b), ни медијски и даље изузетно актуелан спор око патентирања ајвара, бурека, шљивовице, кајмака или киселог купуса – све самих симбола српског националног идентитета, ни полемика о ојкању (в. Младеновић-Рибић и Рибић, 2013) нису постали изговор за почетак нових етнонационално образложених ратова. У рат нас није одвео ни спор око целокупног српског феудалног средњовековног наслеђа на Косову и Метохији, као пример територијалног поверавања државне надлежности над етнички атрибуираним наслеђем заједнице која је изгубила политичку контролу над територијом. Овакви спорови у

догледно време више ни не могу постати изговори за рат (из разлога објашњених у трећем поглављу). Како је то недавно згодно формулисао један од мојих саговорника на семинару о заштити репрезентативних елемената једног нашег мањинског наслеђа: „Поштовани Милоше, мени се чини да је то једно корисно замајавање“.

Видимо из овог кратког прегледа да НКН није било ништа ново у тренутку када је Унеско својим актом најзначајнијим по типу – Конвенцијом – обавезао чланице да штите и неопипљиве аспекте људских култура, њихове традиције, фолклор одн. колективне идентитете. Оно што јесте било ново је карактер те промене; прецизније, обавезивање државних администрација земаља чланица да законски и подзаконском регулативом уреде овај домен, као што су својевремено биле обавезане да уреде домен заштите материјалног (монументалног, покретног и непокретног, опипљивог) наслеђа. У том смислу, овај први ток полемике који се усредсређује на труизам да „нема ничег новог под капом Земаљском“ ипак нам је користан, упркос својој привидној баналности и управо зато што подсећа на поменуто „корисно замајавање“.

Прво, упознавањем овог типа полемике, можемо да се информишемо о чињеници да Унеско деценијама користи стандардни антрополошки концепт културног идентитета (који под културом не подразумева само високу културу и који повезује културу пре са заједницама и њиховим начином живота него са индивидуама у естетској контемплацији). Друго, да у његовој примени, кроз различите типове докумената варијабилне правне снаге, он обавезује државе чланице да га штите, што је и кључно поље на којем ће се у овом аргумену развијати теза о неопходности инклузивне заштите НКН Србије. И треће, да у *своју дефиницију укључује и саму науку*, што додатно потврђује нелегитимност настојања дела наше научне и високообразовне администрације да омаловажава, ниподаштава па чак и укине науку на српском језику и језицима наших националних мањина и етничких група (парадоксално *након* демократских промена које су имале за циљ да нас „учине светом“). То представља

директно кршење ратификованих међународних споразума, од којих су кршења декларација Уједињених нација и конвенција Унеска примери не само неуставног и незаконитог, већ и нецивилизованог поступања у научној и просветној политици. Оно је у очигледном нескладу са достигнутим стандардима међународне заједнице (читаоци заинтересовани за проблематику ускраћивања српском народу и националним мањинама и етничким заједницама Србије да имају науку на сопственим језицима путем закона и подзаконских аката који регулишу домене науке и високог образовања, у сопствено истраживање је најбоље да крену од: Ковачевић и Миленковић, 2013 и тамо наведене литературе).

Битан подтип првог тока дебате за централни аргумент ове књиге јесте расправа вођена поводом тога да ли у опсег Конвенције уврстити и тематику људских права. Гавриловић (2011) је у нашој научној јавности већ дискутовала о овом питању, и закључила да је управо тај сегмент Конвенције најрањивији. Суштину резерве коју би потписала већина не-етнолошки оријентисаних антрополога сажео је Ериксен: „Како је могуће бранити културну варијабилност а истовремено инсистирати на заједничком скупу дељених вредности? Као да су вредности некако независне од културе? И површним читањем Извештаја постаје јасно да су вредности и разноликост замишљају у раздвојеним доменима. „Разноликост“ је, у Унесковом извештају, углавном повезана с феноменима као што су ритуали, храна, бајке, народна уметност и занати... Друштвена организација, укључујући политичку структуру и право гласа, људска права, структуру сродства и правила наслеђивања, родно дефинисане улоге и образовни систем, тржиште рада и здравствене услуге држе се по страни од појма „креативне разноликости“. У Извештају у ствари ништа не указује на то, да његови аутори сматрају дечије бракове, политички деспотизам или религијску нетолеранцију као изразе креативне разноликости“. (Eriksen 2006, 14) „Право на културно наслеђе на основу порекла посебно је проблематично и не може добити подршку археолошке, историографске и антрополошке теорије“, додаће Ходер (Hodder 2010, 861).

Пажња је скренута и на чињеницу да *очување културног наслеђа није јуко техничко питање већ вид сировођења људских права* (Logan, 2012; в. и Извор бр. 63).

Ово извођење секундарних функција заштите културног наслеђа (нпр. економског, образовног, забавног, туристичког, људскоправног и др.) има основу у, а директно се надовезује на раније препознавање *херитизације као културне праксе*. Ако се овај начин мишљења о заштити НКН у антропологији може сажети у једну мисао, она би свакако инсистирала на чињеници да нема ничег природног нити објективног у процесима селекције и заштите; да су они увек културни артефакти, дакле плод избора, али и намећања; да су, иако се манифестно оправдавају економским, образовним и ужекултурним разлозима, процеси херитизације у својој основи најчешће скривени пројекти националне хомогенизације, засновани на искључивању мањина различитих врста путем политичког притиска који користи школски систем и медије да стандардизује резултате митологизације културе већинске, елитне или на неки други начин доминантне популације; да омогућава елитама широм света да користе механизме које им је међународна заједница ставила на располагање како би етнополитички амбијент сопствених друштава учиниле хомогенијим, а сопствене културне перцепције историје, друштва, обичаја и начина живота учиниле стандардним и легитимним.

Јасно је да је овај тип антрополошке аргументације готово идентичан аргументацији историчара, социолога или филозофски оријентисаних социјалних и политичких теоретичара када објашњавају процесе националне хомогенизације у доба креирања модерних националних држава у Евроазији и Америкама у 18. и 19. веку. Међутим, парадоксално су управо антрополози који су инсистирали на томе да се оживљавање или произвођење културног наслеђа третира као културна пракса (релативна у односу на идентитетске, просторне и временске контексте) „изазвали“ њима самима неприхватљиве појаве попут окамењивања или замрзавања културе и идентитета. То је и водило проблему који поново добија на актуелности управо ових година

– стављањем антрополога и других критички оријентисаних истраживача и теоретичара наслеђа пред избор између негативних аспеката есенцијализације „по себи“ и очигледних позитивних последица такве есенцијализације, чијем решавању претендује да допринесе и ова књига. Својевремено се о истом проблему у југословенској и српској етнологији расправљало у идиому *фолклоризма* (а време у којем је расправа вођена говори и о актуелности и савремености те дебате у светским оквирима; в. Bošković-Stulli, 1971; 1983; Ђупурдија, 1981; Handler and Linnekin, 1984; Hanson, 1989; Linnekin, 1991; Павковић и Наумовић, 1996; Жикић, 1996; в. и Антонијевић, 2012 о „лажном фолклору“).

Овај проблем ћемо лакше разумети ако се усредсредимо на чињеницу да се Унесков концепт заштите културног наслеђа налази под значајним утицајем антрополошког аксиома поштовања културне Другости на нивоу обавезе, попут политичке коректности, која је незаинтересована за аутентичност, па програмски ареалистично трпи фолклоризам и „лажни“ фолклор као легитимне истраживачке теме. За то можемо да захвалимо Леви-Стросу (Gavrilović 2009a, 94–95). Овакав приступ посебно је присутан током последњих година, када музеолошки приступ културном наслеђу, највише под утицајем популаризације концепта НКН, постаје антропологизован (Gavrilović 2009b, 28; упор. сличан налаз на глобалном нивоу, о постепеној антропологизацији пракси заштите материјалног културног наслеђа која је иначе под утицајем археолошког начина мишљења: Kolen, 2009).

У овом типу дебате наглашено је и да Конвенција настоји да пребаци моћ са државе на заједницу, укључујући ту и обавезу да се поштује оно што заједница (а не, рецимо, стручњаци за етнологију и фолклор) сматрају аутентичним. Ипак, Конвенција државу не обавезује у потпуности, дајући заједницама само начелно улогу равноправног партнера при селекцији елемената НКН пред заштиту. Управо такво само делимично развлашћивање националне државе, којој је Конвенцијом остављена контрола над процесом номинације, њен је најспорнији аспект са становишта културних

права: „Највећи проблем у вези с контролом коју власти имају над настојањима да се заштити НКН јесте проблем слободе и људских права. У многим земљама широм света, мањинске културне заједнице не виде владе као представнике својих интереса, посебно када је реч о њиховим живим културним традицијама и виталности самих тих заједница као живих и динамичних. Историјски посматрано, настојања влада често су имала за циљ елиминацију појединих културних пракси – неке нативне религије, мањинског језика, одређених ритуала или инструмената и сл.“ (Kurin 2007, 13). Као још значајнији проблем од игнорисања мањинских култура истакнута је могућност какву Конвенција даје државама да редукују друштвени живот мањина искључиво на његове *нейолиитичке* аспекте (Lixinski, 2011), такође необично важан за аргумент ове књиге.

Страхови нису били неоправдани. Управо је динамика већинско-мањинских односа унутар држава чланица и условила појаву другог тока полемика о НКН, у оквирима оних антрополошких истраживања која се усредсређују на проблематику инструментализације идентитета. Тај други ток полемике узима облик деконструкције Унесковог конструкта и оштре критике његовог високог потенцијала за политичку, посебно националистичку инструментализацију – и од стране националних држава и од стране поседника моћи унутар мањинских заједница. Он понавља антрополошку критику хомогеног, окамењеног, замрзнутог поимања културе као целине веровања, знања и поступања који је наводно типичан за све припаднике неке заједнице (в. Миленковић, 2005). Аутори који учествују у дијалогу на ове теме, доказују како се Унесков појам наслеђа широм човечанства користи и углавном злоупотребава у пројектима међунационалних сукоба око тога чије ће наслеђе бити доминантно у некој држави, или поводом етноконфесионалне атрибуције конкретних елемената културног наслеђа, поводом државног прописивања већинског наслеђа мањинама и сл. Управо критикујући експлицитну повезаност јавно-политичког поимања идентитета као постојаног и наслеђеног с једне, и његову научним истраживањима

доказано селективну и конструисану природу, с друге стране, многи аутори указују на неантрополошки и ненаучни карактер Унесковог система. У том смислу, овај други ток полемике проширује њен опсег с питања о дисциплинарном (предметном) карактеру наслеђа на његов политички (инструментални) карактер.

За ову расправу најбитније је то, да веома мали број радова позитивно конотира а) научни и б) антрополошки карактер овог Унесковог настојања. Тај начин мишљења трасирао је Ериксен утицајном интерпретацијом према којој Унеско користи неантрополошки, па и предантрополошки концепт идентитета као хомогеног и дељеног, третирајући културе као „острва“ у нескладу с реалношћу налаза научних истраживања у антропологији (Eriksen, 1993) а који се до данас може сматрати „званичним“ ставом ако не целокупне међународне а оно свакако европске антрополошке заједнице по овом питању (у вези с превазилажењем овог становишта в. Milenković 2014a, 41 и даље). Посебно је индикативно то, да се аутори који имају позитиван однос према Унесковом пројекту углавном третирају као утописти или прагматици, склони да идеологију или користољубље поставе испред научног аксиома вредносне неутралности. У недавном критичком прегледу актуелне ситуације овим поводом (Brumman 2014), тврди се да су аутори који подржавају Унескова настојања по правилу идеолошки или професионално усмерени одн. принуђени да то и чине с инструменталним оправдањем (усмереност примене антропологије на пројекте стављања културног наслеђа у функцију економског развоја, развоја образовања, националне хомогенизације, заштите мањина у људско-правном кључу, међунационалног помирења и сл.). Означава их као „вернике наслеђа“ (енг. *heritage believers*) насупрот онима који бирају „атеистичку“ критику, и предлаже „агностичку“ индиферентност према овој проблематици (енг. *heritage atheists* и *heritage agnostics*). Слично је мишљења и аутор који Унесков модел иронично, и не без разлога, назива „секуларном сотериологијом“ (Stoczkowski, 2009).

Широм човечанства, од Боливије (Sarrazín Martínez, 2015) до Јапана (Love, 2013), од Јужноафричке Републике (Beresford, 2012) до Шведске (Klein, 2014), истраживачи указују на актуелни *пораст инструментализације очувања културног наслеђа на основу Унесковој ауторитетна а насупрот његовим интенцијама*. Таква инструментализација у екстремним случајевима доводи до дијаметрално супротних последица од очекиваних, а разлоге вреди потражити у чињеници да је сама Репрезентативна листа резултат компромиса оних делегата у Унеску који су сматрали да треба направити листу налик на Листу светког културног блага (материјалног одн. природног) и оних који су сматрали да идеју листе треба потпуно одбацити (Hafstein 2009, 93; упор. и поделу делегата на „либерале“ и „културалисте“ Moghadam and Elveren, 2008 као и Извор бр. 65). Консеквенце прављења листи, као политичког питања првог реда, а посебно спорови око тога шта ће се на листи наћи а шта неће, такође су дебатовани у литератури (Askew, 2010; Frey и Steiner, 2011). У отом типу дебате нагласак је стављен на питања пристрасности селекције елемената, склоности пренагрпавању, административном и спонзорском занемаривању оних елемената који „нису на листи“, али и опасности какву листе представљају у смислу скрећања пажње „културним терористима“ које је наслеђе „вредније“ уништавања.

Овај други полемички ток, и сам разуђен у неколико релативно независних расправа, инсистира на инхерентној, структурној грешки усађеној у сам Унесков пројекат, на име на фикционалном карактеру колективног идентитета (насупрот његовој индивидуалистичкој етнографској реалности) који је *злоупотребљив по дефиницији*. Ако се запитамо над овим проблемом, можемо доћи до запањујућег закључка. Као што смо у антропологији одавно открили да се тоталитарни механизми друштвене контроле заснивају на фикцији „људске природе“ (Malinowski, 1941), тако се и у антрополошкој критици система истраживања, заштите и очувања НКН крије подједнако опасна апокалиптичка фикција о неминовности наоружавања колективног идентитета

(који се, стога, мора избегавати, деконструисати па и негирати до увредљивости за популације које до њега држе). Ове две фикције заснивају се на истој претпоставци – да је конфликт нормално стање људског друштва, и да се, попут појединаца који се сукобљавају зато што једни другима представљају ривале у стицању, и колективи међусобно такмиче за ресурсе на тржишту идентитета. Да без принуде или мита они не могу бити солидарни. Ова претпоставка је непроверена фикција. Она представља генерализацију на основу селективне, непотпуно документоване и пренаглашене евиденције о инструментализацији идентитета, која опет представља последицу истраживачког фокусирања махом на негативне аспекте колективизма (док је толико дубок социјални песимизам и сам последица консеквенцијализма, в. Миленковић, 2013). Оно што је за овај аргумент најважније јесте да предлоге изнете у овој књизи вреди размотрити *чак и ако је њако*.

И сам сам, у оквирима критичке традиције посткултурне антропологије, својевремено инсистирао на строгим поентама инструменталистичке парадигме, која по дефиницији сваку употребу идентитета дисквалификује као инхерентно злонамерну и структурно оријентисану злоупотребу, чинећи насиље над појединцима путем негирања њихове аутентичности и права на избор идентитета (Milenković, 2008b). У међувремену сам постао свестан да посткултурна и неоесенцијалистичка позиција нису инкомпатибилне, уколико се усвоје координативне дефиниције и привремене конвенције дефундаментализације есенцијализма, бирократизације идентитета и деидеологизације професионализма (у том смислу в. посебно треће поглавље). Из тих разлога данас верујем да јасна упозорења овог полемичког тока не смеју бити игнорисана, али из различитих разлога. Она наводе на закључак да и форма и садржај, и актери и рокови, и надлежности и процедуре морају бити *иревенџивно бирокрајизовани* уколико не желимо да и наш систем заштите НКН постане подложен оштрим критикама. Ово је посебно важно, имајући у виду то, да је он још увек у развоју али и да је управо захваљујући томе отворен за честито и

компетентно усмеравање (о чему пишем у четвртом и петом поглављу). То питање *усмеравања* води ме трећем току полемика који је од значаја за овај аргумент.

У трећем току полемике, фокус је стављен на општија теоријско-методолошка и ужа политичко-етичка питања повезана с карактером антропологије као науке у светлу изазова који пред њу ставља НКН. Аутори који полемишу у његовим оквирима питају се, често негативно одговарајући на то питање, да ли је бављење овом тематиком уопште антропологија или је баш управо супротно свему чему антропологија настоји од свог заснивања (в. Arizpe and Amescua eds., 2013; Berliner, 2012; Bortolotto, 2010; Franquesa, 2013; Meskell, 2012; Nielsen, 2011). У оквиру ове наизглед баналне дебате, налази се и једна која банална нимало није – расправа о банализацији саме антропологије њеном редукцијом на примену Унесковог концепта који, опет, и сам банализује основни предмет истраживања дисциплине, с наводно припадајућим теоријским, методолошким, политичким и етичким банализацијама. Банализацији се у овом случају не приступа из перспективе естетике, већ из угла њене скривене политичке функције – *сусијензије конфликте природе наслеђа љуштем њејове љовршине униформности*: „...та значајна промена, да не кажем револуција, у концепцији наслеђа првенствено [је] била везана за политички притисак да се изврши отклон од религијских, етничких и националних идентификација као критеријума за утврђивање наслеђа које ће бити чувано“ (Наумовић 2013, 83). Јасно је да у овој књизи управо поздрављам последице такве циљано површне бирократске униформизације...

Поред банализације, указано је и на објектификацију културних пракси, у чијој основи стоје правна и економска логика, будући да услов за признање права на заштиту проистиче из поседовања одн. власништва, које *љодразумева објектификацију* (Brown, 2003). Интервјуишући бројне представнике мањинских заједница и анализирајући културну политику и културне трендове током две деценије, Браун је међу првима документовано закључио да су прокламована политика дељења „заједничке културе човечанства“

и захтеви за власништвом над културним добрима посебно проблематични, будући инкомпатибилни када се одигравају у контексту равнотеже између домородачких захтева за признавање власништва над културом и захтева либералне демократије за слободним протоком информација и добара (н.д, 9). Разумно су деловала његова упозорења с позиција конструктивне антрополошке критике у вези с тим да пракса заштите нематеријалних добара као *неојуђивој* добра неке заједнице, какву су у то време развијале поједине државе (попут Аустралије и Новог Зеланда), за последицу може да има нови облик колективног власништва неспојив са слободом истраживања или уметничке употребе симбола, музике, етномедицинских знања и сл. (н. д, 7). Ауторска права, патенти и ознаке квалитета на традиционалним производима – све је то далеко и од реалности у којој према либералним начелима сви могу поседовати све (одн. било ко било шта), али и од антрополошке науке која настоји да објасни како и у самим заједницама постоје спорови око тога ко ће поседовати културу одн. ко има право да заједничку традицију неке групе присвоји и учини тржишним производом (в. Comaroff and Comaroff, 2009). Власништво над елементима НКН као над *заштићеним добрима* отворило је антропологији читав низ проблема, међу којима је у погледу методологије истраживања најзначајнији тај, да етнографи више немају слободан приступ информацијама на терену уколико не дају нешто „за узврат“ одн. не понуде заједници своје саветодавне или и услуге заступања. То дисциплину ставља у ситуацију да и само бављење антропологијом постаје немогуће без улажења у игру добијања дозвола, пристанка и „усаглашеног реципроцитета“ (Clifford 2004, 5).

Исте године када је усвојена Конвенција изнета је и јака верзија антрополошке критике логике крви и тла, која се крије иза захтева за успостављањем власништва над културом путем патентне заштите употребе нематеријалних културних добара. Куперова критика је доследна и, додао бих, сцијентистички аполитична (Kuper 2003, 395) – став какав антропологија има према покретима радикалне деснице у

Европи, који су дискурс студија културе и антропологије инструментализовали с циљевима потпуно супротним од дисциплина од којих су позајмили терминологију (упор. Wright, 1998), она треба да заузме и према домородачким популацијама које настоје да се позиционирају на основу „застарелих антрополошких појмова и лажних романтичарских визија“ (упор. Eriksen, 2001). Овај проблем до данас није решен зато што за њега ни не може постојати „чисто“ ни правно ни економско нити антрополошко решење. За решавање те врсте спорова неопходна је хуманистичка мудрост, политичка воља и бирократска доследност, а пре свега базични друштвени консензус. Имајући у виду да није реалистично да он буде постигнут по било ком питању, проблем ће остати нерешен, структурно уграђен у друштвено-политички живот и препуштен усаглашавању над којим ћемо морати да бдимо и за који ћемо морати да тражимо контекстуално па и ситуационо-специфична решења, као што то бирократија иначе и чини у другим доменима. И то је, иако делује тешко па и немогуће (посебно из академске куле од слоноваче), неупоредиво боље од остављања прилике некоме да поново образложи рат етноконфесионалном аргументацијом позивајући се на налазе етнологије-антропологије и других друштвено-хуманистичких наука.

У овде сажетој по судбину дисциплине нимало наивној спирали банализација, крије се опасност од погрешног разумевања *и* прилике какву Унеско *и* ружа за *и* професионализацију *и* етнологије *и* антропологије *и* изван уобичајених институционалних контекста. Због тога нам је трећи ток полемике посебно драгоцен, као водич за избегавање концептуалних замки у које ове дисциплине и у нашој средини улећу питајући се, упркос очигледној прилици да постану лиценциране професије, да ли ће изгубити научни статус и своју суштину уколико се „предају“ примени (Ковачевић, 2012b). О сва три тока полемике могуће је написати посебну монографију и сви су особени и интересантни, посебно из перспективе занимања за глобалну разноврсност антропологије. Овде сам се ограничио на то у ком смислу њихове носеће поенте могу да нам помогну у промишљању сопствене

дисциплине у сопственом друштву. Сва три полемичка тока су, дакле, извор савремене антрополошке мудрости о томе како антропологију ставити у службу човечанства, или неког појединачног друштва, заједнице или појединца. Ова књига и сама полемиче с њиховим тренутним дометима, имајући у виду да су сва у њима дебатована питања још увек отворена. Не бисмо смели да их игноришемо уколико намеравамо да а) очувамо научни карактер и б) унапредимо улогу сопствене дисциплине у сопственом друштву. С тим циљем, у књизи жанровски комбинујем елементе критичког теоријског прегледа и формалног тумачења научноистраживачких резултата с промишљањима у ритму социјално-теоријског есеја, док у закључном поглављу нудим и елементе за предлоге јавних и практичних политика засноване на анализи резултата истраживања.

О ОЧУВАЊУ НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА И КУЛТУРНЕ БАШТИНЕ У ЕВРОПСКИМ ИНТЕГРАЦИЈАМА Основне заблуде и значајније могућности

У српској јавности већ је четврт века доминантна претпоставка, која је честим понављањем постала опште место: интернационалне интеграције, а посебно оне европске, представљају оквир у којем национални идентитет слаби и временом се губи, док се културна баштина и локалне традиције радикално трансформишу у унификујућем налету глобализације. Циљ поглавља јесте да анализира основаност те претпоставке, да укратко упути на изворе о значајнијим могућностима за очување националног идентитета и културне баштине у процесима европских интеграција, као и да сугерише улогу коју би професионални етнологзи и антрополози могли да одиграју у овом процесу. Иако има и других мишљења о синонимној употреби појма баштина за наслеђе (као инструмента ретрадиционализације, који означава повратак патријархату и есенцијализму, в. Gavrilović 2010) овде ћу те појмове ипак користити као синониме.

Поседујемо солидну ауторефлексивну евиденцију о српској етнологији као националној науци, у два основна модуса: као основе пројекта „научног успостављања“ етничких граница у служби државе, у оквиру тзв. Цвијићеве школе (за различите интерпретације в. Naumović, 1997; Наумовић, 2005; Ковачевић, 2001а и 2001б; Миленковић, 2008; Ришев, 2010), и као културне критике и мултикултурне пропедеутике за српско друштво након етноконфесионалног

грађанског рата и социјалне трауме 1990-их (Миленковић, 2003; 2010). Имајући у виду да се отпори евроинтеграцијама у српском друштву обично изводе из погрешног закључка да ограничавање државног суверенитета нужно повлачи слабљење, па и нестанак интерпретативног суверенитета над сопственом прошлошћу, културом и идентитетом, овде се образлаже *ипрећи вид функционисања етнологије-антропологије као националне науке* – водич културно легитимним елитама кроз очување интерпретативног суверенитета у међународним интеграцијама, у мирнодопском и прогресивном модусу. Наговештен је својевремено консеквенцијалистичком ревизијом конструктивизма и социјалнопесимистичким предлогом о мирењу с пастирским инструментализмом (Миленковић, 2010).

* * *

Анализа социокултурних трендова указује на то да се званична државна политика Републике Србије и на домаћем, и на ширем европском плану, суочава с кризом поверења у евроинтеграције. Ово посебно долази до изражаја када је реч о: а) незадовољству шире популације кондиционалним карактером приступања и б) изразитом противљењу идентитетским елементима те кондиционалности. Лонгитудинално истраживање Канцеларије за придруживање Европској унији указује на а) значајан и б) континуирани пад подршке придруживању у популацији (још 2012. године пад на свега 41%, што је и најнижа подршка од 2009. године), у поређењу с ранијом атмосфером евроентузијазма, карактеристичном за период пре поновног отварања косовског питања, а која је досезала и до, за саме земље чланице, невероватних 73% популације „за“ насупрот 12% „против“ (у новембру 2009. године). Ако се пажња с општег утиска о приступању преусмери на конкретне аспекте придруживања, ставови популације значајно варирају, али се као овде најрелевантније уочава то, да око 50% испитаника стандардно и експлицитно сматра да приступање Унији доводи до „губитка националног идентитета и културе“, док готово

исти проценат, 48%, сматра да ће оно проузроковати значајно смањење употребе српског језика – што је несумњиво идентитетска тематика (в. Извор бр. 1). Тај страх од губитка, који не јеђава већ дуже од деценије, нарушава стабилност за којом, како то новија друштвено-хуманистичка истраживања у Србији показују, грађани постојано жуде и која им, уз повремене узлете „судбинских“ идентитетских питања, заправо представља основни пожељни животни циљ: тзв. „нормалан“ живот.

О „судбинском“ карактеру идентитетских питања у српској етнополитици новијег доба знамо много. Заинтересовани читалац ће дубинску анализу овог феномена започети од упознавања инструментализације традиције, те свакодневне, фолклорне ознаке за идентитет (Наумовић, 2009). Располажемо и анализом увезивања националног и личног идентитета до мере у којој се евентуална промена националног перципира као криза личног идентитета (Milošević-Đorđević, 2007). Тако и најновије истраживање „нормалности“ спроведено у домаћој етнологији и антропологији открива којим се конкретним операцијама у оквиру концептуализације одвија есенцијализација културног идентитета, друштвених вредности и друштвеног поретка. Испитаници, независно од положаја у социјалној структури одн. стручне спреме, готово унисоно натурализују етнички и религијски идентитет, поимајући га као лични и објективан једновременно (Жикић, 2011a). Ако одговорно одлучимо да не игноришемо социјалну трауму из 1990-их (насилну мобилизацију, ратове око југословенског наслеђа, економске и политичке и делимично и просветне, научне и културне санкције, пауперизацију широких слојева становништва, политичку и физичку тортуру над активистима опозиционих странака и антиратних невладиних организација, криминализовану транзицију и друге битне факторе, међу многима који оптерећују српско друштво од 1990-их), као ни висок степен неповерења у могућност државе да штити фундаменталне слободе, обезбеди владавину права, либерализује економију и инкорпорира друге тзв. „европске“ вредности промовисане након 2000. године, помаља се амбијент

у којем међународне интеграције делују готово немогуће и то управо из разлога повезаних с једним од кључних предмета истраживања етнологије и антропологије – културним идентитетом одн. културним наслеђем.

Имајући поменуто у виду, делује као да је неминовно да ће у популацији евроскептицизам, па и еврофобија, тријумфовати над евроинтеграцијама, а да у њима предњаче припадници културно легитимне елите, међу којима се најчешће проналазе поборници апокалиптичких визија „краја нације“ и „губљења идентитета“ у регионалним, медитеранским, евроатлантским и другим међународним непансловенским и неправославним интеграцијама. Уколико се нестабилност проевропског расположења настави или продуби, у синергији с економском кризом и под сталним притиском примордијалне (поглавито етничке и конфесионалне), тобожње идентитетске, „конкуреније“ (в. Извор бр. 2), актуелна мирнодопска и ка економској стабилности оријентисана политика, коју владе и председништва Републике Србије спроводе после 2000. године, неће моћи да пружи очекиване резултате.

Досадашњи покушаји да се „припреми терен“ европским вредностима и лојалностима, без укључивања културно легитимних елита, нису дали резултате, док су управљање осећањима припадања и менаџмент идентитета до сада углавном садржали евроскептичне, еврофобичне или отворено антиевропске елементе. Имајући у виду да за значајну већину испитаника у истраживањима јавног мњења, као и за већину испитаника у научним истраживањима, евроинтеграције представљају економску прилику (в. Извор бр. 1, стр. 7), нема разлога да верујемо да ће се ситуација променити без значајније интервенције у сам процес евроинтеграција, с посебним нагласком на *пошребу за бржом трансформацијом структуре бенефицијара евро-погација*. Познато је да, за разлику од земаља некадашњег источног блока, у Србији и СФРЈ већина популације није чекала да, пре и после 1989. године, „постане Запад“. Самим тим, ни атмосфера демократизације коју је у ове државе донела Европска унија, никада није ни била значајније присутна у

Србији. Утолико, од стране малог дела елите одговорне за европеизацију, ЕУ заиста и није перципирана као прилика за заштиту од просовјетског тоталитаризма у оквиру заједнице демократских држава или као гарант заштите људских права, већ као економски пројекат који – уколико се жели његов успех – не треба везивати за културно сензитивна идентитетска питања (Milenković and Milenković, 2013b).

У Републици Србији, приступање ЕУ је до сада углавном концептуализовано, примењивано и популаризовано као политички и економски пројекат. Један од примера пројектоване политике представља документ Владе Републике Србије „Србија 2020. Концепт развоја Републике Србије до 2020. године. Нацрт за јавну расправу“ из 2010. године, у којем се износи: „Концепт развоја треба да обухвати све друштвено-економске аспекте, да подигне степен социјалне укључености свих слојева друштва, дефинише јасну социјалну политику земље у наредној деценији и омогући да Србија постане фактор стабилности и безбедности у региону. Да би се то постигло, потребно је променити политички, правни и привредни амбијент који ће бити у функцији привредног раста и повећања благостања становништва, владавине права и заштите слободе и права грађана. Концепт развоја треба да буде у највећој могућој мери у складу са Европа 2020 стратегијом, како би се обезбедила потпуна координација друштвено-економских и политичких циљева земље са процесом приступања Европској унији“ (в. Извор бр. 3). Вероватно најзначајнију потврду представља програмско опредељење Канцеларије за придруживање: „[...] приступање Европској унији је стратешко опредељење Србије [док се] пут ка ЕУ види као пут ка модернијем друштву стабилне демократије и развијене економије, а политички и економски захтеви које поставља ЕУ, будући подударни са претпоставкама за успешну политичку и економску трансформацију, као средство, а не циљ развоја“ (в. Извор бр. 4).

С обзиром на чињеницу да је придруживање спадало у готово искључиву матичност друштвених наука и с њима повезаних управљачких елита, то је значајно утицало и на досадашњу структуру бенефицијара подстицаја у

том смислу. Међутим, употребом акумулираних знања и резултата савремених истраживања хуманистичких дисциплина, која су прилагођена релевантној популацији, она идентитетска питања повезана с придруживањем, а која су у јавности представљена као „болна“ па и „погубна“, могу се видети у потпуно новом, измењеном светлу – оптимистички демантујући страхове и предрасуде. Тако резултати истраживања у оквиру пројекта „Идентитетске политике Европске уније: прилагођавање и примена у Републици Србији“ показују да – уместо као антагонистички дефинисан ентитет који „угрожава“ национални идентитет, језичке, историјске и културне специфичности српског народа и његовог културног наслеђа, што је интерпретација коју јавности пласирају многи евроскептици, еврофоби и отворени противници приступања – Европска унија представља највећег „идентитетског потрошача“ у глобалним оквирима. Наиме, кроз различите типове програма, институције Уније на годишњем нивоу издвајају средства која омогућавају да појединачни национални идентитети и национална и регионална културна баштина не само да не буду угрожени у великом заједничком оквиру, већ да им управо тај оквир омогућава одрживост у временима криза и промена.

Резултати квалитативних етнографских истраживања, као и медијских и архивских анализа, спроведених у оквиру сродних пројеката, показују фундаментално нераумевање и инструментализацију последица приступања Републике Србије Европској унији. У оквиру међупројекатске сарадње чији је циљ истраживане социокултурних последица проблематизације идентитетских питања у процесима европеизације, модернизације и глобалних процеса у српском друштву, тренутно се реализују пројекти Одељења за етнологију и антропологију Филозофског факултета Универзитета у Београду „Идентитетске политике Европске Уније: Прилагођавање и примена у Републици Србији“, „Антрополошко проучавање Србије: од културног наслеђа до модерног друштва“, „Трансформација културних идентитета у савременој Србији и Европска унија“ и др. (в. Крстић, 2011; 2013; Жикић, 2011а; 2011б; 2012а; 2012б; Ковач, 2011); Кова-

чевић, 2011; 2012а; Nedeljković, 2012 и бројне друге доприносе, које читаоци заинтересовани за савремену етнолошко-антрополошку продукцију у Србији могу пронаћи на интернет страници назначеној у импресуму ове књиге).

И неразумевање и инструментализација усмерени су пре свега на изградњу слике о „жртвовању“ или о „одрицању“ (ређе „отимању“ и „гажењу“) националног идентитета, у различитим варијантама евроскептицизма (Stojić, 2006); Subotic, 2011), за коју евроскептици, еврофоби и отворени противници приступања тврде, а медијски успешно пласирају, да мора бити неминовна последица међународних интеграција. Актуелна „мигрантска криза“ у том смислу само је епизода у развоју еврофобије (с обзиром на то иначе да постоји јака корелација перцепције „странаца“ са економским статусом земље њиховог порекла в. Gorodzeisky, 2011). Имајући у виду степен раширености предрасуде о томе да ЕУ „гуши“ националне идентитете и брише границе међу националним културама у популацији, етнологија и антропологија у Србији имају прилику да културно легитимне елите информишу о томе да се у оквирима Уније дешава управо супротно – да се национални идентитет и културна баштина организовано, систематски и финансијски одрживо проучавају и негују, без реалних основа за страх од њиховог „губљења“ или „нестанка“: „Европска унија тежи ојачавању заједничких културних елемената не умањујући доприносе нити поништавајући културне националне или регионалне посебности“ (Zinger 2010, 245).

Ипак, како је страх од „губљења идентитета“ паневропски феномен, он представља истраживану тему и у самим чланицама Уније. Свеобухватна компаративна анализа показује да страх од идентитетског губитка око Миленијума није имао примат над другим, ужеполитичим и економским питањима (McLaren, 2004). Поновљено истраживање са свеевропском релеванцијом након мигрантске кризе чека да буде спроведено. Ипак, имајући у виду социокултурне последице економске кризе, а пре свега пораст ксенофобије и расизма међу сиромашним и необразованим младим Европљанима, рационално је претпоставити да ће

и организована истраживања, а не само медијске анализе, потврдити налазе о томе да еврофоби с политичке и економске аргументације прелазе на идентитетску, наоружавајући идентитет већина након „краја мултикултурализма“ (Milenković i Pišev, 2013). То је додатни разлог због којег примењеном хуманистичком треба оплеменили процес приступања Унији. У стабилном оквиру за очување националних идентитета и културног наслеђа, уз примену прилагођених етнологских и антрополошких знања, могуће је истовремено и оснажити идентитетски оптимизам ширег грађанства и умањити идентитетски песимизам културно легитимних елита. Информисати, разуверити и мотивисати културно легитимне елите, међу којима се најчешће проналазе компетентни и предани критичари евроинтеграција, јесте не само интелектуални изазов, већ и прилика да се етнологија и антропологија примене на општу друштвену добробит.

Културно легитимне елите – свештенство, идентитетски професионалци, истраживачи у хуманистичким, посебно националним наукама; књижевници и уметници; „национална интелигенција“ и други актери јавности који су у друштвеној подели рада „задужени“ или самопроглашени за очување националног идентитета, као и јавност која прати њихов рад и следи њихове интерпретације у Србији, често су доведени у заблуду. Та заблуда по правилу није резултат зловоље нити изостанка образовања или интелектуалних капацитета, већ недостатка информација и њихове компетентне интерпретације. Уколико би се културно легитимне елите, као и јавност која прати њихов рад и своје представе формира под утицајем њихових интерпретација, упознале са стварним обимом међународних улагања у идентитетска питања, и уколико би им се правилно интерпретирале широке могућности за идентитетско предузетништво у овом домену, рационално је претпоставити да би многи међу њима препознали лични интерес и/или интерес популације коју заступају, и то посебно у околностима у којима се национални буџет континуирано смањује, више не пружајући значајније могућности у домену очувања националних идентитета нити истраживања и заштите културног наслеђа.

У складу с анализом утканом у Стратегију придруживања Републике Србије Европској Унији, проблем није у количини већ у квалитету грађанима доступних информација о евроинтеграцијама. Полазећи од истраживања и анализа спроведених у том смислу, вреди научно промислити „замор“ начинима на који су евроинтеграције представљене у домаћој јавности, посебно кад је реч о идентитетским питањима (аналогно „замору од проширења“ оних који имају нове чланице, приметна је и „замореност приступањем“ в. Inotai, 2011). Управо примена етнологије и антропологије у развејавању мита о губљењу идентитета и нестанку културне баштине у евроинтеграцијама има потенцијал да рефокусира пажњу (одн. да промени поменути квалитет информација) на позитивно конотиране идентитетске теме.

Као друга, посебно важна чињеница, може се уочити да се у српској јавности препознаје изразито незадовољство политиком „сталног условљавања“ (тј. начином на који је приступање структурисано). Политике условљавања могу, између осталог, да воде регионалном антагонизму међу земљама на Балкану, у вези са чим су постојала упозорења много пре него што су идентитетска питања отворено постала елемент кондиционалности (Anastasakis and Bechev 2003; Grabbe, 2003; Anastasakis, 2008). С тим у вези је и осмишљена стратегија према којој један од основих аспеката заједничке примене етнологије и антропологије и правне науке заинтересоване за социокултурне последице може бити указивање на контраиндикације дискурзивног обједињавања политичких услова и идентитетских питања – чему је већ посвећена и засебна студија (Milenković and Milenković, 2013a).

Европска унија има значајне фондове за финансирање културних програма, како из оних фондова који су директно повезани са овом политиком, тако и у још већој мери по основу средстава која се могу добити из структурних фондова Уније (в. Извор бр. 5). У контексту све дубље економске кризе, програми ЕУ за заштиту националних, регионалних и локалних специфичности језика и култура, могу бити значајна допуна релативно скромних финансијских

могућности Републике Србије да негује национални идентитет и културну баштину на општем плану (в. Извор бр. 6). Етнологија и антропологија, уколико би биле фокусирано примењене на реинтерпретацију повезаности идентитетских питања са процесом придруживања, као и на њихово представљање не као „претње“ националном идентитету – како се у српској јавности она најчешће перципирају (тима постајући „жртвовање“ идентитета зарад економског просперитета) – већ као прилике да се, у финансијски одрживом оквиру, национални идентитет и културно наслеђе проучавају и негују (в. Извор бр. 7 као добар пример у том смислу; о поглављима у приступном процесу в. Извор бр. 10).

Популарна и дуго негована представа о томе да, искључиво изолована, архаично посматрано „суверена“, држава може бити чувар националног идентитета и културне баштине, током последњих деценија допринела је формирању етатистичког погледа на економију и политику у ужем смилу. Тај поглед у домаћој јавности проширен је и на идентитетска питања. На тај начин, и јавност и испитаници посматрају искључиво потпуно суверену националну државу као заштитницу националне историје, језика, културе и религије. Аналогно томе, мањине заштитнике виде у националним државама-матикама или у позитивној дискриминацији, у оквиру злоупотребама изузетно подложним мултикултурним политикама (Milenković, 2014a), које могу водити а често и воде у друштвену сегрегацију по културно-идентитетским основама (Vujačić, 2012). У тако постављеној политичкој игри, приступање Унији се у јавности сучељава националном идентитету и културној баштини, као ривалима уместо партнерима.

Након што је ова питања истражила и конструисала овде изложену интерпретацију – која се користи теоријским фондусом антропологије државе и права, антропологије јавних и практичних политика, антропологије мултикултурализма, антропологије ЕУ и антропологије етницитета – српска етнологија и антропологија спремна је и да на плану примене помири привидне антагонизме: очување националног идентитета „насупротив“ прихватању европског иден-

титета, демонстрирајући и културно легитимним елитама и широј јавности да су у питању заправо *процеси који се не искључују нећо доуњујују*.

* * *

Координисано и из централних институција, Европска унија од 1973. године, с већим или мањим успехом, настоји да осмисли, изгради и промовише „европски идентитет“. Располажемо детаљним анализама стања истражености у антропологији ЕУ, анализом конструкције европског идентитета, европског грађанства и дискусијом о „Документу о Европском идентитету“ из Копенхагена и „Уговора о Европској унији“ из Мاستрихта, као кључним документима којима се та конструкција обелодањује (в. Gačanović, 2009; Крстић, 2011; Krstić, 2013; Pavlović, 2014; Vasiljević, 2014b; в. и Изворе бр. 15 и 51). Међутим, све учесталије констатовање тек делимичног успеха идентитетских политика Уније, сведочи да у друштвеној стварности још увек није заживео успешан заједнички модел европског идентитета. Будући да се актуелна политичка нестабилност ЕУ огледа, између осталог, и у непостојању идентитетске лојалности њених грађана, Унија је током последњих година покретала нове идентитетске иницијативе, али ниједан од понуђених модела није успео да опстане као универзално (европски) применљив, што се објашњава чињеницом да постоји значајна разлика између *дељеног и заједничког* европског наслеђа, укључујући и оно које је *нежељено* (Nic Craith 2008; 2012).

Антрополошке анализе показују да се највероватнији узрок овог релативног неуспеха може приписати неантиципираном нескладу између својевремено пројектованог исхода (супранационалног, свеевропског идентитета) и средстава којима се он покушавао остварити (политиком идентитета карактеристичном за изградњу националне државе). Управо је тај несклад европски идентитет, с једне, и националне идентитете, с друге стране, у очима евроскептика учинио ривалским уместо комплементарним. Указивање културно легитимним елитама од стране етнологије и

антропологије подразумева и извесне модификације дисциплинарног погледа на сам предмет истраживања антропологије ЕУ и реоријентацију с конструктивистичко-културно-критичке позиције на позицију мирења с неминовном доминацијом етнополитике у јавном дискурсу. Оно подразумева и настојање да се очекивања усмеравају, а штета контролише путем консултантског рада. Аргументацију у прилог тези о потреби за променом културно-критичког, конструктивистичког мејнстрима српске етнологије и антропологије у пастирски, саветодавни идиом, изнео сам раније и шире образложио с позиције консеквенцијалистичког песимизма (Миленковић, 2010).

Проблеми повезани с европском културом и идентитетом као предмет истраживања, ближе су повезани с Европском унијом седамдесетих година прошлог века, након Самита у Копенхагену 1973. године, када су лидери (тада деветочлане) Уније потписали „Декларацију о европском идентитету“. Почевши од тих година, Европска комисија је систематично развијала културну политику, која је обухватала и политику (европског) идентитета, а која је тежила да кроз програме различитог нивоа општости развија „свест о европском идентитету“ и наднационалној културној повезаности грађана европских држава. Таква политика проширена је и на Штутгартском (1983) и Миланском (1985) заседању Европског Савета. Ипак, након суочавања с тешкоћама спровођења јединствене идентитетске политике – посебно с дубоко укоревљеним културним, језичким, религијским и другим разликама међу европским популацијама – ЕУ је током деведесетих година прошлог века иницирала инструменте којима је настојала да обнови постојеће и уведе нове елементе „културне димензије“ евроинтеграција. Најважнији међу њима био је и кључни окидач евроскептицизма међу идентитетским посленицима широм континента.

Усвајањем „Уговора о Европској Унији“ (у Мастрихту 1992. године) уведен је и готово конституционализован концепт „европског грађанства“. Тај концепт је подразумевао већи степен идентитетске кохеренције међу грађанима

Уније и у њега је полагана велика нада – до степена да је почео да бива виђен као нови, културни основ политичке легитимације Уније (Pavlović, 2010). Парадигматичан пример тог раног идентитетског оптимизма унет је и у сам конститутивни акт Уније: „Заједница ће допринети цветању култура држава чланица поштујући њихову националну и регионалну разноврсност и истовремено истичући заједничко културно наслеђе” (в. Извор бр. 52, чл. 128, 1–2). Међутим, општа медијска слика и истраживања јавног мњења допуњују научна истраживања, указујући на широку идентитетску ретрадиционализацију, која укључује, мада се не ограничава на, омасовљавање радикалних расистичких покрета и релегитимизацију ксенофобије у јавном дискурсу (шире о томе в. посебно у петом поглављу ове књиге).

Евроскептицизам се неретко фокусира управо на овај сегмент неуспеха европског пројекта – на очигледну немогућност да се наднационални, религијски, расно и културно неутрални концепт европског идентитета, интегрише у базични консензус појединачних друштава, а као основни кривац истичу се европске институције и њихова неспособност да Европљанима понуде минимални заједнички оквир идентификације с европским предзнаком. Антрополошка анализа настојања да се изгради европски идентитет, показала је управо супротно – настојања централних европских институција нису била недовољна већ су, напротив, била *прешера*на. У покушају да имитирају модел изградње националног идентитета, а на основу претпоставке да наднационална политичка интеграција захтева идентитетску легитимацију, креатори европског идентитета су осмислили, и у дело покушали да спроведу, амалгам неконзистентних циљева и инструмената који је довео до конфликта националног и супранационалног идентитета и, у периоду не дужем од деценије, парадоксално подстакли идентитетске конфликте широм континента који и данас представљају основну муницију евроскептицизма. Откривши да су у том процесу коришћени концепти културе и идентитета који доводе до инкомпатибилности уместо до интеграције,

антрополози евроинтеграција предложили су промену опште политике идентитета ЕУ, посебно у непосредно пост-конфликтним друштвима која одликује висок степен ретрадиционализације и пренаглашавање колективног идентитета као ресурса сопства (Shore, 1993; 1997; 2006; Shore and Black, 1992; McDonald, 1996).

Ипак, чињеница да креирање европског идентитета са значајнијим уделом у популацији није успела, не говори у прилог неприступања Србије ЕУ – напротив. Релативно неуспешан пројекат изградње јединственог европског идентитета који је пријемчив стандардној популацији, оставио је за собом читаву инфраструктуру осмишљену и финансирану тако да – путем дуготрајног и стабилног финансирања очувања националног идентитета и културне баштине током процеса европских интеграција – разувери „националистички“ оријентисане евроскептике. Управо на ту инфраструктуру се, идентитетски предузетници свих религија и етничитета могу ослонити и током и након процеса приступања, посебно имајући у виду то, да је број пројеката који укључују институције из Србије, а који се фокусирају на превођење или на ревитализацију културних добара, у констатном порасту (в. Извор бр. 8). У Европској унији се циљеви културне политике финансирају и из структурних фондова, достижући износе од 6 милијарди евра у периоду 2007–2013, као и кроз пројекте у повезаним областима за туризам, иновације, предузетништво, информационо друштво и унапређење тзв. људског капитала (в. Извор бр. 9). Финансирање културних пројеката спроводи се и кроз интеграцију са другим политикама Уније, рецимо, кроз повезивање са областима као што су образовање или развој иновација и конкурентности. Оно што је овде најрелевантније, јесте то да су пројекти из свих ових домена заправо пројекти очувања идентитета и културне баштине, иако се експлицитно тако не називају.

Највећи страх од употребе ових инструмената, јесте страх од последица укључивања у заједничко поље интере-

са, које у неким другим доменима може донети штетне последице државама чланицама. Искуство проширивања на државе Централне и Источне Европе показало је то, да што услови постају тежи а економске „жртве“ веће, опада популарност евроинтеграција а расте популизам (Grzymala-Busse and Innes 2003, 68–9). Међутим, ситуација у области културне политике управо је супротна. За разлику од многих других правних и економских питања, *иpоipамско искључивање унификације* – те најчешће основе конструкта страха од међународних интеграција – у овом домену је експлицитно и недвосмислено, и то у најоспораванијем конститутивном акту Уније, који је начелно критикован и одбациван као централистички и усмерен против националних држава: „Европски парламент и Савет, делујући у складу са увреженом легислативом и пошто су обавили консултације с Комитетом региона, усвајаће подстицајне мере искључујући хармонизацију закона и регулатива држава чланица.“ (в. Извор бр. 14, чл. 147). У раније поменутом, кључном члану – изјави о намерама да се предупреди културна унификација, експлицитно се користе метафоре попут „доприноса цветању култура држава чланица“, „поштовања националне и регионалне разноврсности“, „подршке увећању и ширењу знања о култури и историји европских народа“, укључујући развој подстицајних мера и хармонизацију с активностима Савета Европе (в. Извор бр. 45).

Досадашња истраживања показују да се основна грешка у логици идентитетских еврофоба састоји у бркању државног и интерпретативног суверенитета. Док је јасно да ЕУ у различитој мери поштује, у делу наше јавности и науке прижељкивани традиционални концепт суверенитета, *инићерипейишивни суверенићейи заipаришован је државама чланицама*. Српска наука и јавност могу у овом погледу много да науче од нордијских друштава, у којима су идентитетска питања претила да однесу превагу *иоком* дугог и неизвесног приступања у 1990-им годинама, преставши да буду релевантна *након* што је процес приступања завршен и када се испоставило да своју културну политику нор-

дијске државе настављају да воде суверено (в. Hansen and Waever, 2012).

Ипак, актуелно повампирење национализма, расизма и ксенофобије широм Европе учи нас да није важно само оно у шта верују државне администрације нити оно што у правним и политичким документима пише, већ пре свега оно у шта верују грађани. Шор је пре више од две деценије (Shore, 1993) упозоравао да ће централистички пројекат креирања европског идентитета проузроковати пораст национализма. И заиста, независно од тога да ли су централне европске власти *заиста* водиле политику смањивања ингеренција државних влада, јавно мњење је почело таквом да је доживљава. Тако и европски случај потврђује антрополошку мудрост о реактивној природи национализма на културним основама, која је посебно релеванта и за аргумент ове књиге – *начелна* отвореност нашег система заштите НКН није довољна, имајући у виду *ипредоминантно неадекватну перцепцију* наше државе када је о етноконфесионалним питањима реч (о чему ће експлицитно бити речи у петом поглављу).

Европска комисија се званично не меша у, појединачним државама чланицама својствена, идентитетска питања, *након* што се приступни процес оконча. Ипак, *током* процеса приступања примећен је тренд *културализације кондиционалности* (Milenković and Milenković, 2013a). У оквиру тог тренда посебно су проблематичне и за Републику Србију најрелевантније оне мере појединачних држава чланица које могу да послуже, или су већ послужиле, инструментализацији процеса приступања ради асиметричног решавања неког партикуларног питања. У том смислу, тзв. *билајтерална кондиционалност* користи се и да се интервенише у положај националних мањина држава чланица у државама кандидатима, с повременим позивањем и на, за наш аргумент најважније, елементе нематеријалног културног наслеђа одн. право на очување мањинских идентитета (в. Извор бр. 38).

Опасно је и поражавајуће да су српска регулатива и пракса у изразитом нескладу с европским принципима очувања језичке и културне разноликости. Добровољно одрицање од интeрeтa и вoлe и вoлe суверeнитeтa последњих година последица је активности појединих доносилаца и спроводилаца под-законских аката, посебно у доменима науке и високог образовања. Међутим, иако је она од стране домаћих актера легитимисана „реформским“ дискурсом, не постоје захтеви Уније у том смислу. Напротив, самопорицање и доследно сузбијање интерпретативног суверенитета, које је још увек у току, а посебно гашење научне продукције на српском језику у друштвено-хуманистичком пољу које је последица а) редукције вредновања резултата друштвено-хуманистичких истраживања на инструменте вредновања резултата лабораторијских наука и б) умањења или прeсeтaнкa финансирања пeриoдицe и моногpaфских издања на српском језику и језицима националних мањина и етничких група, у јoш јeднoм је нескладу с европском праксом. Поврх свега, политика управљања науком и високим образовањем отворено фаворизује интерпретативни суверенитет власника, издавача, уредника и рецензента научних часописа из других држава, који не морају следити искључиво научне интересе нити делити друштвене интересе и културне потребе нас грађана Републике Србије (Ковачевић и Миленковић, 2013).

У вези са овде разматраним питањима, посебно би интересантно било спровести примењено хуманистичко истраживање о томе како приступни процес обликује представе о Унији, будући да делује да се, с недвосмислене уплетености Комисије у идентитетска питања током процеса придруживања, закључује погрешно на то, да и након окончања приступања иста та питања остају у фокусу бриселске администрације. Имајући у виду степен распрострањености заблуда о идентитетским политикама ЕУ, крајња циљна група преоријентације примене етнологије и антропологије свакако би требало да буде укупна

популација. Ради постизања крајњег циља – допирања до опште популације, могуће је осмислити и спровести низ пројеката, усредсређених на: а) информисање и едукацију доносилаца политичких одлука (посланици и запослени у најужој државној администрацији), б) информисање и едукацију уредника утицајних медија, в) информисање и едукацију запослених у министарствима и канцеларијама чији је рад директно повезан с идентитетским питањима (верска питања, питања дијаспоре, образовања, науке, културе итд.).

Овде предложени нацрт стратегије примене етнологије и антропологије не негира потребу за наставком макар минималне технократизације културно легитимних елита у будућности. Делује да спрега, а не изборно смењивање партијски диференцираних технократских и културно легитимних елита, може да донесе овде предложено одрживо финансирање истраживања и бриге о идентитету и наслеђу, а сам менаџмент идентитета растерети неповољних аспеката скорије прошлости и усмери их, уместо тога, ка просперитетним исходима.

**ПОВРАТАК
ДРЖАВИ И ИДЕНТИТЕТУ
У ДОБА ЊИХОВОГ „КРАЈА“
Даља консеквенцијалистичка
промишљања политике
српске етнологије и антропологије**

Даље консеквенцијалистичко промишљање политике српске етнологије и антропологије води предлогу да се организовано посветимо остваривању либералних циљева конзервативним средствима и вратимо држави и идентитету у доба њиховог „краја“. Оно представља елаборацију идеја скицираних знатно раније (Миленковић 2010), а директно се надовезује на недавну дебату с колегама из Републике Хрватске, у којој је артикулација детекције, селекције, истраживања, очувања и промоције културног наслеђа подједнако горуће питање (Milenković, 2014b). Суштина предлога састоји се у томе да свесно и организовано напустимо пословично антрополошко противљење држави као инструменту тлачења, а идентитету као поводу и вечитом оправдању за тлачење. Како то учинити и не осећати се академски постиђено, не преузимати колонијалне, националистичке и неолибералне грехе на себе, не делити тежину одговорности за социокултурну апокалипсу у којој живимо? Одговор проналазимо у филозофији науке одн. у општој методологији наука – то је могуће учинити путем координативних дефиниција и привремених конвенција. Овде их скицирам и кандидујем за даљу дискусију и примену.

* * *

Антрополошка критика онтологије државе – као институција, пракси и представа које су социокултурни артефакти, а не природни нити богомдани – не служи себи самој, како би се то могло чинити неинформисаном читаоцу. Она служи делегитимацији државе да промовише и намеће изабране идентитете насупрот неким другим (по правилу је то доминантни етноконфесионални, расни, сексуални итд. идентитет већине и због тога се политичка или примењена антропологија често ставља на страну потлачених, односно оних који тако делују у динамици стратешког есенцијализма). И сам сам, као грађанин који је дужан да устане против неподношљивих злоупотреба државе, посебно када је реч о представљању партикуларних идентитетских преференци као општих, о томе писао у више наврата, из историјске (Миленковић, 2008) и савремене перспективе (Milenković, 2008b). Ипак, држава, упркос чињеници да претендује на ексклузивитет упражњавања моћи, не мора бити нужно инструмент који производи циљеве супротне онима антропологије, једном када освестимо да *антропологија не мора бити нужно дисциплина чији је основни циљ да се сујројисавља механизмима моћи, већ која може и да јосијеће механизме искористи за остваривање сопствених вишева*. Током већ трећег века дисциплинарног настојања на еманципацији појединаца и заједница, саму еманципацију од колективизма и последица које он носи концептуализујемо насупрот држави. Али, држава може бити партнер способан да гарантује остварење индивидуалних стремљења и идеала, као и упражњавање изабраних, а не наметнутих идентитета, што она и јесте, макар у једном специфичном случају. То је случај који је управо релевантан у овом разматрању: држава може да послужи као инструмент остваривања либералних циљева антропологије кроз Унесков систем очувања културног наслеђа, којем се *обавезала* ратификацијом међународних споразума у области очувања језичке и културне разноликости. У том смислу,

повратак држави не представља одрицање од, него управо остваривање друштвених циљева дисциплине.

Повратак идентитету делује као још болније одрицање, имајући у виду да су озбиљна кршења људских и мањинских права, социокултурна девастација, укључујући решавање политичких и економских спорова етноконфесионално образложеним ратом, пораст образовне и здравствене затуцаности у нашем и околним друштвима, последица управо ретрадиционализације и масовног повратка етконфесионалном идентитету као основном ресурсу сопства током осамдесетих и деведесетих година двадесетог века. Као да сада неко позива да се поново вратимо у мрачне дане у којима су колективи тлачили једни друге и своје припаднике (уколико би се ови супротставили реколективизацији). Али, као и у случају с пренаменом државних ресурса, и у случају идентитета, он данас, када је у систему надзора над баштином с читавих етноконфесионално атрибуираних популација редукован на апстрактне елементе културног наслеђа, може да послужи у сврхе апсолутно супротне циљевима оних који су га својевремено повампирили и упрegli зарад ратне пљачке. И идентитету се, дакле, као и држави, можемо вратити као ресурсу етноконфесионалног помирења и друштвене и политичке стабилизације.

Скептици ће се запитати није ли ова стратегија бесмислена, будући неспроводива, у држави у којој су различити носиоци политичке моћи стали на страну неопозитивистички оријентисаних политичара науке из поља природних и биомедицинских наука, који друштвено-хуманистичке науке по дефиницији посматрају као лакрдију. Није ли већ касно, помислиће они, да се висока администрација у домену образовања, науке и културе освести о последицама гашења идентитетских наука по интерпретативни суверенитет српског друштва? Али није касно. У игри казни и подстицаја, у којој се висока администрација налази у процесу међународних интеграција, међународни систем заштите културног наслеђа може да одигра исту врсту притиска/подстицаја какав је својевремено „Болоњски процес“ одиграо у пројектним реформама сектора науке и високог

образовања, истраживачима познат као култура ревизије (Gačanović, 2014; Kovačević i Milenković, 2013; Kovačević, 2009; Milenković, 2009) – с обрнутим циљем.

Ако се ослободимо процедуралистичке фикције о подељеним друштвеним улогама научника и интелектуалаца, и уколико схватимо да, управо остваривањем научних остварујемо друштвене циљеве дисциплине тврдог либералног језгра, опремићемо се и координативном дефиницијом усмереном на *десатанизацију државе* и привременом конвенцијом усмереном на *банализацију есенцијализма*. Ако државу сагледамо као последњи гарант минимума социјалне правде, неопходног за функционисање демократије и људских и мањинских права, а посебно као међународно легитимисаног и истовремено мирнодопски обавезаног чувара идентитета, продубљивање сарадње насупрот конфронтацији с администрацијом испоставља се као пут за остваривање циљева о којима смо деценијама маштали у етнолошко-антрополошкој учионици.

Против државе?

Конфликт између грађанског и професионалног антрополошког идентитета, делује, никада није био израженији него у овим временима нестајања последњих трагова државе благостања у нашем друштву. Иако смо, као антрополози, и обучени и склони да гајимо професионални анимозитет према државним инструментима тлачења популација или индивидуа „у име“ идентитета и културе, по којем смо слични класичном либерализму, па и либертаријанизму (Ringel, 2012; Robinson and Tormey, 2012; Graeber, 2004; Barclay and Comfort, 1996), као грађани смо данас у позицији да нам је, управо супротно, потребно више државе – боље образовање, организованији здравствени систем и социјална заштита гладних и хендикепираних, поузданија и ефикаснија локална самоуправа и државна администрација која служи грађанима. Ми смо, дакле, у позицији када нам држава нестаје пред очима, урушавајући се за дуго или

можда неповратно, а коју би, наизглед, из либералног језгра дисциплине, требало да поздравимо као крај једне ере, у којој се грађанима прописују пожељни култура и идентитет (Brković, 2008). Међутим, цена коју би за то урушавање требало поднети исувише је висока. Стубови цивилизације, тешком муком изграђени у два века модерне српске државе, нестају нам у том процесу пред очима „у име штедње“, па, иако делује да би сваки честити либерал то могао не само да поздрави, већ да на тим мерама и честита, будући да је држава као архинепријатељ и антропологије и либерализма коначно на коленима, као етнологи и антропологи, свесни да сиромаштво, затуцаност и рат иду раме уз раме, своје либерално језгро треба да модификујемо, не би ли смо избегли да, на крају, останемо без ичега – и као грађани и као професионалци.

Текућа девастација образовног, здравственог и система социјалне заштите, о науци и култури да и не говоримо, фундаментално је антилиберална. Заблуда да ће саморегулација тржишта уопште бити могућа без интелектуалних ресурса за разумевање улоге грађанина и упражњавање слободе какву могу да пруже само хуманистичке науке (Nusbaum, 2012), или да је демократска гаранција права и слобода спроводива и одржива у друштву болесних и гладних, наивна је макар колико и штетна. То, ипак, није довољан разлог да спроведемо класичну и антрополошку и либералну критику државе и њених инструмената моћи, парадоксално уграђену у помодну критику „неолиберализма“, толико популарну последњих година. Због тога што су нам управо *државни инструменти неопходни за остваривање фундаменталних либералних циљева*.

Ортнер је приметила (Ortner, 2011) наизглед небитну промену терминологије која се појавила на прелазу миленијума, коју је Салинс згодно описао речима: „Шта се то догодило „касном капитализму“? Постао је нео-либерализам“ (Sahlins 2002, 59). И заиста, антрополошка критика неолиберализма која полази од етнографских истраживања, дакле она критика која претендује на емпиријски засновану

објективност и која није примарно идеолошка, фокусира се на чињеницу да реторика и институционална пракса које се спроводе у име слободе, права појединаца или отвореног тржишта заправо производе значајне социокултурне последице. Истраживања социокултурних последица наизглед „чисто економских“ реформи у нашем друштву нису бројна али су закључци добијени на основу њихових резултата поражавајући па и застрашујући (Naumović, 2013; Erdei, 2012; Milenković, 2011). Такви увиди, који настоје да објасне да економске реформе производе културну промену у фундаменталном, нетривијалном смислу, досегли су и на глобалном нивоу број референци које заслужују посебну монографију која, за чудо, није написана (в. Hilgers, 2010; Richland, 2009; Kingfisher and Maskovsky, 2008; Edelman and Haugerud eds., 2005).

И у домаћем контексту, „капитализам“ и „неолиберализам“ долазе у пакету – делује да је неолиберализам, форма коју капитализам узима на овим просторима и изван које ни не може постојати, будући да се успоставља након деценија комунистичке, социјалистичке и хибридне економије осамдесетих и деведесетих година прошлог века, у којој развој слобода није био праћен успостављањем одговорности. Ово је, међу многим разлозима о којима овде није прилика да мислимо, посебно важно због чињенице да живимо у друштву у којем општа популација није упозната с другим облицима слободног тржишта, поштовања индивидуалних слобода и стицања приватне својине. Тако се и политички дискурси који настоје на рестаурацији националне/социјалне државе често позивају на пакет који треба „разорити“, будући да није донео ништа добро. Али при разарању таквог „пакета“, заједно с неуспелим капитализмом, изгубили бисмо и тешко стечена људска права, на пример. То је најважнији разлог зашто данас треба да бранимо регулаторну државу – не због економије, већ због културе. Парадоксално, у ситуацији смо у којој, иако смо антрополози чији је задатак да увек буду на опрезу према ускраћивању права на различитост од стране идентитетског Левијатана, ми данас немамо избор (разуме се, уколико смо уопште заинтересо-

вани за друштвена питања и опстанак дисциплине) него да истог тог Левијатана, као чувара минимума регулације, спасавамо од истребљења. Ово није безболан парадокс, о којем, делује, има смисла даље дискутовати.

Зашто је тако? Проблем је у чињеници да антрополози, иако горљиви критичари социокултурних последица неолибералних реформи, имају либерално језгро, уграђено у самим почецима дисциплине; да су *кријћолиберали*, тако да се изразимо. Било да су либерални индивидуалисти, који се залажу за слободу појединаца од тлачења у име културе, било да су либерални мултикултуралисти, који се залажу за политике признања права на различитост мањинских и на други начин угрожених популација у односу на оне доминантне, најчешће у националним државама, антрополошки критичари неолиберализма деле биполарни идеолошки поремећај уграђен у идентитет саме дисциплине који није превазиђен, који не може бити превазиђен и који, вероватно, ни не треба да буде превазиђен. Назовимо то конститутивном дисциплинарном апоријом, која се, додуше, баш упркос својој конститутивности, непрекидно дебатује и не мирује на аксиоматском плану, где би јој било и место.

Одговор на овај проблем, једно његово тумачење које кандидујем за даљу дискусију, вероватно лежи у чињеници да разнолики етнографски контексти, у којима се не спроводе дуготрајна и/или поновљена истраживања, онемогућавају генерализацију, што, повратно, антропологију која настоји да разуме однос државе и културе оставља заробљену у емпиријској равни. У неким од њих, држава игра улогу тлачитељке, а у неким улогу заштитнице појединаца и колектива. Не само да се заједнички став о једном тако важном питању не може заузети на глобалном плану дисциплинарне заједнице (јасно је да не бисмо могли да га усагласимо ни на нивоу националне професионалне асоцијације), већ ни у самој етнографској стварности није увек јасно да ли тлачитеље треба тражити међу државама, међу компанијама, међу носиоцима ауторитета у локалним заједницама или у неком другом регистру. Према коме и чему упутити критику за девастацију јавног добра, дакле? У даљем тексту

ћу бити слободан да сугеришем – не према држави, која је сама најважније јавно добро које нам је још преостало као инструмент за одбрану друштва.

Стандардна антрополошка интерпретација колонијалне државе која тлачи домороце непризнајући им пун људски статус, либералне државе која тлачи мањине неосетљива за културне разлике, или критика државе као извора свега зла, који не тлачи директно, већ која, у последњој актуелној варијанти овог аргумента, легитимише власт компанија над читавим популацијама, путем неолибералне доктрине „стављања политике у службу економије“, не оставља много простора за одбрану државе од јаких оптужби, илустрованих бројним компаративним примерима. Тај простор не оставља ни, када је о друштвено-хуманистичким наукама реч, изразито негативан однос незанемаривог дела државних структура задужених за бригу о науци и високом образовању. Коначно, разградња државе благостања, односно неуспех да је трансформишемо у регулаторну државу, оставиле су социо–културну пустош, коју нечим морамо надоместити. Имајући у виду да нам је познато да се заједница не може унапређивати измештањем из ње саме (првасходно због губљења легитимитета), као и то да културна критика заснована на неразумљивим и, с тачке гледишта популације, увредљивим конструктивистичким аргументима није учинковита (посебно имајући у виду да директно негира реалност идентитета – примордијалног ресурса сопства), даља конфронтација с професионалним инструментализаторима идентитета не делује као дугорочно обећавајућа опција за нашу професију. Насупрот томе, а имајући у виду кључни елемент моћи етнологије – контролу над дефинисањем идентитета као фундаменталног ресурса сопства – сарадња с инструментализаторима, па и инструментализација самог инструментализма, делују као изгледнија опција.

Да ли је овај предлог моралан? Угрожава ли он на неки суштински, нетривијалан начин интегритет професије и нас као појединаца? Не би ли његова примена представљала директно кршење етичких кодекса – и академских и истражи-

вачких и музеолошких? Да ли је то политика коју треба да развијемо и примењујемо у настојању да опстанемо и ојачамо као дисциплина, да учврстимо своју улогу и проширимо свој утицај у доменима образовања, науке, културе и практичне политике? Ни ово није питање око којег делује да је могуће постићи базични консензус. Ипак, ако се осврнемо на недавну историју сопствене државе, и увидимо да је она прихватила обавезу да чува интерпретативни суверенитет путем међународно надзиране заштите културног наслеђа, у склопу великог мирнодопског пројекта Уједињених нација, Европске уније, Савета Европе, ОЕБС-а и сродних институција, испоставља се да се отвара читаво поље за *осмишљавање антрополошких циљева применом етнологије* које је, до недавно, било онемогућено, било теоријским одијумом према есенцијализацији, било политичким одијумом према тоталитаризму. То новоотворено поље, које се појавило захваљујући међународним интеграцијама, ставља пред нашу администрацију прилику и изазов у којем можемо, зато што једини знамо како, да *јој помоћемо да савлада искупи мирнодојске зрелости*.

Омогућивши државама потписницама Конвенције о очувању нематеријалног културног наслеђа слободу избора наслеђа за заштиту, међународна заједница је администрацији дала прилику да демонстрира зрелост, а нашој професији прилику да, играјући улогу коју је најдуже увежавала – улогу „дворске науке“ – преокрене наизглед безизлазну ситуацију маргиналне, периферне дисциплине без икакве корисности по друштво у транзицији, у ситуацију у којој наша професионална експертиза може да послужи као кључни ресурс за испуњавање преузетих међународних обавеза. И не само да се то у процесу испуњавања међународних обавеза може учинити брзо и лако, – интерне последице још су значајније. Наиме, подржављење идентитета, процес у којем се он редукује на државни ресурс у међународном систему заштите културног наслеђа, носи са собом и неке последице потпуно супротне од стандардно очекиване државне интервенције у осетљиво поље међукултурних и међуетничких односа.

Склањање идентитетских из дневнополитичке јавности и у његовој бирократизацији по Унесковом моделу, његово измештање из друштва највише у државу, заправо је најинтелигентнија политика идентитетских икада осмишљена. Тај процес измештања је троструко користан. Он, прво, успоставља интернационални легитимитет администрације која показује да озбиљно доживљава и искрено спроводи мировни заокрет. Друго, он повећава интерни легитимитет администрације пред друштвом, а најпре пред већинском популацијом, која добија јасна, документована и редовна уверавања да се о његовом кључном преосталом ресурсу идентитета, заправо једином над којим је сачувао суверенитет, редовно и компетентно води брига, без бојазни од његовог губљења (и деструктивне реакције на њега). Већ ова два разлога била би довољна да се, као одговорни грађани и друштвено ангажовани интелектуалци, посветимо међународном мирнодопском пројекту заштите културног наслеђа. Али, трећи аспект процеса измештања идентитета из друштва у државу је и најдиректније повезан с нашом професијом – администрацији је потребна професионална подршка за овај вид националне легитимације међународних интеграција. Као дисциплина можемо да је пружимо, у истом смислу у којем су правно-економске и психолошко-педагошке науке експертску подршку пружале пројектним реформама државне управе, привреде и школства, током претходне деценије.

Да привремено закључим: идеја да ће антропологија остварити своје циљеве уколико се ослони на наслеђе критичке антропологије и, истраживачки информисано, аргументовано и организовано, нападне злоупотребу државног система моћи од стране идентитетски и финансијски заинтересованих група да у име културе и идентитета упражњавају моћ над популацијом, било на нерегулисаном тржишту идентитета (укључујући рат), било на нерегулисаном тржишту капитала (укључујући екстремно сиромаштво и робовски и дечији рад) племенита је мада бесплодна. Авангардни дифолт дисциплине, та „самосвесна маргинализација“ у антропологији која је „изродила дистинктиван

и плодотворан идиом културне критике“ (Herzfeld 2010, 288) можда јесте наш понос и дика, самопотврђивање посебности антрополога у односу на свет који нас окружује и сасвим се добро уклапа у помодно придруживање критичким друштвеним покретима опште праксе, који имају за циљ да се промоцијом „директне демократије“ супротставе „неолиберализму“, али авангардна позиција по дефиницији је конфликтна и зато нема изгледа на трајнији успех, осим на плану ограничене индивидуалне афирмације. Насупрот томе, сарадња с државним институцијама које имају и интерес и обавезу да брину о културном наслеђу, толико драгоценом популацији која је зарад њега била спремна/приморана да пође чак и у рат, представља трајнији и извеснији модус ангажовања на остварењу мирнодопског, либералног пројекта антропологије. У те сврхе нам је, поред „повратка држави“, неопходан и „повратак идентитету“.

Крај идентитета!?

Контраинтуитивни пројекат остваривања либералних циљева поновним наглашавањем, а не умањивањем улоге државе, не завршава се на том кораку нашег повратка државној администрацији задуженој и заинтересованој за очување културног наслеђа. Тај даљи корак, начелно посматрано, ноћна је мора сваког либерала – повратак колективном идентитету, и то управо најфрекветнијем, дакле етноконфесионалном идентитету, у име којег су права индивидуа масовно кршена у нашем друштву, током читаве његове историје.

Идентитет у антрополошкој и сродним наукама посматрамо као а) аналитичку категорију, б) као реални социокултурни феномен и в) као политички инструмент. У сва три смисла, данас говоримо о „крају идентитета“, о његовој „застарелости“ или „излишности“ као појма који може да нам помогне да нешто истражимо, разумемо и објаснимо, онда када се бавимо науком. Али идентитет је жив и здрав као научни појам који је поново постао фолклорни, дакле

социјално реални феномен. Реалност идентитета за наше проучавање, иако знамо да је реч о научном конструкту пренетом преко фолклора одн. традиционалне и популарне културе у политику и право, образовни систем и медије, неупитна је. Уколико желимо да остваримо циљеве антропологије не смемо игнорисати ту чињеницу социјалне реалности научних конструката, у чему може да нам помогне поимање антропологије као дела етнографије (а не обрнуто) – као писања политичких субјеката одн. прозводње ентитета који из академске фикције прелазе у политичку реалност (Milenković, 2008a). Није, ипак, довољно да констатујемо у антрополошкој учионици, или изван ње, да је идентитет конструкт који је за проучавање постао реални феномен. Време је да се поново суочимо с друштвеним животом тог конструкта, сада када га и они међу нама који су га сматрали најважнијом метом критике својевољно одбацују (в. Ćolović, 2014). У том мислу предлажем да се, као дисциплинарна заједница, идентитету вратимо, и то управо сада када га многи напуштају, баш због тога што је *затуштавање идентитета од стране научника и стручњака истовремено и његово преузимање аматерима, политичким авантюристима или осведочено злим политичким инструменталистима*, који већ јесу, па зашто да верујемо да неће поново, били спремни да жртвују читаве популације зарад моћи и пљачке „у име идентитета“, „у име традиције“, „у име народа“, да се послужимо само неким од најпопуларнијих оправдања коришћених за маскирање социокултурне девастације која је задесила грађанке и грађане Републике Србије током последњих деценија.

То је основни разлог због којег није мудро да наставимо с јаким антиесенцијалистичком критиком очувања културног наслеђа, ни с теоријске (у смислу: херитологија користи предантрополошки концепт идентитета), ни с професионалне тачке гледишта (у смислу: заштита наслеђа сужава поље етнологије на пуку примену, што је важан кулоарски наратив који заслужује посебну студију). Али хајде да, као добри антрополози, промислимо и есенцијализацију и ре-

дукцију у овом конкретном контексту. Када је о есенцијализацији реч, за заштиту културног наслеђа проверено знамо да користи популацији разумљив, класичан есенцијалистички, дакле, у антропологији одавно напуштен концепт идентитета, као релативно хомогеног *својства* релативно целовитих популација (в. Milenković, 2014a). У том смислу, делује да се херитолошкој парадигми морамо одупрети на нивоу професионалне обавезе – она, у таквом читању, заиста представља све против чега антропологија као наука устаје и деценијама својим истраживањима доказује да је а) емпиријски неистинито и б) политички изузетно злоупотребљиво. Али, ако промислимо чему административно редукционистичка заштита културног наслеђа служи, ко ју је покренуо, интернационално легитимисао, па, потом, учинио обавезујућом, долазимо до изненађујућег и сасвим супротног закључка.

Када освестимо чињеницу да херитолошка парадигма дискурс идентитета преусмерава с читавих популација на апстрактне „елементе наслеђа“, који могу бити и етнички атрибуирани, мада светлосним годинама далеко од дискурса „права прводошавшег“, „етничког принципа“ и других метафора заснованих на етничком атрибуирању читавих популација, херитологија се испоставља као послератна и антиратна палијативна мера. Као моћно средство рефокусирања пажње идентитетски заинтересоване јавности, у периодима када се у њој побуђују идентитетски страхови, сумње, паника или пренаглашени понос, с реалних људских група које се могу омаловажавати, ниподаштавати, па и истребљивати, на апстрактне „елементе наслеђа“, којима „најгоре“ што може да се догоди јесте да заврше у регистрима или у витринама. Није ли онда, ако је тако, наша дужност да тај велики мирнодопски пројекат Уједињених нација потпомогнемо, и то управо због истих разлога услед којих гордо антиесенцијалистички критикујемо херитолошку парадигму!? Није ли, онда, „редукција“ антропологије на примену етнологије у систему заштите културног наслеђа управо оно о чему смо маштали!

Када пређемо тај пут, од теоријске антиесенцијалистичке критике херитологије због њених потенцијалних последица до инструменталистичке подршке херитологији ради њеног реално баналног есенцијализма, очување имица „чуварке идентитета“, неке врсте кустоса колективитета, повратак етнолошком језгру, срећом очуваном у транзицијској магли, парадоксално ће допринети остварењу циљева антропологије, и то у њеној најкритичнијој, према држави резервисаној, класичној либералној варијанти (која се у доследном противљењу државној контроли над индивидуалним изборима граничи с либертаријанским анархизмом). Тај повратак, у виду академске подршке при а) детекцији, б) селекцији, в) истраживању, г) очувању, д) одрживој заштити и ђ) промоцији културног наслеђа, посебно нематеријалног, већ је започет низом редовних и пројектних активности наших водећих етнолошких институција. Оно што му је сада потребно јесте широка академска подршка.

Закључак уз ово поглавље

Социокултурни комплекс назван „неолиберализам“, ових година, и у медијској и у квалификованој јавности, често се и радо критикује, најчешће са екстремно левих/десних идеолошких позиција. Критиковати неолиберализам постала је прво истраживачка мода, па обавеза јавно експонираног интелектуалца (чак и у мери у којој се изједначава са самим интелектуалним ангажманом), да би данас досегла статус не само мере доброг укуса већ и мере људскости – као да пристојна особа, која није окрутна, која се противи сиромаштву и патњи данас не може не критиковати неолиберализам (што је готово идентично и у случају мултикултурализма, в. Milenković, 2014a). Критички оријентисани антрополози листом су стали на страну ангажованих друштвених критичара и заузели антагонистичку позицију, представивши је као општедисциплинарну – као да критика неолиберализма некако аутоматски „следи“ из етнографског проучавања социокултурних последица економских и политичких промена у многобројним етнографским кон-

текстима. Уколико би било тако, одбрана државе благостања од неолибералне девастације представљала би не само истраживачку обавезу него и професионални задатак, којем бисмо морали да посветимо своје инситуционалне и персоналне ресурсе, свој углед и друштвене функције читаве дисциплине.

У складу с примарним схватањем антропологије као компаративног преиспитивања социокултурних контекстуализација здравог разума, почео сам да промишљам и ову наметнуту, здраворазумску обавезу критике „неолиберализма“. Насупрот њој, овде сам настојао да скицирам и за даљу дебату кандидујем аргументацију против неолибералне девастације јавног добра, с позиција класичног либерализма, за који верујем да је дубоко уткан у саму срж антрополошког пројекта изградње мостова међукултурног разумевања и интеркултурне толеранције. Ако даљом дебатом покажемо да је неолиберализам могуће критиковати и с, у нашој средини не много популарних, неколективистичких позиција, међу којима класични либерализам стоји високо међу онима које бране слободе и права индивидуа, онда ћемо, верујем, бити у могућности да очувамо слободе и права индивидуа од „левих“ и „десних“ колектива, који убрзано настају и који прете да их угрозе холистичком перцепцијом слобода и права као нераздвојивих од неолибералног пакета. Циљ је, дакле, истовремено грађански и научни – како очувати темеље европске цивилизације од мутација самог либерализма у правцу идеолошког фундаментализма и политичког екстремизма, који, у временима кризе, промовише политичко-економски одговор у виду „директне демократије“, насупрот „општој штедњи“?

Та „штедња“, а заправо организовани крај организоване државне бриге о здравственој и социјалној заштити, култури, образовању и науци, стабилно је, током дугог низа година, праћена академским одговором у виду напуштања идентитета као концепта вредног даљег истраживања и примене у друштвено-хуманистичким наукама. У том смислу се може констатовати да је хиперпродукција и комодификација идентитета достигла тачку у којој, у немогућности да

дефинишу шта идентитет није, истраживачи овај концепт напуштају као излишан – толико општи да је испражњен од сваког значења. Ова два наизглед независна процеса, ипак, заједно креирају контекст у којем етнолошко-антрополошка заједница Србије може да остане без институционалних и људских ресурса, а да њени циљеви остану неостварени, не зато што су нереалистични, већ због баналне чињенице да неће имати ко да их оствари, у ситуацији у којој држава, која иначе полако изумире, од нас самих добија сигнал да нисмо вољни да спроведемо међународно преузету обавезу очувања културне баштине (што је, у интерпретацији популације, само друга реч за национални идентитет).

Уместо траћења институционалних и персоналних ресурса у борби против државе и идентитета, управо сарадња с државним институцијама, темељно међународно и обавезаним и подстакнутим на сарадњу у области детекције, селекције, истраживања, заштите и очувања културног наслеђа, као једног од важнијих гаранта безбедности у регионима у којима популације масовно упражњавају примордијалне ресурсе сопства, много је важнији задатак за дисциплину. Непрепуштањем здравствено-социјално-културно-образовно-научних стубова цивилизације приватном авантуризму на нерегулисаном тржишту, а у недостатку милијардера који, традиционално, добротворством надокнађују изостанак организоване државне бриге, у оним друштвима на које се, непромишљено, у потпуности угледамо у доменима у којима то нема никаквог компаративног смисла, и баштину и државу треба вратити у основни курикулум студија етнологије и антропологије, као и у регуларне праксе професионалаца у институцијама у којима дисциплина живи свој ван-академски живот. Ту је посебно битно предупредити поновно, осведочено погубно препуштање етноконфесионалних тема искључиво идентитетским предузетницима, у друштву у којем инструментализацији идентитета мере нема. То су главни задаци одговорних интелектуалаца данашњице, а не критика ветрењача неолиберализма.

Антропологија, дисциплина асиметрично стављена на страну проучаваних насупрот поседницима моћи (држа-

вама, колонијалним управама, компанијама и сл.), данас је у ситуацији да државу заправо не може а да не брани. Држава, тај последњи гарант људских права у свету у којем се, као државна обавеза према друштву, убрзано укидају здравствена и социјална заштита, образовање, наука и култура, данас је ресурс који антропологија, посебно у својој примењеној етнолошкој варијанти, треба да брани и чува. У том смислу, предлажем да се вратимо држави и да, као дисциплинарна заједница, допринесемо борби за очување последњих трагова цивилизације коју смо, тешком муком, градили у двестотинак година модерне српске државе. Уместо мирења с „крајем“ и државе и идентитета, наша друштвено-хуманистичка дисциплина, на пресеку ова два научна поља, треба да пронађе снагу да своје већ постојеће ресурсе стави у одбрану права грађана Републике Србије на пристојан живот. Тог живота нема без: а) одржавања минимума здравствено-социјалне, културне, образовне и научне инфраструктуре, тих стубова европске цивилизације уграђених у тековине европског права и б) очувања интерпретативног суверенитета, заснованог на стручном бављењу идентитетским питањима, посебно зауздавањем „националистичког“ (а заправо по нацију погубног, дакле консеквенционално сагледано – антинационалног) колективизма под стални антитратни надзор.

Јасно је из овог предлога да не делује могуће сачувати уобичајено схваћену „чисто научну“ димензију нашег рада уколико желимо да се, с до данас преовлађујуће анализе и критике, преоријентишемо и на предлагање па и спровођење јавних политика. Начела објективности и непристрасности по дефиницији су компромитована идејом примене науке у служби политике (и претходним стављањем политике у службу економије) па је најбоље чему се можемо надати то да их „жртвујемо“ добронамерним циљевима. Али да ли је у питању жртва? Зар је стандардизација објективности и неутралности, као научних аксиома у антропологији као чистој науци, служила самој себи или остваривању циљева дисциплине? Када га сагледамо из перспективе циљева антропологије, одијум према немогућности да очувамо

објективност и неутралност њене методологије испоставља се управо – методолошки неодрживим, као супротан сопственим циљевима.

Сиромаштво, затуцаност и рат главни су непријатељи слободе сваког појединца и сваке нације. Брига о ресурсима који их могу продубити или покренути најодговорнији је интелектуални задатак данашњице. Основни допринос који том задатку могу да дају српски етнологзи/антрополози, и као стручњаци, а не само као грађани, јесте организован и посвећен рад на очувању институционалних и људских ресурса друштвено-хуманистичких наука, а посебно своје дисциплине, која кроз научну традицију чува културну баштину и не представља само њено проучавање већ и њен неотуђиви део. У томе ће нам, најпре, помоћи повратак „дворској науци“, односно ослањање на очувано етнолошко језгро социокултурне антропологије при сарадњи с државном и међународном администрацијом задуженом за социокултурне аспекте успостављања и очувања регионалног и светског мира, путем очувања културног наслеђа човечанства у глобалном Унесковом систему.

Контраинтуитивно, када је о либералним темељима антропологије реч – чувати не само идентитете саме, већ и идентитетске науке као културну баштину, у оквиру факултета и института хуманистичких наука које су и саме институције културе одн. јавно добро, најважнији је инструмент предупређивања поновне политичке и/или ратне инструментализације етноконфесионалних ограничења слободе појединца у нашем и компаративно релевантним друштвима. Поставивши либералне циљеве језгра антропологије као компаративне науке о социокултурним алтернативама у односу на емпиријску контраевиденцију нашег друштвеног контекста, можемо привремено да закључимо да би процес супротан неолибералним реформама у домену културе, конкретно делиберализација, односно јача регулација тржишта идентитета представљала поузданији темељ слободе појединаца и нација, него привидно слободно, нерегулисано тржиште, на којем, уместо стручњака, кључне ресурсе сопства усмеравају идентитетски предузетници.

Идентитет је потенцијално најубојитије оружје. Политика српске етнологије и антропологије у овој деценији, у даљим разматрањим и примени, треба озбиљно да узме у обзир ову чињеницу, да се с њом на практичном плану помири, да јој не приступа с фундаменталистичких позиција (било теоријских, у смислу јаког антиесенцијализма, било идеолошких, у смислу радикалног антиконзервативизма) и да је употреби на добро свих грађана – инструментализацијом инструментализма у мирнодопске сврхе. У том смислу, Унесков систем очувања нематеријалног културног наслеђа може се основано посматрати као цивилни сектор трупа за успостављање и одржавање мира Уједињених нација.

Једном када схватимо да се интерпретативни суверенитет најбоље чува уз комбиновану национално-интернационалну легитимацију, смисао постојања наше дисциплине у нашем друштву биће јаснији, укључујући продубљивање сарадње с релевантном администрацијом, а не противљење истој, као и улазак у школске курикулуме управо с идентитетском легитимацијом, најпре у виду предмета као што би били „Културно наслеђе Србије“ и „Културе света“, за шта уз етнологију и антропологију одличну заједничку базу могу да пруже оне академске дисциплине које такође нису професионализоване као наставничке (попут етномузикологије, етнолингвистике, фолклористике одн. народне књижевности, археологије и историје уметности).

Консеквенцијална анализа, насупрот фундаментализму (и традиционализма и антитрадиционализма), тако поново демонстрира своју моћ да укаже на пут трајнијег мира и релативног благостања, супротан идеалистичким антиесенцијалистичким анализама којима смо иначе склони, и које се јесу показале научно плодним мада друштвено-политички неупотребљивим, за популацију увредљивим, а интердисциплинарно углавном неразумљивим. Овде изложен аргумент заснован је координативним дефиницијама и привременим конвенцијама деполитизације есенцијализма, бирократизације идентитета и деидеологизације професионализма. Он

надопуњује аргумент у прилог рехабилитацији неантиреалистичког схватања културног релативизма као аналитичког појма, погодног за политички плодотворну културну критику и друштвену реформу, који је изнет раније (за методолошке аспекте овог предлога, посебно у вези с предлогом да напустимо антиреалистичку концепцију релативизма в. Milenković, 2013a). Уколико их промислимо и усвојимо, расте шанса да „повратком држави и идентитету“ и државу и идентитет поставимо тамо где им је место – у мирнодопску службу.

УНЕСКОВ СИСТЕМ ОЧУВАЊА НЕМАТЕРИЈАЛНОГ КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

У овом поглављу се разматра постојећи систем истраживања, заштите и очувања нематеријалног културног наслеђа – кратак историјат, структура и начин функционисања, реконструисани на основу интервјуа с актерима, посматрања са учествовањем, анализе постојеће литературе и доступних докумената. Посебна пажња посвећује се питању да ли је и у којој мери при имплементацији међународног система заштите нематеријалног културног наслеђа под окриљем Унеска у Републици Србији искоришћен његов мирнодопски потенцијал. Затим се уочавају прилике за даље унапређење овог још увек младог система, посебно имајући у виду да се нематеријално културно наслеђе поима као језгро културног идентитета и већинске и мањинских популација.

У уводном поглављу сам указао на то да се под НКН у Унесковом систему подразумевају знања, веровања и обичаји – сама суштинска обележја колективних идентитета, која су истовремено и традиционални предмет истраживања у етнологији и социокултурној антропологији. Такво схватање примењено је и приликом осмишљавања система заштите нематеријалног културног наслеђа у Републици Србији, што је и основни разлог због којег је постављање система својевремено поверено стручњацима из области примењене етнологије (в. Живковић, 2011).

И пре осмишљавања, ратификације и имплементације овог великог Унесковог мирнодопског пројекта, и интернационални и национални оквир заштите људских и мањинских права наглашавали су језик и културу као кључне елементе које колективи сматрају основом својих идентитета, а посебно: Међународни пакт о политичким и грађанским правима (1966), Декларација УН о правима припадника националних, етничких, верских и језичких мањина (1992), Устав Републике Србије (2006), Закон о заштити права и слобода националних мањина (2002), Закон о националним саветима националних мањина (2009), као и међудржавни споразуми о мањинским правима (в. Изворе бр. 31–35). У случају Унеска, који се овом проблематиком бави најдуже и најорганизованије, о систему заштите културног наслеђа може се говорити као о *највећем мирнодопском пројекту у историји човечанства који у својој основи садржи истраживачке теме и научне проблеме из самог предмешног језика етнологије и антропологије*.

Организацију Уједињених нација за образовање, науку и културу можемо сматрати најзаслужнијом за чињеницу да се, осим у делу теоријских расправа и на њима заснованој културно-критичкој, социјално-активистичкој критици, баштина данас не поима искључиво као ружна реч и извор стида, већ и као извор поноса. Уместо да се културно наслеђе поима искључиво као назадни концепт који исувише подсећа на политичку и ратну злоупотребу колективног идентитета, данас се она поима и као нешто савремено, као потенцијални извор поноса и благостања, често са свешћу да повезује добробит неке заједнице (на националном, регионалном и локалном нивоу) с туристичким, образовним, забавним и на сродне начине благородним а не деструктивним употребама традиције. Осим тога, неретко се културно наслеђе доживљава и помодно, у смислу „знати ко си и одакле си“ – сасвим супротно од претпоставке да је срамота имати етноконфесионалне, територијалне и сличне колективне лојалности. У томе не мора бити ничег лошег, напротив (под условом да се истовремено не негирају тековине модерне цивилизације и достигнути стандарди људских и

мањинских права), па можемо да гајимо наду да ће, осим типичних етноконфесионалних идентификација, и неке друге заједнице грађанки и грађана Републике Србије доћи на ред након што се традиционалним типовима заједница укаже дужна пажња.

Унесков систем заштите НКН садржи три важне листе: Репрезентативну листу НКН човечанства; Листу елемената НКН који захтевају хитну заштиту и Регистар добрих пракси (в. извор бр. 30). Међу овим листама, у Републици Србији је током имплементације Конвенције о заштити нематеријалног културног наслеђа Унеска нагласак стављен на прву, с циљем уписивања што већег броја елемената у национални, и преко њега евентуално у глобални регистар. Када је реч о историјату Мреже заштите НКН у Републици Србији, предуслов за њено успостављање представљало је усвајање закона о потврђивању Конвенције, усвојеном у Народној скупштини Републике Србије 2010. године (в. Извор бр. 12). Захваљујући ангажовању стручњака, поглавито етнолога-антрополога, ратификацијом Конвенције и припремом Закона руковођено је из министарства надлежног за културу које је, по аналогiji са заштитом материјалног културног наслеђа, мада не у потпуности идентично, успоставило Мрежу заштите, у складу с међународно преузетим обавезама.

Разлика између заштите материјалног и нематеријалног наслеђа огледа се, пре свега, у чињеници да заштита НКН још увек није уврштена у Закон о културним добрима и друге законе из ове области. То, ипак, не мора нужно бити мана, будући да омогућава директну примену међународног ратификованог споразума и његових пратећих оперативних смерница, као и да даје већу правну снагу подзаконским актима из овог домена (у недостатку закона). Ова аналогija је легитимна и она одговара интенцијама Унеска још од Препоруке из 1989. године. Те интенције су и директно

остварене у Конвенцији из 2003, а посебно у Конвенцији из 2005. године, као операционализације Декларације из 2001. године. Нематеријално и материјално културно наслеђе имају исти статус, изведен из чињенице да и сваки елемент материјалног културног наслеђа има своја нематеријална својства без којих његово значење не би ни имало смисла (Ahmad, 2006; Arizpe 2007).

Мрежа заштите представља основни организациони оквир бриге о НКН, у којем су обједињени научни, стручни и примењени рад професора, истраживача, кустоса и стручњака за организацију, презентацију и едукацију. Као посебно важан сегмент система заштите издвајају се програми и пројекти Сектора за културно наслеђе у Министарству културе и информисања (в. Извор бр. 55). Националну мрежу за очување нематеријалног културног наслеђа чини неколико међусобно релативно независних тела:

- 1) Центар за НКН Србије у Етнографском музеју у Београду, основан 2012. године, као тело које води рачуна о Националном регистру елемената нематеријалног културног наслеђа и Листи елемената нематеријалног културног наслеђа;
- 2) Национални комитет за нематеријално културно наслеђе Републике Србије;
- 3) Регионални координатори за НКН;
- 4) Комисија за упис у Национални регистар елемената НКН.
- 5) Истраживачке организације – факултети, институти, регионални музеји и друге институције културе у којима се спроводе програми заштите НКН.

Према конвенцији, елементи НКН морају бити *дос-тупни*, тако да њихово пажљиво и обимно документовање, укључујући аудио-визуелне садржаје, представља начин да се, путем примене нових технологија, а посебно дигитализацијом, тај основни смисао заштите наслеђа и оперативно спроведе у дело. Државе-чланице су обавезане да иновирају,

одржавају и извештавају о променама у систему заштите, а посебно о елементима уписаним у Регистар. Имајући у виду да се наслеђе посматра као живи систем, регистар се периодично допуњује. Управо у овоме треба тражити прилику за његово даље отварање према елементима наслеђа мањинских група, миграната, секуларног и анационалног грађанства, као и других типова идентитета који одуда-рају од унитарно схваћеног етноконфесионалног већинског идентитета или сегрегативно мултикултурално схваћених мањинских идентитета. Иако Конвенција по својој природи као документ не садржи експлицитна упутства, она у својим пратећим документима помиње мигрантско, транснационално и наслеђе дијаспора, дељено одн. заједничко наслеђе више заједница, конфликтну природу наслеђа и бројне „недостатке“ који су критичари, не само из антропологије, уочавали током деценије и по њене деконструкције (обично усредсређени искључиво на њен основни текст). О томе ћемо при ремоделовању наше Мреже заштите свакако морати да поведемо рачуна, имајући у виду чињеницу да је у оперативне смернице за спровођење Конвенције уграђен модел примене преузет још из пратећих докумената велике Конвенције из 1972. Тај модел је критикован као неодговарајући заштити НКН, посебно с обзиром на флексибилност па и ефемерност овог типа наслеђа (Lenzerini 2011, 118) и управо је то област деловања у којој би научна, музејска и административна експертиза могле да се међусобно оплоде.

Као основни инструмент заштите неког елемента наслеђа дефинисан је његов *упис* у Национални регистар. Упис елемента у регистар појединачне државе чланице представља предуслов за његову номинацију за Репрезентативну листу елемената нематеријалног културног наслеђа Унеска. Успостављен 2012. године, наш регистар садржи документацију и евиденцију у штампаној и електронској форми. О њему рачуна воде стручњаци Центра за НКН Србије Етнографског музеја у Београду, као институције културе од националног значаја, с циљем да се обезбеди покривеност целокупне територије Републике Србије. И ово је важан моменат на ком се треба зауставити – управо захваљујући

преузетој обавези да се покрије целокупно наслеђе, дакле и наслеђе националних мањина, етничких група и на други начин подзаступљених популација, али и настојању да се о националном регистру брига води централизовано и на највишем нивоу, лежи прилика да се наслеђе различитих заједница открива, истражује, штити и чува као *заједничко културно наслеђе грађана Републике Србије*.

Регистар тренутно садржи 32 елемента, док се многи други проучавају и припремају за упис (и каснију номинацију). До данас су регистровани следећи елементи нематеријалног културног наслеђа: Крсна слава; Молитва, Ђурђевдански обред; Белмуж; Обичај изливања и паљења ратарских свећа; Израда пиротског качкаваља; Пиротско ћилимарство; Филигрански занат; Клесарски занат; Пазарске мантије; Злакуска лончарија; Косовски вез; Певање уз гусле; Грокталица; Певање извика; Ерски хумор; Коло, коло у три, коло у шест; Руменка; Свирање на гајдама; Фрулашка пракса; Свирање на кавалу; Наивно сликарство Словака; Лазарице у Сиринићкој жупи; Израда дрвених чутура у селу Пилица; Вуков сабор; Ојкача; Врањска градска песма; Чување Христовог Гроба; Пиротско приповедање; Ракија шљивовица; Казанџијски занат и Стапарско ћилимарство (в. Изворе бр. 36 и 37).

О појединачном елементу наслеђа, у складу са стандардима, води се *досије* – обједињена евиденција која садржи одговоре на више десетина питања, међу којима су најзначајнија она о пореклу, форми, функцијама и носиоцима неког веровања, технике, ритуала или неког другог типа културног феномена који је регистрован. У дугој и детаљној процедури, која је систематична и с разлогом „биро-кратска“, значење, симболика, вредност за заједницу, као и низ специфичних техничких детаља, уписују се у за то предвиђене *обрасце*, како би се смисао и разлози за упис елемента у регистар документовали анализама, видео и фото материјалима.

„Упис“ је не само правни инструмент заштите, него и пут који елемент нематеријалног културног наслеђа прела-

зи од иницијативе за његово очување (коју дају стручњаци или локална заједница) до његовог званичног прихватања од стране надлежних тела. И ово је, такође, важан момент који треба имати на уму, посебно при читању наредног поглавља – предлагачи на путу уписа могу бити, а даље у аргументу се таква могућност и заступа, и легитимни представници националних мањина и етничких заједница, у сарадњи са стручњацима (етнолозима и антрополозима, етнолингвистима, етномузиколозима, фолклористима и другим колегама из дисциплина и под-дисциплина матичних за тематику идентитета, културе, језика и ср.). Од иницијалне идеје до Националног комитета који одобрава упис, као највиши орган у Мрежи заштите, елемент мора имати и сагласност *носилаца* културног наслеђа – појединаца или заједница којима тај елемент представља тзв. „живо“ наслеђе, у складу с терминологијом Унеска. Спорни статус овог појма истиче Гавриловић: „...шта значи “штитити” међуљудске односе, системе веровања, изражавања или знања – да ли њихово прецизно документовање и разумевање (што је антропологија заправо одувек радила, додуше на различите начине) или покушај заустављања времена у просторима које, по мишљењу задужених за заштиту, треба сачувати? Наравно, у оба случаја се губи из вида да документовано/обновљено/насилно сачувано никако није једнако живом, свакодневном понашању реалних људи, да ће сваки покушај обнављања изумрлог или насилног заустављања времена произвести нова значења, која ће се мењати у зависности од дискурса посматрача/учесника, као и да свака документација, ма колико тренутно темељно деловала, има своја ограничења.“ (Gavrilović 2006, 51) Али ако детаљно осмотримо кораке које неки елемент пролази при упису, видећемо да систем не превенира трансформацију значења, па ни функција елемената културе, да је отворен за допуњавање и да подразумева могућност накнадног уписа.

На „путу уписа“, од иницијативе до регистра, елемент пролази кроз три основне *фазе* (које се и саме састоје од низа корака или под-фаза): 1) предлог, 2) евалуацију и 3) одлуку о упису. *Предлог* може бити упућен од стране локалне

заједнице, стручњака, организација цивилног друштва или посвећених појединаца, и то је начин да се, већ на само почетку, представници националних мањина и етничких заједница, као и удружења грађана (професионалних, културних, регионалних/завичајних и др.) укључе у овај процес. *Евалуација* подразумева више под-фаза, за које су задужени различити актери: *регионални координатори* за нематеријално културно наслеђе, *Центар за нематеријално културно наслеђе* Етнографског музеја у Београду и *Комисија за упис* у Регистар нематеријалног културног наслеђа. Сви ови актери такође могу бити, или већ јесу, укључени у дијалог о томе *које и чије* наслеђе ће се проучавати и штитити. Коначно, у завршној фази, *Национални комитет* за НКН доноси одлуку о упису у Регистар, чиме се формална процедура уписа на националном нивоу завршава.

Као што видимо, кључни исход је упис елемента у регистар. Али није реч само о пуком документовању. Као основни инструмент Мреже заштите, упис елемената у регистар чини их а) националним културним благом и б) видљивим Унеску тј. међународној политичкој (а не само локалној или стручној и научној) заједници. У том погледу, *уписивање* неког елемента културног наслеђа истовремено је и његово *вредновање* као националног и, потенцијално, глобалног културног наслеђа. Овом процедуром, која нужно има бијурократизовану форму према којој су особе слободног духа по правилу резервисане, омогућава се много више него што се њоме губи. Иако долази до формализације која елементу културе може да одузме чар, јединственост, непоновљивост па и аутентичност до које држе они који у њега верују и користе га у својој свакодневној или ритуалној пракси, управо захваљујући тој формализацији елемент постаје *озваничен*, на основу чега постаје *заштићен* (по аналогiji с бригом о материјалним културним добрима, в. Vukanović 2012; 2013). Поврх тога, елемент који је уписан у регистар постаје *присвојачан* стручњацима, заједници и широкој јавности. Он постаје „видљив“ на начине на које до тада није био, посебно када је реч о могућности његове туристификације али и дигитализације (Vukićević, 2011; Bjeljac, Terzić i

Lović, 2015; Stojanović, 2016). Коначно, сама дигитализација уписаног елемента омогућава његову употребу на начине који пре тога нису били могући, имајући у виду потенцијал нових технологија за умрежавање библиотека, архива и медија али и могућност да се – дигитализовано и стручно обрађено – наслеђе „пресели“ у школе (а затим користи у настави, рецимо у оквиру програма предмета чије је увођење предложено раније у овој књизи).

Током још увек краткотрајне примене Конвенције, остварени су и неки завидни успеси. Крсна слава, православни српски хришћански породични обичај који ужива статус симбола српског националног идентитета, номинован је и уписан на Унескову Репрезентативну листу елемената НКН човечанства. Услед административних проблема повучена је хвале вредна заједничка номинација обичаја Хидрилез (Едрелез, Ђурђевдан), такође на Репрезентативну листу. Ова номинација је посебна по томе што је реч о обичају многих етничких и верских заједница који је заједно номинувало више држава. Треће, на сличан начин, остварена је и номинација средњовековних стећака као заједничког културног наслеђа Босне и Херцеговине, Црне Горе и Србије. Коначно, у току је номинација кола, као још једног симбола идентитета.

Важан елемент примене Конвенције у Републици Србији чине *истраживања* нематеријалног културног наслеђа. Она се обављају у функцији уписа елемената, али и с другим циљевима – научним, образовним и шире схваћено културним. Обављају их водеће етнолошко-антрополошке институције: Етнографски музеј у Београду, Етнографски институт САНУ и Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета Универзитета у Београду, окупљене у професионалном Етнолошко-антрополошком друштву Србије. Осим ових институција, последњих година се у систему очувања културног наслеђа путем његовог истраживања и заштите истичу и Балканолошки, Музиколошки и Институт за српски језик и књижевност САНУ, као и друге институције које неговање културе, историје, уметности и идентитета имају дефинисане међу својим основним

циљевима и делатностима. Уз њих, истраживањем НКН баве се и други факултети и институти, регионални и за-вичајни музеји, истраживачки и едукативно оријентисана удружења грађана широм Републике Србије, у региону и дијаспори.

Међу етнолошко-антрополошким пројектима експлицитно усмереним на истраживање културних идентитета и културног наслеђа издвајају се следећи пројекти Одељења и Института за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду, Етнолошко-антрополошког друштва Србије, Етнографског института САНУ и Етнографског музеја у Београду: „Антрополошко проучавање Србије: од културног наслеђа до модерног друштва“, „Идентитетске политике Европске уније: прилагођавање и примена у Републици Србији“, „Трансформација културних идентитета у савременој Србији и Европска унија“, „Културни идентитети у процесима европских интеграција и регионализације“, „Дефинисање југословенског културног наслеђа“, „Културно наслеђе и идентитет“, „Мултиетничитет, мултикултуралност, миграције – савремени процеси“, „Стратегије идентитета – савремена култура и религиозност“, „Интердисциплинарно истраживање културног и језичког наслеђа Србије“, „Нематеријално културно наслеђе у мултиетничким заједницама Баната“, „Културни идентитети као нематеријално културно наслеђе“, „Урбано културно наслеђе и религиозност у Србији“ и др. (в. Изворе бр. 39–42). Резултати тих пројеката завређују посебну прегледну монографију. Овде ће бити промишљени само резултати пројеката који су непосредно повезани с главним аргументом ове књиге и у којима сам имао част да учествујем.

Досадашњи рад у домену заштите нематеријалног културног наслеђа, посебно кроз активности Сектора за културно наслеђе Министарства културе и информисања, као и кроз програмску операционализацију Конвенције о заш-

тити нематеријалног културног наслеђа, показује значајне резултате. Мотивисано таквим развојем, Етнолошко-антрополошко друштво Србије осмислило је и од 2013. године спроводи, у пројектној форми, програм Континуиране едукације, по моделу карактеристичном и за друге фундаменталне области друштвеног живота (по узору на интеграцију резултата савремених истраживања у програме реформе државне управе, доживотног образовања или здравствене заштите). Програм има за циљ широку институционалну координацију и умрежавање и активирање до сада неактивних актера, институција и појединаца у домену истраживања, заштите и очувања НКН.

Основни смисао континуиране едукације јесте освежавање старих односно стицање нових знања о тематици коју су истраживачи и практичари неке области имали прилику да упознају током академских студија или претходних професионалних обука (а које су у појединим случајевима могле да буду завршене и деценијама раније). На овај начин, знање се обнавља, искуства размењују а струка унапређује у двосмерном процесу у којем теоријска и практична знања круже у оквиру модела у којем се међусобно освежавају и појачавају. Модел континуиране едукације који се показао веома плодотворним у другим поменутиим друштвеним подсистемима, почео је већ у својој раној фази да даје резултате и у сектору културе, а посебно када је реч о дисциплинарно релативно јасном и недвосмисленом домену резервисаном за етнологију и сродне дисциплине.

Предметна специфичности нематеријалног културног наслеђа, како на плану истраживања тако и на плану заштите, презентације и очувања, директно је повезана с методолошким специфичностима у овом домену примењеног академског рада. Дугачак је пут који је нематеријално културно наслеђе прешло од академски спорног па и потпуно неинтересантног предмета до друштвено актуелног и истовремено научно релевантног концепта у савременим истраживањима. Сличан је пут који је прошло у музеолошком свету, од опскурног и скрајнутог до носећег концепта развоја. У

намери да осветли како историјске, теоријске и методолошке специфичности, тако и друштвену улогу очувања нематеријалног културног наслеђа, разнолик пројектни оквир објединио је предаваче и водитеље радионица који преносе знања и искуства из све три приоритетне области у овом домену: 1) Истраживања и документовања елемената нематеријалног културног наслеђа у Републици Србији; 2) Очувања, преношења знања и презентације елемената нематеријалног културног наслеђа; 3) Подизања свести о значају нематеријалног културног наслеђа. Предавања и радионице реализују се и о специфичним питањима у вези са заштитом нематеријалног културног наслеђа, која укључују мада се не ограничавају на: улогу администрације; улогу медија; улогу политичких странака; улогу невладиног сектора; као и потребу за увођењем школских предмета с овом тематиком.

Програми континуиране едукације по дефиницији имају за циљ да остваре континуирану, постепену мада трајну промену – да код практичара неке дисциплине освеже истраживачки дух и жељу за сталним стицањем нових знања и вештина; да представљају платформу за дуготрајну комуникацију, размену идеја и искустава истраживача, практичара, предавача и студената, омогућавајући континуитет бриге о неком важном питању; да омогуће експлицитно повезивање академског сектора са применом науке одн. однос двостране размене теоријских и практичних знања у животу неке дисциплине или бриге о неком питању. У том смислу, и овај пројекат је пружио оквир за промену односа према истраживању, заштити и очувању НКН – пораст броја прилога у штампаним и електронским медијима, пораст броја студената и истраживача заинтересованих за ову тематику; одржавање едукативних радионица о вештинама документовања елемената нематеријалног културног наслеђа, као и одржавање предавања о историјским, теоријским, методолошким, политичким и етичким аспектима из овог домена. Овај програм је, осим концептирања и реализације различитих типова континуиране едукације допринео даљој координацији институција и појединаца из области етнологије-антропологије и сродних дисципли-

на, али његов најзначајнији допринос јесте ширење идеје о значају истраживања, заштите и очувања НКН међу студентима – онима који ће систем заштите наследити и који ће у њему радити у годинама пуне имплементације ратификованих међународних конвенција. Управо таквом операционализацијом смерница и саме Конвенције, који нагласак стављају на едукацију, студенти етнологије-антропологије данас се припремају за своју будућу професионалну улогу.

Други у низу пројеката током којег су истраживање, очување и заштита НКН демонстрирани не само као ускостручни већ као национални приоритет првог реда јесте „Заштита нематеријалног културног наслеђа у Републици Србији у процесу европских интеграција“. Брига о себи и висок степен самосвести о сопственом културном наслеђу, некада искључиво довођене у везу с вулгарним национализмом и (ауто)деструктивном (само)изолацијом, у контексту глобалних и европских интеграција играју значајну улогу управо у обједињавању различитости и изградњи одрживог оквира мирољубиве коегзистенције (европских) народа. Препознавши да политичке и економске интеграције нису довољне да обезбеде стабилност тако сложене над-националне интеграције попут европске, а камоли на нивоу укупног човечанства, креатори културних и идентитетских политика последњих година нагласак стављају посебно на културну интеграцију (в. друго поглавље). Имајући у виду да је негација с једне, односно препознавање културне разноликости (европских) народа, с друге стране, представљала кључни елемент политичке и безбедносне (не) стабилности, последњих година се међусобном уважавању и препознавању друштвених функција очувања културног наслеђа придаје дужна пажња. Оно што недостаје у Републици Србији, јесте шире препознавање овог тренда и пружање стручне подршке српској администрацији на путу укључивања у глобалне и европске идентитетске политике. Ово посебно имајући у виду да су те политике засноване на поштовању суверенитета земаља чланица и земаља кандидаткиња да аутономно селекутују и чувају елементе културног наслеђа, номинујући највредније или специфичне

међу њима и за светску културну баштину. То, ипак, нашу администрацију излаже ризику да у блиској будућности, у сложенем процесу приступних преговора ЕУ, буде суочена са суштинским спором око дефинисања тога чије културно наслеђе штити, а чије не штити, и оптужбама и условљавањима с тим у вези.

Имајући у виду изразито компликован контекст у којем се одиграва приступање Републике Србије Европској унији, дефинисање културног наслеђа које ће се штитити и само треба заштити од дневнополитичких промена и етнополитичких спорова типичних и за наше друштво. Ту није реч искључиво о правном питању које би било могуће решити у оквиру текућег прилагођавања националног законодавства глобалним и европским правним тековинама. Као кључни механизам вредан истраживања, анализе и упућивања предлога практичних политика, у овом пројекту је истражена могућност регионалног прилагођавања регулативе, заснована на усклађивању потреба администрације и потреба репрезентативних носилаца колективних идентитета, пре свих етноконфесионалних (в. Milenković, 2013b). Као кључна интринсична вредност овог настојања види се поштовање људских и мањинских права у домену очувања културног наслеђа. Као кључна инструментална вредност види се предупређивање могућности да нас на путу европских интеграција омета трансформација осетљивог проблема дефинисања културног наслеђа, повезаног с етнорелигијским идентитетима, у мањинско и/или људско-правно питање.

Током овог пројекта су употребом интердисциплинарне етнологско-антрополошке и правне анализе израђени: оквир превенције инструментализације питања очувања нематеријалне културне баштине као питања које блокира европске интеграције; анализа управно-правног оквира надлежности над питањима релевантним у овом контексту; анализа људско-правног контекста и контекста заштите права националних мањина и мањинских верских заједница, с посебним освртом на европске интеграције. Нагласак је током истраживања стављен на дубинске индивидуалне

и фокусгрупне интервјуе с репрезентативним, и у самим заједницама легитимисаним носиоцима идентитета, као актерима сарадње а не конфронтације на плану заштите културног наслеђа. Стављајући акценат на оне елементе нематеријалног културног наслеђа који у заједници функционишу као симболи идентитета „вредни“ конфронтације, истраживањем су откривени начини артикулације потреба и интереса заинтересованих актера у датом политичком и административном оквиру.

Многи су тренутни и потенцијални корисници ових резултата: државна администрација (министарства културе и информисања, унутрашњих послова, иностраних послова, Канцеларија за европске интеграције, Канцеларија за сарадњу са црквама и верским заједницама, Канцеларија за људска и мањинска права и др.), али и правосуђе, традиционалне цркве и верске заједнице, научна и струковна удружења, појединачни истраживачи идентитета и културе, национални савети националних мањина, удружења грађана у области мањинских и људских права, медији и школство. Низ корисника, у чијој се надлежности налазе поједини сегменти приступног процеса Републике Србије Европској унији, може да искористи део или целину резултата овог пројекта. То се посебно односи на институције којима је неопходно на истраживању засновано познавање релевантних елемената културног наслеђа, битног појединим друштвеним актерима с потенцијалом за политички притисак и успоравање приступног процеса, у циљу правовременог одговора на потребе и интересе тих актера. Осим институција, и сами актери – представници подзаступљених заједница – имали су прилику да кроз рад са истраживачима и креаторима јавних политика, буду питани о сопственим интересима, а како би њихово правовремено задовољавање предупредило проблеме који би настали уколико ти интереси остану игнорисани. Пројекат је директно демонстрирао како „неупотребљиве“ и „излишне“ хуманистичке дисциплине могу да послуже као извор на истраживању засноване мудрости превенирања друштвених и политичких проблема.

Коначно, најзахтевнији примењени пројекат етнолошко-антрополошке заједнице који је у току носи назив „Викенд нематеријалног културног наслеђа“. Пројектни тим, комбинованом методологијом организовања манифестације фестивалског типа уз истовремено одржавање наставних (истраживачка пракса студената, презентација методологије заштите нематеријалног културног наслеђа и кључних актера система заштите) као и професионалних активности (састанци радних тела Етнолошко-антрополошког друштва Србије, организација трибина о статусу професије и сл.), има за циљ да успостави традицију редовног годишњег окупљања студената, професионалаца и администратора на управним пословима у култури. Место одржавања пројекта је Филозофски факултет у Београду. Сарадња студената, младих истраживача, професора и делатника у култури, у атмосфери професионалног заједништва, већ је допринела унутарњем повезивању етнолошко-антрополошке заједнице у њеном настојању да постане *лиценцирана професија*. Повезујући кључне циљне групе: професионалне етнологе-антропологе, друге истраживаче културе и идентитета, запослене у установама културе, запослене у државној администрацији, студенте и медије, пројекат је постао платформа за интеграцију теоријске и примењене етнологије-антропологије с циљем њене *одрживе професионализације*.

У том смислу, одрживост се гради различитим стратегијама: креирањем прилика да се сусретну истраживачи, наставници, кустоси, студенти и администратори из различитих институција и различитих генерација; етаблирањем НКН као тренутно најрелевантнијег поља примене етнологије на њеном путу постајања лиценцираном професијом; представљањем система и методологије очувања НКН академској јавности која с њом углавном није упозната; интеграцијом теренске праксе студената етнологије-антропологије у систем истраживања, очувања и заштите, која је циљано уобличена у том правцу; широким промовисањем смисла и друштвене користи заштите НКН, с посебним на-

гласком на њен политички значај; креирањем дубљег дијалога који има за циљ превазилажење поделе на теоретичаре и практичаре, академске и примењене етнологе, па и саме поделе на етнологе и антропологе, као и друге професионално потенцијално дисфункционалне разлике; нормализацијом истраживања нематеријалног културног наслеђа у академском оквиру и, а што је и најважније, демонстрирањем значаја ослањања администрације на академске и професионалне ресурсе при гарантовању права и испуњавању обавеза према грађанима-носиоцима различитих идентитета.

Видимо да је рад на поменутим пројектима дао бројне, разноврсне и значајне резултате који излазе из уобичајених академских оквира: конципирање и реализацију програма континуиране едукације о историји, теорији, методологији, политици, етици и друштвеном значају истраживања, очувања и заштите НКН; координацију образовних, научно-истраживачких и музејских институција у оквиру етнологије-антропологије, када је о реч о истраживању, очувању и заштити НКН; подизање свести код различитих циљних група о друштвено-хуманистичким наукама, а националној хуманистици посебно, као не само о истраживању наслеђа већ и наслеђу самом, у складу с ратификованим конвенцијама Унеска и Савета Европе.

У досадашње и потенцијалне кориснике резултата ових пројеката убрајају се: истраживачи у области културе и идентитета; носиоци-чувари нематеријалног културног наслеђа; запослени у државној администрацији, регионалној и локалној самоуправи, на пословима повезаним с идентитетском проблематиком; професионални етнологи, антрополози и други запослени на пословима заштите и очувања културног наслеђа; новинари заинтересовани за културна питања; гимназијалци и други ђаци, заинтересовани за хуманистичке науке и науке о уметности; представници задужбина, фондација и других невладиних организација, професионално усмерени или заинтересовани да се укључе у заштиту и очување НКН, као и општа јавност.

* * *

Основни резултат досадашњег истраживања система заштите НКН у Републици Србији јесте тај, да је установљено да професори, истраживачи и кустоси окупљени у Мрежи заштите НКН а) редовно, б) организовано и в) у значајно већој мери него што је то пре само неколико година био случај, настоје да Мрежом заштите обухвате и елементе НКН мањинских заједница (националних мањина и етничких група). У овој књизи се иде и корак даље, и предлаже операционализација те намере, успостављањем званичног државног **Инклузивног регистра елемената НКН** (који би, у наредном кораку, био предложен Унеску као тзв. Добра пракса за цело човечанство). Том кораку експлицитно је посвећено наредно поглавље.

КА ИНКЛУЗИВНОМ РЕГИСТРУ НЕМАТЕРИЈАЛНОГ КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Унеско штити језичку и културну разноврсност човечанства дуже од пола века (од 1946. године) и по својој природи је окренут целом човечанству, које види као састављено од држава и региона, следећи сопствену структуру. Ипак, као што је у уводном поглављу наглашено, већ у раним промишљањима система заштите уочено је да се државне, етничке и културне границе никада не преклапају. С тим циљем, током деценија су развијани бројни корективни механизми, који имају за циљ да релативизују монополски положај држава у систему заштите. Када је о Конвенцији из 2003. године реч, најважнији корективни механизам представља модификација тзв. оперативних смерница (директива) из 2010. године. Циљ те, за овај аргумент најважније модификације међу многима, јесте повећање улоге заједница, укључујући мањинске, у процесу заштите. Ове модификоване смернице експлицитно обавезују оне државе које су ратификовале и примењују Конвенцију да укључе заједнице чије се културе штите, *уз слободан, ирејходни и информисани ирисјанак*. Осим тога, путем њих се сугерише препуштање контроле над наслеђем самим заједницама (в. Извор бр. 54). Ликсински указује на увођење тог другог нивоа имплементације Конвенције – док су државама остављени механизми прворазредног значаја, попут номинације, остале активности су, и то за мање од годину дана, од централизованог државног приступа трансформисане у правцу приступа оријентисаног ка самим заједницама, што је модел који је својевремено коришћен и у имплементацији Конвенције о светском природном и културном

наслеђу, мада је у овом случају уведен у веома кратком року (Lixinski 2011, 97–98).

Као скуп кључних симбола и пракси које чине срж идентитета једне заједнице, НКН се преноси с генерације на генерацију, чинећи динамичан систем који се непрекидно преосмишљава од стране група и појединаца у односу према природној средини, сопственој историји, другим заједницама, држави, међународној заједници, компанијама и цивилном друштву. Оно не представља само оквир богатства културне разноликости и људске креативности већ свако појединачно НКН, и за своје носиоце и за припаднике других заједница, важи као скуп објективних маркера идентитета и његовог континуитета. У том смислу, његова заштита је посебно погодна да прошири и постепено надомести стандардне праксе уграђене у мултикултурни модел политике идентитета. Осим тог модела на државном нивоу, постоји и читав сплет ратификованих међународних докумената који ће представљати амбијент у којем инклузивни приступ мањинском НКН може да започне (в. Изворе бр. 16–28; в. посебно и Извор бр. 13).

Гавриловић се својевремено придружила већинском ставу у савременој глобалној заједници антрополога културног наслеђа, према којем Унесков концепт културе и заштите културног наслеђа репродукује и наглашава разлике, па их чак и сам продукује, насупрот могућности да се укаже на сличности међу њима, и сам их чинећи на тај начин раздвојеним и самосвојним ентитетима (Gavrilović 2011, 223). И заиста, да постоји могућност да се са тих позиција интервенише у друштвено-политичку стварност, антрополошка критика овог типа била би добродошла и у српском контексту. Али надлежност над културним идентитетима већ је импрегнирана инслураним ефектом – у правном поретку Републике Србије, она је недвосмислено поверена националним саветима националних мањина, традиционалним црквама и другим а) колективним носиоцима идентитета, б) међусобно унапред одељених заједница (о важној улози коју национални савети националних мањина могу да одиграју у овом процесу в. посебно Изворе бр. 56 и 57). У том смислу,

истраживање досадашњих напора да се кроз интеркултурни дијалог оствари комуникација међу заједницама чији су односи већ уређени по принципу сегрегативног мултикултурализма, показује да није реалистично да се саме заједнице одрекну стечених права да контролишу сопствено наслеђе и идентитет. Њима се то, уосталом, ни не може ускратити према општем правном начелу забране умањивања достигнутог нивоа људских и мањинских права, уграђеног и у Устав Републике Србије, нити је то могуће у већ описаном контексту културализоване кондиционалности која наглашава суочавање с прошлошћу, помирење у региону, поштовање људских и мањинских права и сл. Коначно, то ни не треба чинити из низа моралних разлога, имајући у виду нашу недавну прошлост етноконфесионално мотивисаних ратова, као и општу грађанску пристојност.

С обзиром на то, да је неминовно да, као скуп маркера који се доживљавају као објективни за њихове носиоце, културно наслеђе буде подложно политичкој инструментализацији, посебно у осетљивим контекстима већинско-мањинских односа у националним државама, а на основу чињенице да је државама потписницама Конвенције препуштен суверенитет над селекцијом репрезентативних елемената НКН, јасно је да ова осетљива проблематика представља изазов у случајевима, попут нашег, у којима се мостови међукултурног поверења још увек граде. У том смислу, позивање на успешне примере и примена добрих пракси може да одигра важну улогу при креирању заједничког оквира заштите НКН и мањинских и већинске популације, с циљем уврштавања значајних мањинских обичаја/ симбола идентитета кроз званичну мрежу заштите НКН у националне и интернационалне регистре у десегрегативном, инклузивном виду (за рани покушај њихове инклузије в. Извор бр. 43).

Досадашња искуства потврђују да, и када је реч о већ регистрованим елементима и када је реч о онима чија је номинација у току, Мрежу заштите одликује *начелна ојвореност* за елементе чији су непосредни носиоци-чувари припадници мањина. Ако пажљиво погледамо листу елемената

који су већ регистровани, видећемо да се на њој налазе: филигрански занат (поглавито Албанаца), пазарске мантије (поглавито Бошњака), свирање кавала (дељено наслеђе Срба, Румуна и Влаха), наивно сликарство (Словака) и др. Када је реч о номинацијама које су у току или које су недавно окончане, ту препознајемо елементе дељеног наслеђа који с програмски изабрани да обједине различите заједнице: певање извика (дељено српско-бошњачко наслеђе), Хидрилез/Ђурђевдан (многе балканске земље), средњовековни стећци (многе земље – бивше југословенске републике) и др.

И позитивна искуства у интерсекторској сарадњи уливају наду да, упркос бројним уоченим или антиципираним проблемима, инклузивни регистар не представља само утопију. Анализа постојећег стања и уочавање недостатака који се у Мрежи заштите могу исправити, када је о мањинског наслеђу реч, спроведена је у оквиру пројеката кроз које је остварена сарадња интердисциплинарних академских тимова с актерима у пољу очувања људских и мањинских права (в. изворе 57–59). Ангажман на пројектима који имају за циљ да унапреде квалитет живота мањинских популација дао је и извесне методолошко-етичке резултате (Milenković, Jarić i Radonjić, 2014; Milenković, Jarić i Sokolovska, 2014).

Реч је о процесу који траје и коме је неопходно дати научни ауторитет, политичку подршку и систематичан бирократски оквир. Као што је из претходног поглавља јасно, научни ауторитет је од самог установљавања Мреже присутан *ујркос* критикама којима је бављење наслеђем непрекидно изложено (в. уводно поглавље). Политичка воља такође постоји – предано испуњавање кондиционалних захтева од стране свих влада Републике Србије после 2000. године, упркос повременом појачавању антиевропске реторике, обећавају да је и овај предуслов заправо већ испуњен, уз континуирано присуство, активности и запажену улогу коју наши представници имају у Унеску и Савету Европе. Оно што недостаје јесте обавезујућа административна форма, јасан и озакоњен бирократски оквир у којем сарадња стручњака (из музеја, факултета, института и научних друштава) и локалне заједнице (цивилног сектора, локалне

самоуправе и региона, институција културе и Националних савета) неће бити препуштена ентузијазму (или његовом изостанку). Имајући у виду да је брига о свим грађанима и њиховим правима, укључујући и колективна права на културни идентитет, сада не само међународна обавеза него и да се увредила у политичкој култури политичких елита до мере да се сматра интегралним елементом јавно свеприсутног новог патриотизма, *фаза бирокрајизације идентитета може да зайочне*.

Као што то примећује Гавриловић (Gavrilović 2008), мада с другим циљем, музеолошка пракса у Србији, па тако и она повезана с етнологијом, заснована је на привиду аполитичности, док заправо има функцију успостављања и одржавања националних граница (спољашњих и унутрашњих) или „учења патриотизму“ (упор. Миленковић 2003 о традиционалној улози етнолога као дипломираних патриота). Не мислим да је неопходно да се колеге кустоси претварају да раде у аполитичном систему. То је неизбежно, а уосталом и затворено поглавље наше историје – спољње границе су дефинисане међусобним признањем и билатералним споразумима са суседним државама, а унутрашње границе законитим поверавањем надлежности над селекцијом репрезентативног културног наслеђа стручњацима етнологима-антрополозима и националним саветима националних мањина. Због тога је заправо добро што је систем сензитивизиован за криптополитику а истовремено имунизован од дневне политике. Сада је могуће отићи и корак даље – систем треба заштити и од политике саме, његовом бирократизацијом.

Као што је то на примеру „нетрадиционалних“ религијских заједница показао Синани (2011; 2012) бирократски амбијент „регистара, фасцикли и досијеа“ којем читаве заједнице могу остати *невидљиве* није нешто у чему се носиоци идентитета и истраживачи природно проналазе. Његово прилагођавање ће захтевати сарадњу свих заинтересованих страна, али алтернатива је суморна – на дерегулисном тржишту идентитета, НКН би остало препуштено интерној и екстерној инструментализацији актера необавезаних ус-

тавом, законима и ратификованим међународним споразумима. У претходном поглављу сам изнео резултате истраживања који недвосмислено показују да је државна Мрежа заштите НКН начелно отворена, а Етнолошко-антрополошко друштво Србије и програмски посвећено интеркултурном, интернетничком, интерконфесионалном, интердисциплинарном и интересекторском умрежавању ради истраживања, заштите и очувања наслеђа свих грађанки и грађана Републике Србије. Како у професионалној заједници расте свест о потреби да се идентитетом баве они који га не наоружавају, тако расте и свест о томе да *начелну отвореност њојојехеј Рејисџа за елементи мањинског наслеђа треба циљано ојерационализовати у његову програмску инклузивност*.

Фактички, у *Рејисџу доминирају елементи већинског наслеђа одн. симболи већинског идентитета, али истраживање показује да то није последица дискриминације или нејојојања воље*. Напротив, српски етнолози-антрополози су, већински, инклузивно и образовани и обучени. Оно што недостаје јесте систем који би структурно усмеравао заштиту у инклузивном смеру, а евентуалну детекцију, истраживање, кандидовање и упис елемената мањинског наслеђа не би препуштао случајности, приликама, познанствима, посвећености појединаца и група. Али осим бирократизације и институционализације, постоји још један разлог због којег је неопходна чвршћа повезаност музеја и других институција културе, академских институција, владе и цивилног сектора – то је неопходност склањања идентитета из дневнополитичког дискурса, у који се он вратио кроз рехабилитацију расизма и ксенофобије широм „слободног света“.

Наслеђе у контексту „краја“ мултикултурализма

Научне, медијске и лаичке анализе сагласно сведоче о катастрофалним последицама економске кризе широм човечанства, а на западном Балкану и јужној Европи посебно, када је о паду квалитета живота реч. Осим опште политичке и економске кризе, аспект који више не може бити

игнорисан у послератној западнобалканској констелацији јесте нови талас масовне инструментализације колективних идентитета, посебно оних етноконфесионалних. На делу је, од 1980-их година до данас, непрекинути тренд културне ретрадиционализације и, у склопу њега, идентитетске ре-колективизације. Најновији талас ретрадиционализације, који је од средине двехиљадитих година захватио већину евроазијских друштава па тако и западнобалканска, поново је високо на листи јавних приоритета ставио захтев за успостављањем механизма редистрибутивне правде и обојио је културно-идентитетским, а посебно етничким, конфесионалним и „расним“ бојама. Позиви на смањење јавне потрошње и преусмеравање јавних ресурса ка већинским/лојалним популацијама шире се Евроазијским регионом. Припадници националних мањина, етничких група, мигранти, секуларно и анационално становништво поново постају Други, са свим припадајућим последицама.

Као посебно битно поље за даље пројектно, медијско и политичко деловање издваја се убрзана девастација инструментата државе социјалног старања, која последњих година добија замајац у тзв. „политикама штедње“. Девастација социјалне заштите, јавног образовања и здравственог система доступног свим грађанима посебно је релевантна у случају вулнерабилних друштвених група (Kalogeraki, 2014). Ово утолико пре, уколико у одређеном друштву постоји скорија историја етничких и конфесионалних грађанских ратова, као што је то случај у регији западног Балкана, или уколико је реч о друштвима са значајним имигрантским популацијама, као што је случај са западноевропским друштвима у којима је одијум према мултикултурализму и зачет (Milenković, 2014). У оба ова типа друштава, на сцени је тренд познат као „криза мултикултурализма“ који у контексту расправе о подизању квалитета живота мањинских заједница има посебно значајно место, будући да је у дискурс културе враћен и расизам (Ajanović and Sauer, 2014).

Последњих неколико година сведочимо томе да су водећи политичари највећих европских економија готово једногласно констатовали „крај“ мултикултурализма или у

најмању руку његов „пораз“ (Milenković i Pišev, 2013). Првобитно употребом интеграционистичких или асимилационистичких аргумената, а потом и путем реторике безбедности, постепено је креиран медијски амбијент у коме су мултикултурне политике – као симбол достигнутих права мањина и инструменти њиховог реалног остваривања у свакодневном животу – током деценије за нама постале наводни узрок друштвених недаћа, а посебно незапослености. У овој малициозној замени теза, незапосленост је интерпретирана као последица, а не узрок смањења степена толеранције међу припадницима различитих култура, док се тренд смањивања социјалних давања током економске кризе интерпретира као последица одбијања мањина да се интегришу. Ипак, највише забрињава значајан успон радикалне расистичке деснице који се унутар овог политичког дискурса интерпретира као одбијање дела већинске популације у готово свим државама да прихвати посебан статус мањина одн. „привилегије“ какве мултикултурне политике наводно гарантују припадницима различитих мањинских и/или имигранстких популација, упркос томе што је Уставом прописано да се позитивна дискриминација (мањина) не сматра дискриминацијом (већине) (в. Извор бр. 66).

Било да је у питању означавање неке политике, или типа друштва, или целих мањинских група као „криваца“ за наводне последице мултикултурних политика, резултат ових друштвених и политичких процеса је драматичан: с једне стране, културна гетоизација припадника различитих социјалних мањина коју спроводи већинска популација, а са друге стране културна самогетоизација која се одвија кроз одбијање све већег броја припадника мањина да се интегришу у доминантне националне културе. Кроз деловање ових процеса (само)гетоизације, унутар дискурса политичких опција у успону припадници мањина се означавају као стари-нови Други. Етикетирање појединаца на основу њихове етничке, професионалне, културне или „расне“ припадности поприма широке размере широм Евроазије, укључујући друштва за која се до недавно сматрало да представљају узор остварених стандарда, када је о поштовању

људских и мањинских права реч. Људска права обично се поимају као поље које непрекидно еволуира. Ипак, у савременој Европи многи истраживачи констатују деволуцију људских права. То питање посебно је осетљиво у временима економске кризе и највише се одражава на вулнерабилне популације, по правилу мањинске. У основи савремене медијске и политичке хајке на мултикултурализам препознат је типичан, трофазни делатни оквир другојачења. Његова прва фаза огледа се есенцијализацији, друга у стигматизацији а трећа у маргинализацији и на њој заснованој сегрегацији одређене мањинске популације (Milenković i Pišev n. d, 273).

Глобална економска криза се изузетно неповољно одразила на статус мањина, узрокујући пораст дискриминације и ксенофобије (в. Извор бр. 29). Компаративни налази недвосмислено указују на то, да су мултикултурне политике и политика штедње, уколико се примењују истовремено, дугорочно неповољни по мањине. У међусобно повезаним контекстима опште политике штедње, продубљене економске и политичке кризе изазваних смањењем јавне потрошње, мултикултурне политике показују се као контраиндиковане – примењене мере изазивају управо супротне последице онима које су намериле да остваре, пренаглашавајући колективни идентитет припадника и припадника мањинских популација и олакшавајући њихову друштвену стигматизацију кроз коју они постају „кривци“ за економске недаће већинске популације. Ово превасходно због тога што се политика штедње, материјализована кроз значајно смањење обима и пад стандарда јавних услуга, не могу модификовати афирмативном акцијом/позитивном дискриминацијом, као кључним мерама мултикултурне политике, без последица по саме мањине чијој би добробити требало да служе. Агресивни ксенофобни одговор већине, незадовољне чињеницом да би, у том случају, етнички, конфесионално и „расно“ другачија популација била делимично поштеђена тешких последица оштрог заокрета у јавном политици, упозоравају на неопходност систематског преиспитивања механизма који су током претходних деценија представљали гарант

повећања квалитета живота вулнерабилних и/или маргинализованих популација. Из тог разлога, неопходно је да се приступи осмишљавању политика које би, с једне стране уводиле и промовисале афирмативне акције али и, с друге, превенирале негативне перцепције таквих афирмативних акција.

Експлицитно повезивање политике штедње са промовисањем мера афирмативне акције усмереним ка социјално рањивим групама унутар јавног дискурса ствара дискурзивну поруку да су одређени социјални актери изузети из политике структурног смањивања финансијских средстава. Тако се уместо грађанског односа емпатије према социјалним актерима који се налазе на друштвеној маргини, унутар јавног дискурса вештачки производи ирационални гнев према онима који су „поштеђени“ непријатних мера штедње, чинећи потпуно невидљивом њихову реалну вишеструко маргинализовану социјалну егзистенцију. Од изузетног је значаја да се та *неајтивна синергија државне штедње и јавне ксенофобије*, која се већ показала као штетна у западно-европским друштвима, превенира у случају Републике Србије. Имајући у виду посебно то да ксенофобија и расизам, као уобичајени пратиоци економских и политичких криза, прете да угрозе остваривање основних људских права грађанима и припадника мањинских заједница и у Републици Србији, идентитетска питања треба постепено деполитизовати. Постојеће видове испољавања и очување мањинских идентитета треба постепено допунити посебним програмима заштите културног наслеђа, конкретно интеграцијом у званични систем заштите културног наслеђа Републике Србије и формирањем посебних културних институција које би, компетентно и легитимно истовремено, бринуле о овом важном и осетљивом домену.

Међу многим изазовима с којима се постјугословенска друштва суочавају, проблем актуалне обнове политичке инструментализације етничких и религијских идентитета (Naumović, 2009; Kovač i Milenković ur., 2014) представља осетљиво поље у којем је изузетно важно превенирати поновно „наоружавање“ колективног идентитета и његово

претварање у носећи инструмент друштвених конфликта. Као нови значајан а још увек неиспробан модус превенције инструментализације колективних идентитета отвара се могућност сарадње у областима детекције, селекције, анализе, заштите и промоције оних елемената НКН који представљају кључне симболе мањинских идентитета.

Чије је „чије“ наслеђе?

Као срж културног идентитета, нематеријално културно наслеђе лебди између жудње за аутентичношћу црпљеном из прошлости и одрживим облицима тзв. „живог“ наслеђа у садашњости, који би некој заједници пружили ослонац континуитета у будућности. Свесни овог проблема пројекције конструисане историјске аутентичности у будућност, аутори Унесковог система увели су принцип „заштите која не замрзава“ код нас познат како „очување без окамењивања“ (енг. *Safeguarding without freezing*), а који има за циљ да административно превенира склоност есенцијализацији и петрификацији елемената културе, посебно нематеријалне. Овај корак кључан је у процесу деполитизације есенцијализма, будући да превенира инструментализацију бирократски есенцијализованог конструкта наслеђа изван самог бирократског контекста.

Наслеђе уме да делује, а то често и јесте случај, као нешто назадно, готово затуцано, из чега би следило да је очување наслеђа заправо препрека модернизацији и сваком напретку. У таквим случајевима, „одбрана наслеђа“ служи као основни инструмент конзервативизма, па на основу делимично погрешне премисе следи ваљан закључак да „култура спречава развој“ (упор. Bordonaro, 2009). Али наслеђе може бити и канал кроз који се спроводе модернизацијски пројекти. То су обично пројекти који имају за циљ да очување наслеђа учине одрживим не само у смислу обавезног буџетског суфинансирања, у мери у којој је држава обавезна да дотира очување званично регистрованог националног културног блага (в. Извор бр. 44), већ и да га осмисле, планирају и омогуће његовим носиоцима да презентирајући га,

остваре приход и стекну друге облике капитала (друштвени углед, на пример). Ако одемо корак даље, и усвојимо да је успостављање одрживог оквира за очување мањинских идентитетских елемената као интегралног елемента система поштовања људских и мањинских права један такав могући макро-пројекат који има за циљ промену целокупног друштва, такву да се нешто назадно (непоштовање права) трансформише у нешто напредно (њихово поштовање), онда се систем заштите наслеђа као језгра културних идентитета до којих националне мањине и етничке заједнице држе, може посматрати управо као – инверзија затуцаности.

Зашто је нужно бирократизовати заштиту НКН? У антрополошкој учioniци не прескачемо прилике да подсетимо да је традиција изум модерности. Ово контраинтуитивно сазнање, готово blasfемично и с јавношћу тешко подељиво, обично објашњавамо управо на примерима савремених националистичких покрета који инструментализују нематеријално културно наслеђе – оно што је људима најбитније, што их чини онима што верују да су, њиховог идентитета као дељене и најчешће усаглашене суштине која их повезује у колектив. Вршећи реинвенцију традиције и потом је инструментализујући, модерни и савремени политички пројекти готово да су аутори наслеђа. И то није случај само у Европи. Широм човечанства елементи нематеријалног наслеђа као сржи културног идентитета употребљавају се и злоупотребљавају за успостављање односа моћи међу заједницама, државама и компанијама. У тој међугрупној динамици, нису ретки ни спорови око атрибуције наслеђа. Чувени су примери песама, јела, ритуала или историјских личности око којих се етничке и верске групе, народи и државе „отимају“ како би доказале коме они „заиста припадају“. Елементи нематеријалног наслеђа неретко су и предмет унутаргрупних спорова, у којима међусобно супротстављени припадници различитих (интересних) група настоје да се наметну самој групи као носиоци њеног аутентичног идентитета.

Све наведено били су разлози да се пронађе један релативно неутралан арбитар, који ће стајати изван зоне

међугрупних и унутаргрупних конфликта око наслеђа – Уједињене нације, конкретно Унеско, као и да се успостави систем чији би стандарди очувања наслеђа формално трансцендирали те конфликте – бирократизовани систем очувања наслеђа. Као и сваки систем, и систем Унеска не може бити потпуно очишћен од политике, али он је у великој мери бирократизован и формализован тако да амортизује поменуте сукобе. Тако подешен, овај систем је погодан за трансформацију поноса, тог неизоставног елемента колективног идентитета, из инструмента разарања у инструмент сарадње у заједничком административном оквиру. На том путу од поноса до оружја и натраг, традиција оспоравања идентитета и на идентитету заснованих сукоба, типична за антропологију и друге критички оријентисане друштвене науке и хуманистичке дисциплине, у домаћој науци постепено се трансформише у традицију истраживања идентитета у циљу његовог мирнодопског неговања у оквиру који претендује да гарантује *защити и сохранению* свим *идентитетам* *современно*. То би било омогућено административним оквиром у којем би представници различитих етноконфесионалних заједница једни другима сведочили, и тиме легитимисали, да се заштита не одиграва у атмосфери међусобног угрожавања. Наша јавна управа већ познаје овакав модел, и он добро функционише на плану сарадње традиционалних цркава и верских заједница. Као што смо видели у претходном поглављу, у току је промишљање, покренуто активностима на пројектима Етнолошко-антрополошког друштва Србије, о томе како применити тај велики пројекат на добробит свих грађана и заједница у нашем друштву? Како применити и друге, конвенције и препоруке ЕК, СЕ, ОЕБС и других тела усмерених на одржавање мира међу државама и унутар њих?

У трећем поглављу су разматрана два неопходна „повратка“ – држави и идентитету, као неопходни предуслови да етнологија и антропологија заштити наслеђа приступе не само с гордых (па и гадљивих) критичких позиција, већ и као конструктивни партнери у процесу који, контраинтуитивно, остварује либералне циљеве антропологије

конзервативним херитолошким средствима. Имајући у виду до сада обрађене теме, као што су: синергија девастације социјалних функција државе и ксенофобије; преминација есенцијалистичког схватања идентитета; реактивна природа национализма; сувереност државе при избору елемената наслеђа пред заштиту; наслеђе етноконфесионалног неповерења; нехомогеност самих заједница; традиција политичке инструментализације идентитета; предузетички карактер дела политичког активизма и већинске и мањинских заједница, као и актуелне замке билатералне културализоване кондиционалности, већ на самом почетку би могло деловати да је у питању немогућа мисија, унапред осуђена на пропаст. Да је улазак у домен интеграције и инклузије на пољу културних идентитета наивна идеалистичка фантазија, један тип социјалне утопије који ће усмерити људске, институционалне и материјалне ресурсе у погрешном смеру па можда и сам бити контраиндикован. Ипак, искуства из последњих неколико година су охрабрујућа.

Иако постојећи модел имплементације заштите НКН испуњава основне критеријуме Унеска, питање које је остало отворено, а којем је у временима кризе мултикултурализма и за њу карактеристичног поновног отварања идентитетских конфликта неопходно посветити пуну превентивну пажњу, јесте осетљиво *ишћање релативної изосианка заштити елемената нематеријалної културної наслеђа националних мањина и етничких заједница*, као сржи њиховог колективног идентитета. Стандардна пракса заштите нематеријалног културног наслеђа оријентисана је углавном на детекцију, селекцију, истраживање, заштиту и промоцију елемената већинског нематеријалног културног наслеђа и то би у годинама које предстоје могло представљати повод за даљу политичку и дипломатску инструментализацију питања изостанка заштите мањинског наслеђа (посебно у контексту културализоване билатералне кондиционалности).

Циљ промене у систему каква се овде предлаже јесте превенција политичке инструментализације овог проблема, у земљи и на међународном плану, обједињавањем у заједнички оквир актера институционализоване заштите – про-

фесионалних етнолога-антрополога и других професионалаца из области друштвено-хуманистичких наука, с једне стране, и носилаца НКН мањинских заједница – репрезентативних појединаца и удружења чије су активности традиционално оријентисане на очување језичких, образовних и шире културних интереса мањинских заједница у Републици Србији, с друге.

Интеграција без асимилације, инклузија без сегрегације

Бројни елементи и већинског и мањинског нематеријалног културног наслеђа још увек чекају да буду обрађени и званичним каналима кандидовани, а потом и уврштени, у национални и светски регистар НКН. Овде је промишљена идеја да се, у инклузивном маниру, а уз продубљивање сарадње државних институција, академског и невладиног сектора, они проуче, документују, уврсте у регистре и кандидују *заједно и истовремено* у атмосфери инклузивног поверења. Пажљиво истраживање, селекција и заштита елемената НКН, које заједнички треба да обаве професионалци из система заштите НКН и представници националних мањина и етничких заједница, у сваком од региона понаособ и на националном нивоу, представљаће моћни *инструмент истовремене интеграције и признања њиховости*. Такав инклузивни регистар који би истовремено интегрисао док признаје право на посебност, уколико бисмо успели да га заједно направимо, представљао би глобално оригинално решење на националном нивоу. Представљао би инструмент интеркултурног дијалога који учеснике не оставља на инсуларним позицијама већ их ангажује да у заједничком оквиру чувају културна наслеђа карактеристична за поједине заједнице. Коначно, имајући у виду свеприсутност и снагу тенденције да се „мањинско питање“ решава у стандардном мултикултурном оквиру сегрегативне политике идентитета, не делује одрживо да она у кратком року и ефикасно буде у потпуности замењена заштитом

мањинског културног наслеђа. Зато се, као прелазно решење, види упоредо постојање оба модела – модела наглашавања политичких аспеката колективног идентитета (који доноси ризик од есенцијализације, стигматизације и сегрегације) и модела који колективни идентитет деполитизује у кључу заштите (не)материјалног културног наслеђа (који са своје стране носи ризик да не буде успостављен као одржив у разумном року).

Наизглед парадоксално, најбољи механизам за очување културне аутономије није партикуларни приступ који би политиком признања посебности истицао искључиво самодовољност идентитета неке заједнице и водио у нови облик сегрегативног мултикултурализма, већ су то пажљива анализа, на истраживању заснована изградња јавних политика и употреба постојећих механизма које је Република Србија прихватила ратификацијом међународних споразума из области заштите људских и мањинских права, очувања културне и језичке разноликости и заштите културног наслеђа – и већинског и мањинског. Унесков актуелни, и нигде па ни код нас још не у пуној мери имплементиран механизам заштите мањинског културног наслеђа не заснива се, дакле, нужно на аутархичном изолационизму, како то горљиви критичари тврде, већ на инклузивном приступу елементима наслеђа – симболима идентитета, оличеног у језику, обичајима, историји, књижевности, споменицима културе, народним и верским празницима и светковинама, као и другим елементима, које је *Република Србија Уставом, законима и преузетим међународним обавезама дужна да научно истражује, професионално очува, јавно заштити, медијски и политички промовише и истражи у образовном систему*. Не на сегрегативном мултикултурализму, већ на интеркултурном дијалогу који обећава напредак у укључивању у велики мирнодопски пројекат Унеска, Оебса, Савета Европе и других међународних институција.

Реализација концепције инклузивног регистра сустрешће се с многим изазовима. Уз оне још неантиципиране, овде су размотрени многи од њих. Прва два су елаборирана у трећем поглављу – сами експерти за истраживање и кри-

тику културе, поглавито етнологии и антропологии, мораће да модификују свој однос према држави, коју превасходно доживљавају као инструмент идентитетске супресије (у случају идентитета мањина) или инструмент идентитетског пренаглашавања (у случају већинског идентитета); осим тога, биће неопходно и да модификују свој однос према бирократској унификацији, банализацији и петрификацији идентитета путем есенцијализације елемената културног наслеђа и прихвате „бенигни есенцијализам“ (Milenković, 2014a). Трећи изазов свакако ће представљати несклоност дела друштвених наука и готово читавог спектра хуманистичких дисциплина према примени (о којем расправљам у закључном поглављу). Као четврти антиципирани проблем, повезан с претходним, истичемо традиционалну суревњивост дела академског сектора према цивилном сектору. Пети и шести проблем истог су типа – и у међугрупној и у унутаргрупној динамици може доћи до суревњивости па и отворених сукоба при селекцији елемената наслеђа који ће бити предложени, обрађени и уписани. Све су ово проблеми који, уколико им се не посвети додатна пажња, могу да доведу до тога да израда инклузивног регистра и сама постане контраиндикувана. С тим у вези дате су препоруке у закључном поглављу.

У значајнија питања отворена за даљу дискусију спадају и следећа: колики је степен спремности на сарадњу државних институција и институција регионалне управе и локалне самоуправе; коју улогу треба да имају мањинске организације и појединци; коју још улогу, осим оне предвиђене законом, могу да имају национални савети националних мањина; коју улогу треба да имају верске организације; где све организовати јавна саветовања – семинаре, округле столове и конференције активиста, истакнутих организација, појединаца и заинтересованих истраживача о теми очувања НКН свих заинтересованих заједница; коначно, да ли оне заједнице које то већ нису, треба подстакнути на укључивање у Унесков пројекат?

Као кључно отворено питање остаје то, да ли је реалистично претпоставити да ће без једног централног надлежног

тела, које би координисало рад на свим овим отвореним проблемима, функционална инклузија уопште бити могућа? Досадашња истраживања показују да неће, и да је неопходно успоставити **Национални савет за културно наслеђе**, у чији би рад били укључени представници националних савета националних мањина, а чијој надлежности треба поверити **Мрежу заштите мањинског културног наслеђа**, која и сама чека да буде моделована, с циљем да један и јединствени Регистар нематеријалног културног наслеђа добија импуде који би одговарали заступљености различитих култура у укупној популацији. С тим у вези износим и препоруке на крају закључног поглавља.

ЗАКЉУЧНО РАЗМАТРАЊЕ С ПРЕПОРУКАМА

У последње време научном политиком и медијима који прате науку и високо образовање доминира мантра о томе да друштвене науке, а хуманистика посебно, не доприносе (или да макар не доприносе довољно) осмишљавању, усвајању и спровођењу јавних и практичних политика. У том смислу, у овој књизи изнету анализу и на њој засноване предлоге, можете да схватите као примењену хуманистику, један у домаћим оквирима редак а, верујем, неопходан жанр. Уколико је допринела разумевању онога што је нама у академском свету очигледно – да се хуманистика непрекидно бави истраживањем и иновацијама, утолико је очигледнија претпоставка на којој се моја истраживања и темеље: ми немамо разлога да се противимо политици наглашавања утилитарне функције науке, а друштвено-хуманистичких наука посебно, докле год су сами појмови „истраживања“ и „иновације“ прилагођени различитим научним пољима а не само једном (сетимо се само разочаравајућих одлика тзв. „изврсности“, манипулативне метафоре која је доминирала научно-политичким хоризонтом у претходној деценији, а која је за последицу имала омаловажавање па и ниподаштавање нелабораторијских наука). Баш у време када завршавам ову књигу, друштвено-хуманистичке науке у Србији се налазе пред наизглед судбоносним избором који нису саме скривиле – да постанемо „креативни и иновативни“ истраживачи или да нестанемо. То је за нас из хуманистичких (културно-историјских, идентитетских, националних) наука посебно изазовно и забрињавајуће истовремено, будући да смо навикли да себе и не видимо никако другачије него као – креативне и иновативне (по узору на уметност,

посебно на књижевност, с којом су наше дисциплине традиционално повезане).

Као водич за мишљење о овом проблему може да нам послужи покушај колега који се с идентичним проблемом сусрећу широм човечанства, а посебно „... у ЕУ, у којој је у тренутку у којем ово пишемо, Комисија у процесу доношења одлуке о томе како да дистрибуира фондове за истраживања у наредних седам година. С једне стране, постоји велика шанса да ће значајни фондови бити додељени друштвеним и хуманистичким истраживањима; с друге, вероватно је да то неће проћи без скривене цене, у смислу да ће искључиво пројекти о врло специфичним или „утилитарним“ темама уопште имати шансу да буду финансирани.“ (Holm et. al, *Humanities world report* 2015, 9).

И друга група колега, окупљена око пројекта који има за циљ да промисли улогу хуманистике у Европском истраживачком простору (HERA), сличних је недоумица. Промишљајући судбину сопствених дисциплина, они су креативност и иновативност класификовали у три типа: а) проучавање креативности и иновативности по себи (проучавања њих самих ради), б) проучавање улоге креативности и иновативности у развоју истраживања у хуманистици и в) хуманистику као извор креативности и иновативности за шире друштво. Управо је овај трећи тип релевантан данас, ако желимо да разумемо шта се од нас тражи, и управо он делује као извор наших фрустрација, посебно када смо незадовољни чињеницом да нас и државна и европска научна политика „гура у примењене науке“. Али примена, као што није по себи добра, није ни по себи лоша. Колеге настављају: „...значајно је посматрати културно наслеђе не као фиксирани појам нити као заокружен корпус канонизованог материјала из прошлости, већ као динамичан процес континуиране продукције. Усредсређивањем на креативне одговоре на променљиве културне контексте Европе, истраживање у хуманистици би могло да укаже на могућност мултипликације културних идентификација у европским оквирима. Боље разумевање те мултипликације и трансформације културних идентитета у оквирима Европе било

би фундаментално за њен развој као социјалног а не само географског или економског ентитета. Суштински задатак за хуманистику биће да допринесе дубљем разумевању теоријских и методолошких импликација просецуалног схватања културе, што је такође од основног значаја за развој наше демократије“ (в. Извор бр. 60).

И заиста, овако дефинисано, делује да ћемо морати све своје активности да подредимо друштвеној примени. Али ако се, на пример, осврнемо на историју етнологије и антропологије, видећемо да су најцитиранији, најобјављиванији, најпознатији аутори у области етнолошко-антрополошких наука били креативни и иновативни управо у овом смислу. Када Франц Боас, Рут Бенедикт и Маргарет Мид предлажу друштвену реформу по угледу на друге културе; када Клифорд Герц заговара претходно тумачење поступака и веровања народа с којима Запад улази у политичке, економске и војне аранжмане као контекстуализоване у потенцијално радикално другачије културне системе; па чак и када Клод Леви-Строс деконструише „дивљу мисао“ да би проверио истоветност њених дубинских структура с онима модерног човека, ти најцитиранији, најпознатији, најугледнији међу нама користе креативност и иновативност у трећем Херинговом смислу, обраћајући се ширем друштву од онога које чинимо ми на својим факултетима, у својим институтима, на својим конференцијама и усвојим едицијама.

У овој књизи сам изложио једну могућу нову будућност српске етнологије и антропологије у настајању – као примењене хуманистике. Да ли је та промена нужна, запитаћете се? Морамо ли јој поднети жртву, и због чега или кога? Али, као што се надам да ова есејска књига показује, етнологија и антропологија не морају постати нешто друго да би биле иновативне – ми обављањем свог нормалног, стандардног научног посла већ пишемо примењену хуманистику. Наша дисциплина дефинисана је циљевима – разумевањем и тумачењем људских култура, истраживањем и очувањем њиховог културног наслеђа. Ми смо настали, развили се и опстали као дисциплина зато што трагамо за одговорима на проблеме људског друштва и културе, и у том смислу се,

попут филозофије или теологије на пример, опиремо класификацијама типова истраживања која повлаче строгу границу између фундаменталних (основних), усмерених основних и примењених истраживања. То што нам је предмет по правилу неопипљив (попут оног теологије) или што је често исувише фундаменталан (попут оног филозофије), не значи да то што академски антрополози раде не служи решавању реалних људских проблема и задовољавању њихових реалних потреба – а управо је то оно што дефинише примену у најосновнијем смислу. Уосталом, примењена хуманистика није ни нешто ново нити нешто необично, она није службовање тиранији тренутка већ нови-стари жанр у оквиру којег можемо да наставимо са својим и више вековима дугим истраживачким програмима, који су и сами креације (попут наслеђа, уосталом).

Према климавом конструкту дистинкције основних и примењених истраживања који домира актуелном научно-политичком имагинацијом усмереном на примену (а који, додуше, најжешћи противници примене међу нама користе као последњи бедем), можемо имати задршку и из још једне перспективе. Наиме, ако покажемо да основна истраживања нису фундаментална у смислу поменуте дистинкције, макар не она која се обављају у оквиру друштвено-хуманистичког научног поља. Да су увек, иако не експлицитно спроведена и написана с циљем примене, она усмерена неким ванакадемским циљем. Подсећам да су најважнији примери у историји антрополошких теорија којима учимо студенте (као теоријама у првом Херином смислу), заправо резултат потраге за решењима друштвених проблема. Сетимо се, на пример, функционалне теорије културе Малиновског као окончања дебате о „примитивном комунизму“, Боасове теорије културног партикуларизма као решења проблема геотоизације америчке староседелачке популације у резерватима, Леви-Стросове теорије о дубинској хомологији наизглед несамерљивих идеацијских и друштвених структура као решења проблема легитимације односа моћи или Личове процесуалне теорије друштвене структуре као решења за (не)могућност колонијалне управе да у потпуности подјар-

ми популације с трансформабилном политичком структуром. Примера је пуно и могу се наћи у основној литератури за наше студенте, али оно што је битно јесте да знамо да антропологија, иако претеоретизована, нема неки „чисто“ теоријски проблем о којем би била чисто теоријска наука и да, што пре престанемо да се претварамо да је тако, то ћемо пре схватити да нас изван учионице чека читав свет да га разумемо, објаснимо и да му допринесемо. Антрополошка теорија која реферира на себе саму уосталом је и бесмислена, осим као дидактичко средство (или инспирација за даља истраживања, у другом Херином смислу). А допринос не мора бити „по наруџбини“. Чињеница да је у строгом смислу речи „примењена хуманистика“ таутологија не значи да примењујући је треба да постанемо нечији јавни заступници, да сведочимо нечију патњу нити да носимо нечији барјак у неком следећем боју. То не значи ни да морамо да напустимо своју страст за непознатим, неразумљивим, немогућим па и незамисливим – за друштвеним алтернативама. То само значи да је време да престанемо да се претварамо да смо нешто што никада нисмо ни били.

Постоји још један важан аспект на који сматрам да вреди скренути пажњу управо у овом тренутку – значај учествовања етнологије и антропологије у успостављању, одржавању и реформи Унесковог система заштите НКН у Републици Србији као *живу културне дипломатије*. Наиме, културна дипломатија обично се доводи у везу са стандардним поимањем дипломатије као скупа знања, активности, вештина, па и уметности комуникације међу представницима различитих држава. У том основном смислу, њено значење се изводи из основног значења дипломатије, и самог изведеног из чињенице да она представља формализацију међудржавних односа. Али, развој система заштите НКН какав је изложен у овој књизи може се схватити и као пример дипломатије унутар наше једне, мултикултурне државе. То посебно добија на значају када признамо себи да мултикултурне политике, преточене у правна решења, заиста производе сегрегацију, као и могућност да законско поверавање надлежности над дефинисањем културних стандарда

различитих заједница националним саветима и сличним телима саме те заједнице може учинити „државама у малом“ (када је о култури и идентитету реч). Управо у том домену етнологија и антропологија могу да одиграју своју улогу *инијерне културне дипломатије*. Коначно, не треба занемарити ни могућност да етнологија као примењена хуманистика остане академска ниша у којој ће антропологија опстати након евентуалног укидања основних истраживања у друштвено-хуманистичким наукама.

Хуманистика се обично доводи у везу с развојем критичког мишљења, радозналости, естетских преференција, пожељних вредности и игра незаобилазну улогу у историји идеја, посебно у покушајима да током последњих две и по хиљаде година себи објаснимо какви грађани друштва у којем живимо, али и целог човечанства, желимо да буду. Али хуманистика може бити корисна и у том не само нормативном смислу, као извор мудрости за практично решавање савремених друштвених проблема, обично резервисаних за друштвене науке и њихову политику примену. Ова књига била је посвећена решавању проблема међу које спадају превенција билатералне кондиционалности, равноправна заштита културног наслеђа националних мањина и етничких заједница, опстанак друштвено-хуманистичких наука у времену гашења културних функција универзитета и института и развејавање мита о губљењу националног идентитета у међународним интеграцијама. Уверен сам да ће други аутори ускоро показати како и њихове хуманистичке дисциплине могу бити друштвено корисне на друге начине.

У овим закључном поглављу, осим смерница за даља промишљања опстанка друштвено-хуманистичког наставно-научног поља, слободан сам да препоручим и како би се заштита и очување НКН могли и практично унапредити, с посебним нагласком на ремоделовање Мреже заштите НКН и установљавање Инклузивног регистра НКН.

Промоција и фацилитација дијалога у изградњи инклузивног приступа заштити НКН може се засновати на отварању постојеће државне мреже заштите за сталну саветодавну улогу представника националних мањина и етничких заједница, као кључних *актиера који су недосијали* овом процесу. Таква улога мањинских представника може бити остварена у сталним програмским и периодичним пројектним активностима, али и у оквирима стабилне институције културе од националног значаја какву тек треба успоставити, што би могла бити Мрежа заштите елемената мањинског културног наслеђа (ромског, бошњачког, јеврејског, хрватског, мађарског, бугарског, румунског, албанског, македонског, црногорског, словачког и других). Остварен висок степен постојеће сарадње академских, истраживачких и музејских институција у систему заштите културног наслеђа, као и позитивни резултати прелиминарних истраживања могућности отварања система заштите према мањинским заједницама, сугеришу да постоји воља да се овај важан задатак обави компетентно и посвећено.

С тим општим циљем, неопходно је фокусирање на оне елементе НКН који чине срж културних идентитета националних мањина и етничких заједница како би се постигли следећи специфични резултати: а) допуна националне културне политике у домену заштите НКН њеним професионално компетентним а истовремено етноконфесионално легитимним отварањем за заштиту мањинских идентитета; б) обогаћивањем и јачањем институционалне инфраструктуре у домену заштите НКН, као и в) давањем замајца новим формама културног изражавања мањина.

Политизацију, а посебно интернационализацију нове варијанте „мањинског питања“ у форми билатералне кондиционалности, у домену (изостанка) заштите културног наслеђа треба превенирати. Препоручљиво је истовремено следити и регионални и национални приступ – елементе мањинског културног наслеђа штитити у и регијама и кроз националну мрежу, дакле да заштита од самог почетка има и мањинско-специфичан и општедржавни карактер.

Овде предложени заокрет у мањинској културној политици, чији је циљ да комплементира постојеће механизме, предвиђа низ међуповезаних активности с циљем да се: а) на политичком и на административном плану развију приступи заштити НКН у мултиетничким контекстима као нормалној активности, инкорпорираној у годишње програме и редовне пројекте и б) подигне свест о инклузивном, а не конфликтном, сагледавању идентитетских питања, са заштитом НКН као мостом сарадње међу државним и мањинским заинтересованим странама. Осим тога, мада не мање важно, постепена замена постојећих, конфликтно осетљивих видова испољавања мањинских идентитета у кључу сегрегативно мултикултурне политике идентитета, овим безбеднијим оквиром заштите НКН, има и међународну компоненту. НКН је нераскидиво повезано са заштитом људских и мањинских права и чини саму срж уживања права на културну посебност мањинских група. Његова заштита, стога, представља битан елемент сарадње и хармонизације односа који међународна заједница подстиче међу владама у нашем региону. Стога, повратак достојанства мањинским заједницама у њиховим настојањима да мултикултурним политикама признања освесте општој популацији вредности сопствене културе и идентитета треба наставити али и допунити, па постепено програмски преусмерити, ка активностима које су циљано заштићене од јавнополитичке арене и уоквирене ратификованим међународним конвенцијама и домаћим законодавством у овом домену, за шта програм очувања нематеријалне културне баштине отвара низ нових могућности.

У том смислу, неопходна је значајнија подршка прилагођавању и имплементацији инструмената које Унеско развија у сарадњи с Републиком Србијом у домену заштите културног наслеђа, а нарочито НКН националних мањина и етничких група. Подршка свих релевантних сектора постојећим, као и развоју будућих програма и пројеката, ефикасно би допринела укључивању што већег броја припадника мањинских заједница у државни систем заштите НКН. С тим у вези, при будућем ремоделовању Мреже заш-

тите НКН посебно треба обратити пажњу на пратеће оперативне смернице уз Конвенцију о заштити НКН, које наглашавају обавезу држава-чланица да у систем заштите укључе подзаступљене групе. Треба помоћи и популацији и државним институцијама и институцијама локалне самоуправе, да комбинацијом испуњавања међународних обавеза и пружања подршке мањинским гласовима на националном, регионалном и локалном нивоу, наставе, прошире и продубе започети процес инкорпорирања мањинских идентитета у званични државни систем заштите културног наслеђа.

Треба активно подржати покретање програма превенције културног расизма, посебно у контексту економске кризе, политичких одговора на њу у виду „политике штедње“ и свеprisутне „кризе мултикултурализма“, како у образовни курикулум тако и у дугорочне истраживачке планове универзитета, факултета, института, музеја и других институција културе, као и оних медија у којима још увек нису угашени културни и образовни програми. Упркос економској кризи потребно је наменити у буџету средства за подршку оваквим наставним, истраживачким и медијским програмима.

У циљу промоције културног наслеђа али и образовања и запошљавања, имајући у виду да заштита културног наслеђа пружа значајне нове могућности у том смислу, потребно је створити услове да се један број припадника националних мањина и етничких група циљано укључи у програме заштите НКН у капацитету „мањинских координаотра“ и „чуvara мањинског наслеђа“, обједињених Мрежом заштите НКН, као посебне културне институције у оквиру званичног државног система под окриљем Унеска.

Неопходно је, такође, подржати пројекте који имају за циљ да у законодавном и у управном систему Републике Србије подстакну пораст свести о значају заштите мањинског културног наслеђа. У том домену посебно је важно подржати пројекте међусекторске сарадње – обједињавање активности академског сектора, невладиног сектора и државне управе и регионалне самоуправе у настојањима да се превентирају на идентитету засновани друштвени конфликти.

Основни инструмент обједињавања тих активности може бити Мрежа инклузивне заштите НКН на националном нивоу, као подршка Инклузивном регистру НКН Србије. С тим у вези вреди правно-политички промислити успостављање независног регулаторног тела, рецимо агенције, која би ослобођена дневнополитичког терета, завредила широки легитимитет. Таквој агенцији онда треба поверити покретање, спровођење, вредновање и примену резултата детекције, селекције, анализе, заштите и промоције елемената мањинског НКН. Посебну пажњу вреди посветити прилагођавању мреже инклузивне заштите НКН у изразито мултукултурним срединама – покрајини, појединим регионима и градовима.

Посебан нагласак треба ставити на учешће представника мањинских заједница у организацији и реализацији широког спектра консултативних форума о селекцији репрезентативних елемената њиховог наслеђа – трибина, семинара, радионица, конференција, укључујући и могућност успостављања Сталне конференције о културном наслеђу националних мањина и етничких заједница.

Неопходно је подржати пројекте који имају за циљ да изврше селекцију и обуку мањинских координатора за НКН, у складу са законом. При селекцији и обуци мањинских координатора мудро је остварити активну сарадњу с легитимним представницима мањинских заједница, ради превенирања конфликта око селекције и употребе наслеђа унутар самих заједница.

Оснивање Националног савета за културно наслеђе значајно би допринело професионализацији и бирократизацији очувања културног наслеђа, које не треба даље препуштати искључиво пројектној форми, заснованој на ентузијазму, посвећености и експертизи појединих универзитетских катедри и одељења, институтских центара или истраживачких група, научних и културних друштава, а не ретко и појединаца. Заштиту, која обухвата и истраживања, промоцију и успостављање одрживих видова очувања, треба спроводити организовано и континуирано, у сарадњи с постојећим надлежним државним, покрајинским, градским

и регионалним органима, као и с онима чије се оснивање овде предлаже. У том смислу треба омогућити програмско успостављање и буџетско (су)финансирање оних програма цивилног друштва који су усмерени на проучавање и очување културног наслеђа, у складу с критеријумима и стандардима о чијем поштовању би се старали комитети Националног савета компетентни за материјално одн. нематеријално културно наслеђе.

Као посебно важне издвајају се смернице и препоруке академској заједници. Истраживање НКН треба интензивирати у постојећим научноистраживачким организацијама (НИО), а основати нове НИО или нове организационе јединице (институте, центре) у оквиру постојећих. Имплементација конвенција и пратећих оперативних смерница Унеска, подразумева и покретање нових студијских програма посвећених културном наслеђу а НКН специфично, уз увођење нових предмета или предметних подручја у постојеће студијске програме. Ове курикуларне промене могу бити праћене и оснивањем специфичних организационих јединица (катедри, семинара и сл.) у оквиру постојећих универзитета, факултета, одељења, одсека и др.

У научној политици и политици високог образовања посебну пажњу треба посветити развијању примењене хуманистике. Постојећа настојања да се друштвене науке примене у корист друштвених потреба и потреба привреде допунити програмима примене хуманистичких дисциплина, с посебним нагласком на очување културног наслеђа. При моделовању научне политике, неопходно је почети с применом ратификованих конвенција и оперативних смерница Унеска и других наднационалних тела, која *иод културном баштином не йодразумевају само уметност, књижевност и фолклор, већ и научну баштину једној друштва.*

Када усвојимо концепт друштвено-хуманистичких наука, а етнологије посебно, као конституента а не само као истраживања културног наслеђа; када освестимо да НКН

представља саму срж културних идентитета; када научимо да се о културним идентитетима може мислити и као о мирнодопском концепту; након што увидимо да у контексту „замора од проширења“ и „замора од приступања“ своје проблеме углавном морамо решавати сами; сада када смо искусили да се у контексту билатералне кондиционалности и најмањи изостанак заштите културног наслеђа мањина може користити као инструмент уцене коју треба превенирати; коначно, када се подсетимо да су мир и разумевање међу културама били иницијални циљ антропологије и разлог њеног постојања, а очување културног наслеђа основни смисао постојања етнологије, испоставља се да у друштву попут нашег, преоптерећеном конфликтним поимањем наслеђа, нема ни пречег ни поноснијег задатка од осмишљавања даље етнолошко-антрополошки информисане, усмерене примене Унесковог мирнодопског концепта културног идентитета.

Иако не „верник наслеђа“ мада близак „сотериолошким“ поукама компаративне антропологије, позивам Вас да *културне идентитете никада више не зајусимо*, ни као научници ни као грађани. Контраинтуитивно и не сасвим у складу с пословично критичним налазима антропологије као друштвене науке, из перспективе антропологије као хуманистичке дисциплине (а етнологије као националне науке), констатујем – *управо од њога не би било веће кича*. Јер, у етнологији-антропологији као дисциплини на пресеку друштвених наука и хуманистичких дисциплина, хуманистичка улога је ту да нам покаже шта можемо да урадимо с резултатима наших друштвених истраживања. Ка томе може да нас усмери, и као инфраструктурни оквир и као инспирација за комбиновање истраживања и њихове примене, велики Унесков мирнодопски *пројекат*.

ЛИТЕРАТУРА

- Adams, Laura. 2008. Globalization, Universalism, and Cultural Form. *Comparative Studies in Society and History* 50 (3): 614–640.
- Aikawa-Faure, Noriko. 2014 Excellence and authenticity: 'Living national (human) treasures' in Japan and Korea. *International Journal of Intangible Heritage* 9: 38–51
- Ahmad, Yahaya. 2006. The Scope and Definition of Heritage: From tangible to Intangible. *International Journal of Heritage Studies* 12 (3): 292–300.
- Ajanović, Edma and Birgit Sauer. 2014. „The rise of racism across Europe“. In: Sedmak, Mateja, Zorana Medarić and Sarah Walker (eds.) *Children's Voices: Studies of Interethnic Conflict and Violence in European Schools*, 17–32. London: Routledge.
- Alivizatou, Marilena. 2008. Contextualizing Intangible Cultural Heritage in Heritage Studies and Museology. *International Journal of Cultural Heritage* 3: 44–54.
- Anastasakis, Othon. 2008. The EU's political conditionality in the Western Balkans: towards a more pragmatic approach. *Southeast European and Black Sea Studies* 8 (4): 365–377.
- Anastasakis, Othon and Dimitar Bechev. 2003. EU Conditionality in South East Europe: Bringing Commitment to the Process. Oxford: University of Oxford, St Antony's College South East European Studies Programme, European Studies Centre. <https://www.sant.ox.ac.uk/sites/default/files/euconditionality.pdf>.
- Arizpe, Lourdes and Cristina Amescua (eds.) 2013. *Anthropological perspectives on intangible cultural heritage*. (SpringerBriefs in Environment, Security, Development and Peace, Book 6). Heidelberg/ New York/Dordrecht/London: Springer-Verlag.
- Askew, Marc. 2010. „The magic list of global status: UNESCO, World Heritage and the agendas of states“. In: Labadi, Sophia and Colin Long (eds.) *Heritage and Globalisation*, 19–44. London: Routledge.
- Barclay, Harold and Alex Comfort. 1996. *People without government: An anthropology of anarchy*. London: Kahn & Averill.

- Bendix, Regina. 2009. "Heritage between economy and politics: An assesment from the perspective of cultural anthropology. In: Smith, Laurajane and Natsuko Akagawa (eds.) *Intangible Heritage*, 253–269. London: Routledge.
- Berliner, David. 2012. Multiple nostalgias: The fabric of heritage in Luang Prabang (Lao PDR). *Journal of the Royal Anthropological Institute* 18 (4): 769–86.
- Beresford, Alexander. 2012. The politics of regenerative nationalism in South Africa. *Journal of Southern African Studies* 38 (4): 863–884.
- Bjeljac, Željko, Aleksandra Terzić i Suzana Lović. 2015. Nematerijalno kulturno nasleđe u Srbiji kao turistički brend. *Turističko poslovanje* 15: 53–61.
- Blake, Janet. 2000. On Defining the Cultural Heritage. *The International and Comparative Law Quarterly* 49 (1): 61–85.
- Blake, Janet. 2002. Developing a New Standard-setting Instrument for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage. Paris: UNESCO. <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001237/123744e.pdf>
- Bortolotto, Chiara. 2007. From objects to processes: Unesco's „Intangible cultural heritage“. *Journal of Museum Ethnography* 19: 21–33.
- Bortolotto, Chiara. 2010. „Globalising intangible cultural heritage? Between international arenas and local appropriations“. In: Labadi, Sophia and Colin Long (eds.) *Heritage and globalisation*, 97–114. London: Routledge.
- Bošković-Stulli, Maja. 1971. O folklorizmu. *Zbornik za narodni život i običaje* 45: 165–186.
- Bošković-Stuli, Maja. 1983. *Usmena književnost nekad i danas*. Beograd: Prosveta.
- Bräuchler, Birgit. 2011. Immaterielles Kulturerbe als Friedensstifter. *Sociologus* 61 (1): 91–115.
- Brković, Čarna. 2008. Upravljanje osećanjima pripadanja: Antropološka analiza „kulture“ i „identiteta“ u Ustavu Republike Srbije. *Etnoantropološki problemi* 3 (2): 59–76.
- Brown, Michael. F. 2003. *Who Owns Native Culture?* Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Brumman, Christoph. 2014. Heritage agnosticism: a third path for the study of cultural heritage. *Social Anthropology* 22 (2): 173–188.
- Brumman, Christoph. 2015. „Cultural Heritage“. In: Wright, James D. (ed.). *International Encyclopedia of Social & Behavioral Sciences*, 414–419. Amsterdam: Elsevier.

- Brumman, Christoph and David Berliner. 2016. „UNESCO World Heritage – Grounded“. In: Brumman, Christoph and David Berliner (eds.) *World Heritage on the Ground: Ethnographic Perspectives* (EASA Series, Vol. 28), 1–34. Oxford: Berghahn Books.
- Comaroff, John L. and Jean Comaroff. 2009. *Ethnicity, Inc.* Chicago: University of Chicago Press.
- Clifford, James. 2004. Looking Several Ways: Anthropology and Native Heritage in Alaska. *Current Anthropology* 45 (1): 5–30.
- de Jong, Ferdinand. 2009. Hybrid Heritage. *African Arts* 42 (4): 4–5.
- Droit, Roger-Paul. 2005. *Humanity in the making: Overview of the intellectual history of UNESCO, 1945–2005*. Paris: UNESCO.
- Čolović, Ivan. 2014. *Rastanak s identitetom: Ogledi o političkoj antropologiji*, 3. (Biblioteka XX vek, knj. 217). Beograd: Biblioteka XX vek.
- Edelman, Marc and Angelique Haugerud, eds. 2005. *The anthropology of development and globalization: From classical political economy to contemporary neoliberalism*. Oxford: Blackwell Pub.
- Erdei, Ildiko. 2012. *Čekajući Ikeu: Potrošačka kultura u postsocijalizmu i pre njega*. (Etnološka biblioteka, knj. 64). Beograd: Srpski genealoški centar i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
- Eriksen, Thomas Hylland. 1993. In which sense do cultural islands exist? *Social Anthropology* 1 (1b): 133–147.
- Eriksen, Thomas Hylland. 2001. “Between universalism and relativism: A critique of the UNESCO concepts of culture”. In: Cowan, Jane, Marie-Benedicte Dembour and Richard Wilson (eds.). *Culture and rights: Anthropological perspectives*, 127–148. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eriksen, Thomas Hylland. 2006. „Diversity versus difference: Neo-liberalism in the minority debate“. In: Rottenburg, Richard, Burkhard Schnepel and Shingo Shimada (eds.) *The Making and Unmaking of Difference*, 13–36. Bielefeld: Transaction.
- Frey, Bruno S. and Lasse Steiner. 2011. World Heritage List: Does it make sense? *International Journal of Cultural Policy* 17 (5): 555–573.
- Franquesa, Jaume. 2013. On keeping and selling: the political economy of heritage making in contemporary Spain. *Current Anthropology* 54 (3): 346–69.
- Gaćanović, Ivana. 2009. *Problem evropskog identiteta: Uvod u antropologiju Evropske unije*. (Etnološka biblioteka, knj. 44). Beograd: Srpski genealoški centar i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

- Gaćanović, Ivana. 2014. *Kultura revizije u nauci i visokom obrazovanju: Slučaj Republike Srbije 2000–2010*. Doktorska disertacija. Biblioteka Odeljenja za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
- Gavrilović, Ljiljana. 2006. Muzeologija u vakuumu. *Etnoantropološki problemi* 1 (2): 45–58.
- Gavrilović, Ljiljana. 2008. Museums and Geographies of (National) Power. *Гласник Етнoгpафскoг института САНУ* LVI (2): 37–52.
- Gavrilović, Ljiljana. 2009a. Lévi-Strauss: UNESCO = anthropologie: politique. *Etnoantropološki problemi* 4 (2): 83–99.
- Gavrilović, Ljiljana. 2009b. Muzeologija i antropologija: Ukrštanje puteva. *Antropologija* 9: 27–39.
- Gavrilović, Ljiljana. 2010. Nomen est omen: Baština ili nasleđe – ne samo terminološka dilema. *Etnoantropološki problemi* 5 (2): 41–53.
- Gorodzeisky, Anastasia. 2011. Who are the Europeans that Europeans prefer? Economic conditions and exclusionary views toward European immigrants. *International Journal of Comparative Sociology* 52 (1–2): 100–113.
- Grabbe, Heather. 2003. „Europeanization Goes East: Power and Uncertainty in the EU Accession Process.“ In: Featherstone, Kevin and Claudio M. Radaelli (eds.) *The Politics of Europeanization*, 302–328. Oxford and New York: Oxford University Press.
- Graeber, David. 2004. *Fragments of an anarchist anthropology*. Chicago: Prickly Paradigm Press.
- Grzymala-Busse, Anna and Abby Innes. 2003. Great Expectations: The EU and Domestic Political Competition in East Central Europe. *East European Politics and Societies* 17 (1): 64–73.
- Hafstein, Valdimar Tr. 2009. „Intangible heritage as a list: from masterpieces to representation“. In: Smith, Laurajane and Natsuko Akagawa (eds.) *Intangible Heritage*, 93–111. London: Routledge.
- Hafstein, Valdimar T. 2015 Intangible heritage as diagnosis, safeguarding as treatment. *Journal of folklore research* 52 (2–3): 281–98.
- Handler, Richard and Jocelyn Linnekin 1984. Tradition, genuine or spurious. *Journal of American Folklore* 97 (385): 273–90.
- Hansen, Lene and Ole Wæver. 2012. *European Integration and National Identity: The Case of the Nordic States*. London: Routledge.
- Hanson, Allan. 1989. The making of the Maori: Culture invention and its logic. *American Anthropologist* 91 (4): 890–902.

- Hapiuk, William J., Jr. 2001. Of Kitsch and Kachinas: A Critical Analysis of the Indian Arts and Crafts Act of 1990. *Stanford Law Review* 53 (4): 1009–1075.
- Herzfeld, Michael. 2010. Purity and power: Anthropology from colonialism to global hierarchy of value. *Reviews in Anthropology* 39 (4): 288–312.
- Hilgers, Mathieu. 2010. The three anthropological approaches to neo-liberalism. *International Social Science Journal* 61 (202): 351–363.
- Hodder, Ian. 2010. Cultural heritage rights: From ownership and descent to justice and well-being. *Anthropological Quarterly* 83 (4): 861–882.
- Holm, Poul, Arne Jarrick and Dominic Scott. 2015. *Humanities World Report*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Inotai, András. 2011. Editorial. *Eastern Journal of European Studies* 2 (2): 5–6.
- Janev, Igor. 2010. *Odnosi Jugoslavije sa UNESCO-m: Istorijski i kulturološki aspekti*. Beograd: Institut za političke studije.
- Kale, Jadran. 2014. Je li „nematerijalna kulturna baština“ nastala kao europski egzotizam? *Ethnologica Dalmatica* 21 (1): 47–79.
- Kalogeraki, Stefania. 2014. „Migrant-related attitudes among the ethnic majority and migrant group during prosperous and recessionary times“. In: Petropoulos, Nikos and George O. Tsobanoglou (eds.) *The Debt Crisis in Eurozone: Social Impact*, 206–226 Cambridge: Cambridge Scholar Publishing.
- Kingfisher, Catherine and Jeff Maskovsky. 2008. Introduction: The Limits of Neoliberalism. *Critique of Anthropology* 28 (2): 115–126.
- Klein, Barbro. 2014. “Cultural Heritage, Human Rights, and Reform Ideologies: The Case of Swedish Folklife Research”, In: Kapchan, Deborah (ed.) *Cultural Heritage in Transit: Intangible Rights as Human Rights*, 113–124. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Kolen, Ian. 2009. The ‘anthropologization’ of archaeological heritage. *Archaeological Dialogues* 16 (2): 209–225.
- Kovač, Senka i Miloš Milenković (eds.). 2014. *Les Traditions en Europe: modification, invention et instrumentalisation des traditions / Tradicije u Evropi: Modifikovanje, izumevanje i instrumentalizacija tradicije*. (Etnoantropološki problemi – eMonografije, knj 7). Beograd i Sirogojno: Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu i Muzej „Staro selo Sirogojno“. Dostupno na: <http://www.anthroserbia.org/Publications/Details/64>

- Kovačević, Ivan i Miloš Milenković. 2013. Članak vredniji od knjige?! Razaranje interpretativnog suvereniteta srpskog društva. *Etnoantropološki problemi* 8 (4): 899–925.
- Kovačević, Ivan. 1976. Za teorijsku etnologiju. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 3: 40–42.
- Kovačević, Ivan. 2012a. „Jugoslovensko kulturno nasleđe – od jugoslovenske ideje do jugonostalgije“. U: Isti (ur.). *Ogledi o jugoslovenskom kulturnom nasleđu* (Etnološka biblioteka, knj. 61), 7–19. Beograd: Srpski genealoški centar i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu
- Kovačević, Ivan. 2012b. O antropolozima ili koliko antropologija jeste zbir intelektualnih karijera. *Etnoantropološki problemi* 7 (1): 19–34.
- Krstić, Marija. 2013. *Evropeizacija u Srbiji početkom XXI veka. Antropološka analiza socio-kulturnih promena u periodu evrointegracija*. Doktorska disertacija. Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.
- Kuper, Adam. 2003. The Return of the Native. *Current Anthropology* 44 (3): 389–40.
- Kurin, Richard. 2007. Safeguarding Intangible Cultural Heritage: Key Factors in Implementing the 2003 Convention. *International Journal of Intangible Heritage* 2: 10–20.
- Lenzerini, Federico. 2011. Intangible Cultural Heritage: The Living Culture of Peoples. *The European Journal of International Law* 22 (1): 101–120.
- Linnekin, Jocelyn. 1991. Cultural invention and the dilemma of inauthenticity. *American Anthropologist* 93 (2): 446–9.
- Lixinski, Lucas. 2011. Selecting Heritage: The Interplay of Art, Politics and Identity. *The European Journal of International Law* 22 (1): 81–100.
- Logan, William. 2012. “Cultural diversity, cultural heritage and human rights: Towards heritage management as human rights-based cultural practice.” *International Journal of Heritage Studies* 18 (3): 231–244.
- Love, Bridget. 2013. Treasure hunts in rural Japan: Place making at the limits of sustainability. *American Anthropologist* 115 (1): 112–124.
- Lukić-Krstanović, Miroslava. 2016. „Safeguarding of Intangible Cultural Heritage through Network of Local Communities, Academia and the Public Administration / Имплементација нематеријалног културног наслеђа кроз мрежу локалне, академске заједнице и администрације“. In: Ivanova, Miglena (ed.) *The Contribution of UNESCO Member States of South-Eastern Europe to the Imple-*

- mentation of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage: A Jubilee Edition Dedicated to the 70th Anniversary of UNESCO, 229–238. Sofia: Regional Centre for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage in South-Eastern Europe under the auspices of UNESCO.
- Luke, Christina. 2013. Cultural Sovereignty in the Balkans and Turkey: The politics of preservation and rehabilitation. *Journal of Social Archaeology* 13 (3): 350–370.
- Malinowski, Bronislaw. 1941. An anthropological analysis of war. *American Journal of Sociology* 46 (4): 521–550.
- Matić, Miloš. 2011. Konceptualizacija kulture u heritološkoj paradigmi: Muzejsko nadmudrivanje sa materijalnim. *Antropologija* 11 (1): 117–142.
- McDonald, Maryon. 1996. 'Unity in Diversity'. Some Tensions in the Construction of Europe. *Social Anthropology* 4 (1): 47–60.
- McLaren, Lauren. 2004. Opposition to European integration and fear of loss of national identity: Debunking a basic assumption regarding hostility to the integration project. *European Journal of Political Research* 43 (6): 895–911.
- Metraux, A. 1951. UNESCO and anthropology. *American Anthropologist* 53 (2): 294–300.
- Meskel, Lyn. 2012. The rush to inscribe: Reflections on the 35th Session of the World Heritage Committee, UNESCO Paris, 2011. *Journal of Field Archaeology* 37 (2): 145–51.
- Meskel, Lyn. 2013. UNESCO's World Heritage Convention at 40: Challenging the Economic and Political Order in International Heritage Conservation. *Current Anthropology* 54 (4): 483–494.
- Mezey, Naomi. 2007. The Paradoxes of Cultural Property. *Columbia Law Review* 107 (8): 2004–2046.
- Milenković, Miloš. 2008b. Problemi konstitucionalizacije multikulturalizma: Pogled iz antropologije. Deo prvi: o „očuvanju identiteta“. *Etnoantropološki problemi* 3 (2): 5–57.
- Milenković, Miloš. 2008a. Da li je etnografija deo antropologije ili je antropologija deo etnografije? *Etnoantropološki problemi* 3 (1): 275–278.
- Milenković, Miloš. 2009. O brojanju i merenju (drugih) ljudi (za novac): Moralno-civilizacijske implikacije ukidanja društveno-humanističkih nauka u Srbiji putem scijentometrijske pseudonauke. *Antropologija* 8: 33–52.

- Milenković, Miloš. 2010. *Ka politici srpske antropologije za XXI vek*. Beograd: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i Srpski genealoški centar.
- Milenković, Miloš. 2011. „Identitetske subvencije: Zašto je mudro poljoprivredne subvencije uvrstiti pod kontrolu državne pomoći?“. U: Lilić, Stevan (ur.). *Kontrola državne pomoći u Srbiji i u Evropskoj uniji*, 91–104. Beograd: Pravni fakultet.
- Milenković, Miloš. 2013a. O izvorima antirealističkog pogleda na relativizam u sociokulturnoj antropologiji. *Antropologija* 13 (3): 27–47.
- Milenković, Miloš. 2013b. „O (ne)mogućnosti zaštite religijskih koncepata i praksi kao nematerijalne kulturne baštine u kontekstu pridruživanja Republike Srbije Evropskoj Uniji“. U: Sinani, Danijel (ur.). *Urbani kulturni identiteti i religioznost u savremenom kontekstu* (Etnološka biblioteka, knj. 73), 49–80. Beograd: Srpski genealoški centar i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
- Milenković, Miloš. 2014a. *Antropologija multikulturalizma: Od politike identiteta ka očuvanju kulturnog nasleđa*. (Etnološka biblioteka, knj. 80). Beograd: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i Srpski genealoški centar.
- Milenković, Miloš. 2014b. Povratak „dvorskoj nauci“? Ka konsekvencionalističkom promišljanju budućnosti etnologije / sociokulturne antropologije u Republici Srbiji i Republici Hrvatskoj. *Studia Ethnologica Croatica* 26: 5–23.
- Milenković, Miloš i Ljubica Milosavljević. 2011. „Pridodato u prevodu“: Nematerijalno kulturno nasleđe u prevodenju i primeni evropskih politika doživotnog obrazovanja u Republici Srbiji“. U: Žikić, Bojan (ur.) *Kulturni identiteti kao nematerijalno kulturno nasleđe* (Etnološka biblioteka, knj. 62), 147–178. Beograd: Srpski genealoški centar i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
- Milenković, Miloš and Marko Milenković. 2013a. “Serbia and the European Union. Is the “Culturalisation” of Accession Criteria on the Way?” In: Laursen, Finn (ed.) *EU Enlargement: Current Challenges and Strategic Choices* (Europe plurielle/Multiple Europes, Vol. 50), 153–174. Bruxelles: Peter Lang Verlagsgruppe.
- Milenković, Miloš and Marko Milenković. 2013b. Is additional conditionality preventing EU accession? Serbian democratic “step back“. *Sociološki pregled* 47 (2): 189–210.

- Milenković, Miloš i Marko Pišev. 2013. „Islam“ u anti-multikulturalnoj retorici političara i antropologa Zapadne Evrope: Kongruencija ili koincidencija? *Etnoantropološki problemi* 8 (4): 965–985.
- Milenković, Miloš, Isidora Jarić i Ognjen Radonjić. 2014. O uticaju benevolentne asimetrije na metodološki dizajn istraživanja na primeru jednog tekućeg interdisciplinarnog istraživanja Roma u Srbiji. *Antropologija* 14 (3): 27–44.
- Milenković, Miloš, Isidora Jarić i Valentina Sokolovska. 2014. O nekim teorijsko-metodološkim problemima istraživanja romske populacije u sociologiji i etnologiji/sociokulturnoj antropologiji. *Etnoantropološki problemi* 9 (4): 849–870.
- Milošević-Đorđević, Jasna. 2007. Primordialistic Concept of National Identity in Serbia. *Psihologija* 40 (3): 385–397.
- Moghadam, Valentine M. and Dilek Elveren. 2008. The making of an International Convention: culture and free trade in a global era. *Review of International Studies* 34 (4): 735–753.
- Naumović, Slobodan. 1997. The 'Double Insider Syndrome' Or Is Romanticist Heritage the Primary Source of Ideologised Discourses in Balkan Ethnology. *Зборник Филозофског факултета у Београду* XIX (A): 319–351.
- Naumović, Slobodan. 2009. *Upotreba tradicije u političkom i javnom životu Srbije na kraju dvadesetog i početkom dvadeset prvog veka*. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu.
- Naumović, Slobodan. 2013. *Fields of paradox: Three case studies on the europeanisation of agriculture in Serbia*. (Ethnological Series. Special Editions, 11). Belgrade: Department of Ethnology and Anthropology, Faculty of Philosophy, University of Belgrade and Serbian Genealogical Centre.
- Nedeljković, Saša. 2012. Looking for the right formula: Studies of ethnicity in Serbia. *Antropologija* 12 (2): 273–290.
- Nic Craith, Máiréad. 2008. Intangible Cultural Heritages: The Challenge for Europe. *Anthropological Journal of European Cultures* 17 (1): 54–73.
- Nic Craith, Máiréad. 2012. Europe's Uncommon Heritages. *Traditiones* 41 (2): 11–28.
- Nielsen, Bjarke. 2011. UNESCO and the “right” kind of culture: Bureaucratic production and articulation. *Critique of Anthropology* 31 (4): 273–92.
- Nusbaum, Marta. 2012. *Ne za profit. Zašto je demokratiji potrebna humanistika?* Beograd: Fabrika knjiga.

- Ortner, Sherry. 2011. On Neoliberalism. *Anthropology of This Century* 1. <http://aotcpres.com/articles/neoliberalism/>
- Pavlović, Senka. 2010. Politički identitet Evropske unije. *Međunarodna politika* LXI (1140): 24–37.
- Pavlović, Senka. 2014. „Evropski kulturni identitet: amalgam nekonziistentnih zamisli“. U: Samardžić, Slobodan i Ivana Radić Milosavljević (prir.) *Evropski građanin u vremenu krize*, 232–247. Beograd: Fakultet političkih nauka.
- Pišev, Marko. 2010. Ko je ko u Kraljevini SHS: Formalna analiza Cvijićeve rasprave o jedinstvu Južnih Slovena. *Etnoantropološki problemi* 5 (2): 55–79.
- Richland, Justin B. 2009. On neoliberalism and other social diseases: the 2008 sociocultural anthropology year in review. *American Anthropologist* 111 (2): 170–176.
- Ringel, Felix. 2012. Towards anarchist futures? Creative presentism, vanguard practices and anthropological hopes. *Critique of Anthropology* 32 (2): 173–188.
- Robinson, Andrew and Simon Tormey. 2012. Beyond the state: Anthropology and ‘actually-existing-anarchism’. *Critique of Anthropology* 32 (2): 143–157.
- Sahlins, Marshall. 2002. *Waiting for Foucault, Still*. Chicago: Prickly Press.
- Sarrazín Martínez, Jean Paul. 2015. The protection of cultural diversity: reflexions on its origins and implications. *Justicia* 20 (27): 99–117.
- Seeger, Anthony. 2015 Understanding UNESCO: a complex organization with many parts and many actors. *Journal of Folklore Research* 52 (2–3): 269–80.
- Shore, Cris and Annabel Black. 1992. The European Communities and the Construction of Europe. *Anthropology Today* 8 (3): 10–11.
- Shore, Cris. 1993. Inventing the ‘People’s Europe’: Critical Approaches to European Community ‘Cultural Policy’. *Man* 28 (4): 779–800.
- Shore, Cris. 1997. “Governing Europe: European Union Audiovisual Policy and the Politics of Identity”. In: Cris Shore and Susan Wright (eds.). *Anthropology of Policy. Critical Perspectives on Governance and Power*, 165–192. New York: Routledge.
- Shore, Cris. 2006. ‘In Uno Plures’(?). EU Cultural Policy and the Governance of Europe. *Cultural Analysis* 5: 7–26.
- Sinani, Danijel. 2011. „Fascikle, registri i kabineti. Šta su to “alternativne religije” u Srbiji?“ U: Isti (ur.) *Antropologija, religija i alter-*

- nativne religije: kultura identiteta*, 345–363. Beograd: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i Srpski genealoški centar.
- Sinani, Danijel. 2012. U potrazi za alternativnim religijama: o „vidljivosti“ i „nevidljivosti“ religijskih organizacija u Srbiji. *Etnološko-anthropološke sveske* 20: 59–73.
- Srećković, Saša. 2016. „Activities for the Implementation of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage in Serbia / Активности на имплементацији Конвенције о очувању нематеријалног културног наслеђа у Србији“. In: Ivanova, Miglena (ed.) *The Contribution of UNESCO Member States of South-Eastern Europe to the Implementation of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage: A Jubilee Edition Dedicated to the 70th Anniversary of UNESCO*, 143–147. Sofia: Regional Centre for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage in South-Eastern Europe under the auspices of UNESCO.
- Stoczkowski, Wiktor. 2009. UNESCO's doctrine of human diversity: a secular soteriology? *Anthropology Today* 25 (3): 7–11.
- Stojanović, Marko. 2016. *Etnoturizam u Srbiji – Primena konstrukta o identitetu*. Doktorska disertacija. Biblioteka Odeljenja za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
- Stojić, Marko. 2006. Between Europhobia and Europhilia: Party and Popular Attitudes Towards Membership of the European Union in Serbia and Croatia. *Perspectives on European Politics and Society* 7 (3): 312 – 335.
- Subotic, Jelena. 2011. Europe is a State of Mind: Identity and Europeanization in the Balkans. *International Studies Quarterly* 55 (2): 309–330.
- Valderrama, F. 1995. *A history of UNESCO*. Paris: UNESCO
- Vasiljević, Jelena. 2014a. „Ljudska prava i kulturna prava: Antropološka kritika“. U: Mićunović, Dragoljub (ur.) *Filozofija i društvo – Zbornik radova* 3, 267–289. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu.
- Vasiljević, Jelena. 2014b. *Kultura i građanstvo: Antropološka perspektiva*. Doktorska disertacija. Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.
- Vrdoljak, Ana Filipa. 2009. „Cultural Heritage in Human Rights and Humanitarian Law“. In: Ben-Naftali, Orna (ed.) *Human Rights and International Humanitarian Law*, 250–299 Oxford: Oxford University Press.

- Vujačić, Ilija. 2012. Deset godina nove manjinske politike u Srbiji. *Politička misao* 49 (2): 150–165.
- Vukanović, Maša. 2012. Zakoni i prakse u Srbiji i pet članica Evropske unije. *Kultura* 134: 417–429.
- Vukanović, Maša. 2013. *Kulturna politika Srbije: Antropološka perspektiva*. Doktorska disertacija. Filozofski fakultet, Univerzitet u Beograd.
- Vukićević, Vuk. 2011. Digitalizacija kulturnog nasleđa u funkciji ostvarivanja ciljeva kulturne politike. *Kultura* 130: 165–182.
- Wright, Susan. 1998. Politicisation of Culture. *Athropology Today* 14 (1): 7–15.
- Zinger, Oto V. 2010. „Politika u oblasti kulture“. U: Vajdenfeld, Verner i Wolfgang Vesels (ur.) *Evropa od A do Š. Priručnik za evropsku integraciju*, 245–248. Beograd: Fondacija Konrad Adenauer.

- Антонијевић, Драгана. 2012. Лажни фолклористи српског народног стваралаштва. *Етнoлoшкo-антpопoлoшкe свeскe* 19: 9–24.
- Бижић-Омчикус, Весна. 2005. Нематеријална културна баштина и Етнографски музеј у Београду. *Гласник Етнoгpафскoг музеја у Београду* 69: 147–160.
- Гавриловић, Љиљана. 2011. Потрага за особеношћу: Изазови и дилеме унутар концепта очувања и репрезентовања нематеријалног културног наслеђа. *Етнoантpопoлoшки пpоблeми* 6 (1): 221–234.
- Живковић, Душица. 2011. Имплементација Конвенције о очувању нематеријалног културног наслеђа Републике Србије. *Нематеријално културно наслеђе Србије* 1: 22–25.
- Жижић, Бојан. 1996. Природа и функција народног стваралаштва: етноантрополошки аспект. *Гласник Етнoгpафскoг института САНУ* XLV: 123–129.
- Жижић, Бојан. 2006. Когнитивна антропологија и нематеријална културна баштина. *Гласник Етнoгpафскoг музеја у Београду* 70: 11–23.
- Жижић, Бојан. 2011a. Поимање културног идентитета, културних вредности и друштвеног реда у Београду на почетку XXI века. *Антpопoлoгија* 11 (2): 9–40.
- Жижић, Бојан. 2011b. „Културни идентитети као нематеријално културно наслеђе: Увод у истраживање и прелиминарни ре-

- зултати“. У: Исти, (ур.) *Културни идентитети као нематеријално културно наслеђе* (Етнологска библиотека, књ. 62), 7–26. Београд: Српски генеалогски центар и Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета.
- Жикић, Бојан. 2012б. Проучавање културних идентитета у условима „дуготрајне транзиције“ у Србији. *Етнологско-антрополошке свеске* 20: 9–20.
- Жикић, Бојан. 2012в. Временска контекстуализација културних представа о постсоцијализму, транзицији и евроинтеграцијима у Србији. *Етноантрополошки проблеми* 7 (4): 899–917.
- Јовановић, Станоје ур. 2007. *УНЕСКО у Србији*. Нови Сад: Православна реч.
- Јовашевић, Ана. 2011. Заштита нематеријалног културног наслеђа: међународни стандарди и право Србије. *Политичка ревија* 10 (2): 301–324.
- Јовашевић, Ана. 2012. Заштита културне разноликости и мултикултуралности: улога УНЕСКО-а и стање у Србији. *Политичка ревија* 11 (4): 351–376.
- Ковач, Сенка (ур.). 2005. *Проблеми културног идентитета савремене Србије*. Београд: Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета Универзитета у Београду.
- Ковач, Сенка. 2011. *Срећење: Нови државни изразник у јавном дискурсу* (Етнологска библиотека, књ. 59). Београд: Српски генеалогски центар и Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета.
- Ковачевић, Иван. 2001. *Историја српске етнологије* (Етнологска библиотека, књ. 1). Београд: Српски генеалогски центар.
- Ковачевић, Иван. 2001б. *Историја српске етнологије 2: Правци и одломци* (Етнологска библиотека, књ. 2). Београд: Српски генеалогски центар.
- Ковачевић, Иван. 2011. *Транзиционе легенде и јанике* (Етнологска библиотека, књ. 57). Београд: Српски генеалогски центар и Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета Универзитета у Београду.
- Ковачевић, Иван. 2015. *Историја српске антропологије* (Библиотека Етноантрополошки проблеми – Монографије, књ. 1). Београд: Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета Универзитета у Београду и Досије студио.
- Крстић, Марија. 2011. Социо-културни и историјско-политички чиниоци настанка уједињене Европе после II светског рата – ка антрополошкој анализи. *Антропологија* 11 (3): 51–73.

- Лукић-Крстановић, Мирослава и Драгана Радојичић. 2015. Нематеријално културно наслеђе. *Гласник Етнографској музеја у Београду* 79: 165–178.
- Марковић, Драгица. 2008. Интернационализација домородачког покрета. *Етнолошко-антрополошке свеске* 12: 67–82.
- Марковић, Предраг Ј., Вера Павловић Лончарски и Јасна Зрновић (ур.). 2014. *Национална комисија за УНЕСКО*. Београд: П. Марковић.
- Миленковић, Милош. 2003. „Антропологија као мултикултурна пропедутика у Србији: “Национална наука”, културна политика и друштвена надања“. У: Радојичић, Драгана (ур.). *Традиционално и савремено у култури Срба*, 133–148 (Посебна издања ЕИ САНУ, књ. 49). Београд: Етнографски институт САНУ.
- Миленковић, Милош. 2005. „Посткултурна антропологија и мултикултурне политике“. У: Ковач, Сенка (ур.) *Проблеми културној идентитету савремене Србије* (Етноантрополошки проблеми – Зборник радова), 61–74. Београд: Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета Универзитета у Београду.
- Миленковић, Милош. 2008. О научном раду и нашем Универзитету – сто година касније. *Гласник Етнографској музеја у Београду* 72: 41–50.
- Миленковић, Милош. 2013. О једном неочекиваном извору песимизма у савременој антропологији мултикултурализма: поглед из методологије. *Етнолошко-антрополошке свеске* 21: 57–71.
- Младеновић-Рибић, Наташа и Владимир Рибић. 2013. Српско традиционално певање између нематеријалног културног наслеђа и музике света. *Етноантрополошки проблеми* 8 (4): 941–954.
- Наумовић, Слободан. 2005. „Национализација националне науке? Политике етнологије/ антропологије у Србији и Хрватској током прве половине деведесетих година двадесетог века“. У: Ковач, Сенка ур. *Проблеми културној идентитету савремене Србије* (Етноантрополошки проблеми – Зборник радова), 39–46. Београд: Филозофски факултет Универзитета у Београду.
- Наумовић, Слободан. 2013. „Ресурс од кључног значаја: Индустријско наслеђе Бора виђено из перспективе индустријске археологије, етнологије рударства, политичке антропологије и визуелне антропологије“. У: Стојменовић, Драган (ур.) *Добро*

је за мишљење, али је компликовано за јело: Недовољно јасни појмови и појаве нашег завичаја, тумачени из угла етнолозије и антропологије, 75–111. Бор: Народна библиотека у Бору.

Павковић, Никола и Слободан Наумовић. 1996. "Fașanșu la Grebenaș: Фолклоризам, симболичке стратегије и етнички идентитет румунске националне мањине у Банату." У: Мацура, Милош и Војислав Становчић (ур.) *Положај мањина у Савезној Републици Југославији*. (САНУ, Научни скупови LXXXIV, Одељење друштвених наука књ. 19), 697–708. Београд: САНУ.

Ћупурдија, Бранко. 1981. Фолклор и фолклоризам дужијанце. *Зборник Машице српске за друштвене науке* 70: 127–140.

ИЗВОРИ

1. Истраживања јавног мњења Канцеларије за европске интеграције Владе Републике Србије. Доступно на: <http://www.seio.gov.rs/dokumenta/nacionalna-dokumenta.200.html>
2. „Зашто Србија а не Европска унија“. Доступно на: http://dss.rs/wp-content/uploads/2012/07/zasto_srbija.pdf
3. Влада Републике Србије. 2010. „Србија 2020: Концепт развоја Републике Србије до 2020. године“. Доступно на: http://www.srbija.gov.rs/extfile/sr/145381/koncept_razvoja_srbije_do_2020.pdf
4. Канцелација Владе Републике Србије за придруживање Европској унији. 2005. „Национална стратегија Србије за приступање Србије и Црне Горе Европској Унији“. Доступно на: <http://www.emins.org/sr/dokumenti/downloads/ostalo/pristupanje-eu.pdf>
5. Европска унија. „Програм Култура“. Доступно на: http://eacea.ec.europa.eu/culture/index_en.php
6. Европска унија. „Програм Креативна Европа“. Доступно на: https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/actions_en
7. Европска комисија. „Рафаело – Програм културног наслеђа за Европу“. Доступно на: http://cordis.europa.eu/news/rcn/9322_en.html
8. Европска комисија. 2014. „Мапирање акција у вези са културним наслеђем у политикама, програмима и активностима ЕУ“. Доступно на: http://ec.europa.eu/culture/library/reports/2014-heritage-mapping_en.pdf
9. Европска комисија. „Европски структурни и инвестициони фондови“. Доступно на: http://ec.europa.eu/contracts_grants/funds_en.htm
10. Европска комисија. „Европска суседска политика и преговори о приступању“. Доступно на: http://ec.europa.eu/enlargement/policy/conditions-membership/chapters-of-the-acquis/index_en.htm
11. UNESCO. 2012. Basic Texts of the 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. Paris: UNESCO. Доступно на: <http://unesdoc.unesco.org/images/0021/002181/218142e.pdf>

12. Закон о потврђивању Конвенције о очувању нематеријалног културног наслеђа. 2010. <http://www.kultura.gov.rs/lat/medjunarodna-saradnja/medjunarodna-dokumenta>; Конвенција о заштити нематеријалне културне баштине. Београд: Министарство културе Србије, 2009.
13. Закон о црквама и верским заједницама (Сл. гласник РС, 36/2006). Доступно на: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_crkvama_i_verskim_zajednicama.html
14. Janjević, Milutin (прir.). 2009. Konsolidovani ugovor o Evropskoj uniji od Rima do Lisabona. Београд: Службени гласник.
15. „Уговор о Европској унији“. Доступно на: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV:xy0026>
16. Закон о основама система образовања и васпитања (Сл. гласник РС, 72/2009, 52/2011, 55/2013, 35/2015, 68/2015, 62/2016). Доступно на: http://paragraf.rs/propisi/zakon_o_osnovama_sistema_obrazovanja_i_vaspitanja.html
17. Устав Републике Србије. Доступно на: www.parlament.gov.rs/upload/documents/Ustav_Srbije_pdf.pdf
18. Закон о забрани дискриминације (Сл. гласник РС, 22/2009). Доступно на: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zabrani_diskriminacije.html
19. Влада Републике Србије. „Стратегија регионалног развоја Републике Србије за период од 2007. до 2012. године“. Доступно на: <http://www.gs.gov.rs/strategije-vs.html>
20. Закон о регионалном развоју (Сл. гласник 51/2009, 30/2010, 89/2015). Доступно на: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_regionalnom_razvoju.html
21. Споразуму о стабилизацији и придруживању између Европских заједница и њихових држава чланица, са једне стране, и Републике Србије, са друге стране. Доступно на: http://europa.rs/upload/ssp_prevod_sa_anexima.pdf
22. Савет Европе. Европска повеља о регионалној аутономији. Доступно на: http://www.coe.int/t/congress/sessions/18/Source/CharteEuropeenne_en.pdf
23. Савет Европе. Хелсиншка повеља о регионалној самоуправи. Доступно на: http://www.coe.int/t/dgap/localdemocracy/CDLR/Ministerial_Conferences/Helsinki/default_en.asp
24. Савет Европе. Европска повеља о регионалној демократији. Доступно на: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&id=1287511&direct=true>

25. Уједињене нације. „Универзална декларација о људским правима“. Доступно на: <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/> и на: http://www.poverenik.rs/images/stories/Dokumentacija/54_ldok.pdf
26. Уједињене нације. „Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације“. Доступно на: <http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/cerd.pdf> и на: <http://www.unhcr.rs/media/Medjunarodna%20konvencija%20o%20ukidanju%20svih%20oblika%20rasne%20diskrimi.pdf>
27. Савет Европе. „Европска конвенција о људским правима“ (Европска конвенција о заштити људских права и основних слобода). Доступно на: <http://www.echr.coe.int/pages/home.aspx?p=basictexts> и на: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_SRP.pdf
28. Савет Европе. Оквирна конвенција Савета Европе о вредности културног наслеђа за друштво. Доступно на: [http://www.kultura.gov.rs/docs/stranice/82128418889499865927/6.%20Okvirna%20konvencija%20Saveta%20Evrope%20o%20vrednosti%20kulturnog%20nasledja%20za%20drustvo\(Faro,%202005\).pdf](http://www.kultura.gov.rs/docs/stranice/82128418889499865927/6.%20Okvirna%20konvencija%20Saveta%20Evrope%20o%20vrednosti%20kulturnog%20nasledja%20za%20drustvo(Faro,%202005).pdf)
29. УНЕСКО. „Утицај економске кризе на дискриминацију и ксенофобију“. Доступно на: <http://www.ljudskaprava.gov.rs/index.php/medunarodni-pakt-o-gradanskim-i-politickim-pravima/55-medunarodni-pakt-o-gradanskim-i-politickim-pravima>
30. УНЕСКО. Листе нематеријалног културног наслеђа. Доступно на: <http://www.unesco.org/culture/ich/en/lists>
31. Закон о ратификацији међународног пакта о грађанским и политичким слободама (Сл. лист СФРЈ, 7/71). Уједињене нације. Међународни пакт о политичким и грађанским правима. Доступно на: <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>
32. Уједињене нације. Декларација о правима припадника националних, етничких, верских и језичких мањина. Доступно на: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/Minorities.aspx>
33. Закон о заштити права и слобода националних мањина (Сл. лист СРЈ 11/2002, Сл. лист СЦГ 1/2003, Сл. гласник РС 72/2009, 97/2013). Доступно на: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zastiti_prava_i_sloboda_nacionalnih_manjina.html
34. Закон о националним саветима националних мањина (Сл. гласник РС, 72/2009, 20/2014, 55/2014). Доступно на: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_nacionalnim_savetima_nacionalnih_manjina.html

35. Закон о потврђивању Оквирне конвенције за заштиту националних мањина (Сл. лист СРЈ, 6/98). Доступно на: <http://www.pravamanjina.rs/attachments/ZAKON%20o%20potvrđivanju%20okvirne%20konvencije.pdf>
36. Нематеријално културно наслеђе Србије. Центар за нематеријално културно наслеђе, Етнографски музеј у Београду. Доступно на: <http://nkns.rs/>
37. У истраживању и заштити нематеријалног културног наслеђа учествује и Завод за проучавање културног развоја. <http://zaprokul.org.rs/nematerijalno-kulturno-nasledje/>
38. Milenković, Marko i Milan Antonijević. 2014. Objedinjeni elaborat o ljudsko-pravnim, manjinsko-pravnim i javno(upravno)-pravnim pitanjima povezanim s konceptom zaštite nematerijalnog kulturnog nasleđa i političko-pravnom obavezom zaštite prava nacionalnih manjina i ljudskih i manjinskih prava uopšte. Београд: Етнолошко-антрополошко друштво Србије и Комитет правника за људска права
39. Институт за етнологију и антропологију Филозофског факултета Универзитета у Београду. www.f.bg.ac.rs/instituti/IEA/projekti
40. Етнолошко-антрополошко друштво Србије. www.eads.org.rs
41. Етнографски институт САНУ. www.etno-institut.co.rs/cir/projects.php
42. Етнографски музеј у Београду. www.etnografskimuzej.rs/rs/omuzeju/delatnost
43. Срећковић, Саша. Искуства из ангажовања у пројектима УНЕСКО у области НКН. http://etnografskimuzej.rs/wp-content/uploads/2013/04/Iskustva_iz_angazovanja_u_projektima_UNESKO_u_oblasti_NKN1.pdf
44. „Закон о културним добрима“ (Сл. Гласник РС 71/94, 52/2011 и 99/2011). Доступно на: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_kulturnim_dobrima.html
45. Менковић, Мирјана (ур.). 2004. *Културно наслеђе: Избор најзначајнијих докумената Савета Европе у области културног наслеђа*. Београд: Центар за очување културног наслеђа Косова и Метохије – Mnemosyne и Министарство културе.
46. „Декларација из Мексико ситија“ одн. „Декларација о културној политици из Мексико ситија“. Доступно на: http://portal.unesco.org/culture/en/files/12762/11295421661mexico_en.pdf/mexico_en.pdf
47. УНЕСКО, 1989. „Препорука за очување традиционалне културе и фолклора“. Доступно на: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13141&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

48. УНЕСКО, 1966. „Декларација о принципима међународне културне сарадње“. Доступно на: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13147&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html
49. ИКОМОС, 1994. „Документ о аутентичности из Наре“. Доступно на: <http://www.icomos.org/charters/nara-e.pdf>
50. УНЕСКО, 2001. Универзална декларација о културној разноликости. *Нова српска јолијичка мисао* 8 (1–4): 137–142.
51. УНЕСКО, 2001–2005. „Прокламација ремек-дела усменог и нематеријалног наслеђа човечанства“. Доступно на: <http://www.unesco.org/culture/ich/en/proclamation-of-masterpieces-00103>
52. В. извор бр. 15. „Уговор из Мастрихта“ и „Уговор о Европској унији“ су исти документ, мада се у литератури понекад погрешно наводе као различити документи.
53. Средњевековни стећци уписани су на Листу светког културног наслеђа, као заједничка номинација Републике Босне и Херцеговине, Републике Хрватске, Републике Црне Горе и Републике Србије. Доступно на: <http://whc.unesco.org/en/list/1504>
54. General Assembly of the States Parties to the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, Third Session (UNESCO Headquarters, 22–24 June 2010), Resolutions, Resolution 3.GA 5, Doc. ITH/10/3.GA/CONF.201/RESOLUTIONS, 24 June 2010. Доступно на: www.unesco.org
55. http://www.kultura.gov.rs/cyr/zastita-kulturnog-nasledja/o_sektoru
56. Sklabinski, Milina i Miroslav Keveždi. 2012. „Nacionalni saveti nacionalnih manjina i kultura“. U: *Nadležnosti nacionalnih saveta nacionalnih manjina – Priručnik za nacionalne savete nacionalnih manjina*. Beograd: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, državnu upravu i lokalnu samoupravu, Ambasada Savezne Republike Nemačke u Beogradu i Misija OEBS u Srbiji.
57. Milenković, Miloš i Marko Milenković. 2015. „Put ka uključivanju nacionalnih saveta nacionalnih manjina u inkluzivnu zaštitu kulturnog nasleđa – prilika koju ne treba propustiti“. U: Azanjac, Tanja (ur.) *Istraživanje o kapacitetima lokalnih institucija kulture i stavovima građana/ki Sandžaka o načinima na koji se ostvaruje očuvanje, afirmacija i razvoj bošnjačke kulture i tradicije*. Beograd i Priboj: Ug Nova vizija, UG Ženska inicijativa i Agencija Insight. Ment, 3–10.
58. Jarić, Isidora, Valentina Sokolovska, Miloš Milenković i Marko Milenković. 2015. Društveni i kulturni potencijal Roma u Srbiji: Ka novim politikama za inkluziju Roma 2015–2015. Beograd: SUPRAM.

59. Jarić, Isidora i Miloš Milenković. 2014. „Romi u Srbiji na preseku začaranih krugova siromaštva i identiteta: preliminarni rezultati istraživanja“. U: Sokolovska, Valentina (ur.) *Društveni i kulturni potencijal Roma u Srbiji*. Novi Sad: Odsek za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu i Sociološko društvo Vojvodine.
60. HERA WP6-WG4 Report: The Humanities as a Source of Creativity and Innovation, 9. Доступно на: <http://heranet.info/welcome-hera-humanities-the-european-research-area>
61. UNESCO Sources: Beyond the monuments: A Living Heritage. Доступно на: <http://unesdoc.unesco.org/images/0010/001033/103365e.pdf>
62. Архива Унеско садржи и оперативне директиве (смернице) којима ова агенција настоји да превенира и националистичку и конзументистичку инструментализацију својих настојања. Доступно на: <http://www.unesco.org/new/en/unesco/resources/online-materials/publications/unesdoc-database/>
63. Paunović, Milan (ur). 2006. Zbirka međunarodnih dokumenata o ljudskim pravima 1: Osnovni instrumenti. Beograd: Beogradski centar za ljudska prava UNESCO.
64. УНЕСКО. „Репрезентативна листа светског културног наслеђа“. Доступно на: <http://whc.unesco.org/en/list>
65. УНЕСКО. 1972. „Конвенција о заштити светске културне и природне баштине“ (Службени лист СФРЈ, 56/74). Доступно на: [http://www.kultura.gov.rs/docs/stranice/82128418889499865927/9.%20Konvecija%20o%20zastiti%20svetske%20kulturne%20i%20prirodne-bastine%20\(1972\).pdf](http://www.kultura.gov.rs/docs/stranice/82128418889499865927/9.%20Konvecija%20o%20zastiti%20svetske%20kulturne%20i%20prirodne-bastine%20(1972).pdf)
66. Чл. 21, ст. 3 Устава Републике Србије: „Не сматрају се дискриминацијом посебне мере које Република Србија може увести ради постизања пуне равноправности лица или групе лица која су суштински у неједнаком положају са осталим грађанима.“ Доступно на: <http://www.ustavni.sud.rs/page/view/139-100028/ustav-republike-srbije>
67. https://ec.europa.eu/research/innovation-union/pdf/innovation-union-communication-brochure_en.pdf; <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/h2020-section/societal-challenges>

РЕЗИМЕ

ПОВРАТАК НАСЛЕЂУ Оглед из примењене хуманистике

Да ли заштита културног наслеђа под државном контролом представља проблем или прилику за српску етнолошко-антрополошку професионалну заједницу? Да ли би заштиту културног наслеђа требало да посматрамо у нескладу с културно критичким наслеђем саме антропологије, заснованим на деконструкцији инсуларног концепта културе који се стандардно користи у мултикултурним политикама? Или би, насупротив томе, требало да настојимо да интервенишемо у друштвену стварност управо применом самог инструмента који се по правилу користи за есенцијализацију културних идентитета? У овом огледу у форми књиге образлажем да би такав подухват захтевао заокрет ка политичкој мудрости и стратешко одрицање од начина на који критичка антропологија саму себе перципира, као „кербера“ или „митоловца“. То би, даље, захтевало, окретање ка нефундаменталистичком концепту есенцијализма и стратешки заокрет ка даљој бирократизацији идентитетски импрегнираних друштвених и политичких проблема.

Контекст оваквог разматрања креиран је текућом дебатом која се шири Европским истраживачким простором о улози друштвено-хуманистичких наука у оквиру програма Велики друштвени изазови и с њиме повезане агенде Унија иновација. Да ли постоји начин да одржимо академске стандарде, укључујући независно критичко истраживање друштвених проблема и културних питања, у контексту проблематичних, свеобухватних и дуготрајних реформи

сектора образовања, науке и културе? С обзиром на чињеницу да се и наша дисциплина суочава с „мерама штедње“ којима се врши редукција јавно финансираних истраживања искључиво на његове примењене аспекте и програмски јавни ангажман, да ли да останемо у академској кули од слоноваче или да настојимо да те политички дириговане активности ускладимо с друштвеном одговорношћу?

Након што сам повезао песимистичне анализе политике и етике српске етнологије и антропологије, започете у претходним књигама и радовима, с двава важним дебатама нашег времена – о „крају државе“ и о „излишности идентитета“ као истраживачког концепта – неочекивано се помолио оптимистичан сценарио. У тим претходним анализама сам пропустио да узмем у обзир могућност да критичка антропологија у Србији превазиђе и nelaгoду какву обично осећа према есенцијалистичкој основи заштите културног наслеђа и готово аксиоматски отклон од државне политике идентитета, тој чудној таутологији „примењене хуманиситике“.

Живимо у времену девастирања културе и друштва изазваним суновратом кључних инструмената државе благостања – јавног здравства, социјалне политике и сложеног система државно финансираних а релативно аутономних образовних, научних и културних институција. Парадоксално, уколико тежимо да остваримо најлибералније циљеве своје дисциплине, оно што нам је сада потребно и као грађанима и као професионалној заједници јесте „више државе“ и устаљени механизми регулације идентитетских питања. Ти механизми, легитимисани од стране међународне заједнице и инкорпорирани у српску јавну управу по моделу учења и подстицаја, већ су понуђени институцијама које регулишу и имплементирају културну политику кроз свеобухватан мирнодопски систем међународног обуздавања идентитета – систем заштите нематеријалног културног наслеђа Унеска. А тај систем не би требало, као што то антропологија обично чини, да посматрамо само као генератор етничких конфликта и културног расизма који ће на крају поново довести до ратова заснованих на културном наслеђу и до још једног круга политичке инструментали-

зације колективних идентитета, већ и као циљано конзервативну бирократску алатку за остваривање либералних циљева којима смо по правилу посвећени као друштвени мислиоци и јавни интелектуалци.

Република Србија је 2010. године ратификовала Унескову Конвенцију о заштити нематеријалног културног наслеђа (НКН) из 2003, преузевши обавезу да штити, чува, документује, развија и баштини елементе тог наслеђа који се селекују искључиво на државном нивоу. У складу с тим успостављена је државна Мрежа за заштиту НКН која укључује професионалце из ове области, који су већином чланице и чланови Етнолошко-антрополошког друштва Србије (ЕАДС). Ту мрежу чине Национални комитет за НКН, Центар за НКН Србије (при Етнографском музеју у Београду), шест регионалних координатора за НКН и регионални музеји у којима се реализују програми заштите, подржани истраживањима у сарадњи с факултетима и институтима. Мрежа је усредсређена на рад на културно-идентитетским питањима и на елементе НКН које редовно проучавају истраживачки тимови Одељења за етнологију и антропологију Филозофског факултета Универзитета у Београду, Етнографског института Српске академије наука и уметности и других партнерских институција. Као кључни механизам имплементације Конвенције 2012. године успостављен је Национални регистар НКН Србије и у њега су од тада уписана 32 елемента НКН. Крајем 2014. године, крсна слава, као традиционални обичај којим се обележава породични светац-заштитник и кључно обележје српског националног идентитета, уписана је у Унескову Репрезентативну листу НКН човечанства, као први такав елемент номинован од стране Републике Србије. Међутим, многи елементи НКН који припадају традицијама националних мањина и етничких група Србије још увек чекају да буду признати и уписани у релевантне националне и међународне регистре. С обзиром на чињеницу да је до сада пажња углавном посвећивана обележјима идентитета већинске српске популације, и иако имплементација Конвенције у Србији испуњава Унескове критеријуме, у књизи се образлаже зашто је нео-

пходно да се сада пуна пажња посвети и веома осетљивим питањима заштите елемената НКН који представљају симболе идентитета мањинских популација.

Унескова Конвенција из 2003. године НКН дефинише као „практике, приказе, изразе, знања, вештине, као и инструменте, предмете, артефакте и културне просторе који су с њима повезани – које заједнице, групе и, у појединим случајевима, појединци, препознају као део свог културног наслеђа.“ Будући да се НКН преноси с генерације на генерацију и да представља динамичан систем, оно је у процесу непрекидног поновног стварања од стране група и њихових припадника, у интеракцији с природном средином, историјом, другим заједницама, државом, међународним институцијама и компанијама. НКН заједницама пружа осећај објективности њихове традиције и континуитета, и као такво представља скуп суштинских симбола и пракси њиховог идентитета. Сетимо се да је 1990-их година на Западном Балкану, као региону који се још увек опоравља од последица етноконфесионално образложених ратова, за симболе идентитета „вредело мрети“. Та својства НКН чине га изузетно подложним политичкој манипулацији, посебно у осетљивим контекстима већинско-мањинских односа али и у процесима европских интеграција, који су и сами заглављени „замором од проширења“ Европске уније (али и „замором од придруживања“ истој).

Иако је заштита НКН нераскидиво повезана са заштитом мањинских и људских права, у српском контексту она у пракси зачудо није коришћена с циљем заштите културних права мањинских група. Међу многим изазовима с којима се државе у региону суочавају у овом пост-конфликтном периоду, најдеструктивнији би могла да представља поновна политичка инструментализација етничких и религијских идентитета. Имајући у виду и изузетно компликован контекст придруживања Републике Србије Европској унији, наша влада се суочава с изазовима озбиљних спорова око дефинисања које односно чије културно наслеђе штити или не штити, па чак и спутава. То није само правно питање које се може решити у процесу хармонизације националног

законодавства и јавне управе с тековинама европског права, нити пуком применом постојећих препоручених пракси Унеска. Неопходан је нови приступ, на основу којег би Мрежа заштите била ремоделована, а који би програмски укључио представнике националних мањина и етничких заједница као кључне актере који су у том систему до сада недостајали. Конкретно, релативни изостанак признања, истраживања и заштите елемената мањинских НКН као културних симбола и пракси дистинктивних етничких и религијских идентитета у државном систему заштите могао би да прерасте у озбиљан политички проблем.

Аргумент изнет у овој књизи има за циљ управо да предупреди такав сценарио. Током истраживања на којем се он заснива, комбиновани су елементи теорија и метода типичних за антропологију науке, антропологију образовања и антропологију јавних и практичних политика. Резултати истраживања показују да су државни експерти за заштиту НКН показали вољу да постојећу класификацију учине инклузивнијом, посебно према оним елементима НКН који представљају кључна обележја културних идентитета националних мањина и етничких група (ромског, јеврејског, мађарског, хрватског, бошњачког, муслиманског, албанског и др). Истраживање међу разноврсним актерима у систему заштите показало је да су иницијални напори ЕАДС да подржи дијалог, ојача институционалну инфраструктуру, развије предлоге јавних и практичних политика и подигне свест о овим питањима и међу заинтересованим странама и међу доносиоцима одлука, уродили плодом. Чланице и чланови ЕАДС доживљавају имплементацију Конвенције као кључну јавну арену кроз коју могу да се агажују и мобилишу институционалне и личне капацитете с циљем обједињавања администрације, академског, медијског и цивилног сектора у настојању да се превазиђу конфликти засновани на идентитету који разједају наше друштво и шири регион већ деценијама. У том смислу, ЕАДС поносно служи као кровна институција која пружа експертизу и инфраструктуру, спремна да помогне државним институцијама при испуњавању обавеза у погледу заштите НКН и према

нашем друштву и према међународној заједници. ЕАДС у имплементацији Конвенције кроз своје програме и пројекте редовно ангажује широк дијапазон професионалаца (научника, студената, активиста из цивилног сектора, музеја и медија). Уз то, ЕАДС активно учествује у јавној дебати о мањинским питањима и имаће кључну улогу при креирању Инклузивног регистра НКН Србије чије се успостављање предлаже овом књигом.

Уколико систем заштите НКН буде пажљиво избалансиран укључивањем истакнутих представника мањинских заједница, он би могао да се покаже не само као још један генератор национализма (чиме обједињавање дискурса политике идентитета и економске кризе обично резултује и, као такво, стандардно критикује у оквирима антропологије), већ и као моћан инструмент за промоцију интеркултурног дијалога и одрживих мирнодопских настојања. Када се покаже као користан, Инклузивни регистар НКН Србије би онда могао да буде примењен у компаративно релевантним контекстима на глобалном нивоу и номинован за Унескову Листу препоручених пракси заштите.

Ако почнемо да и саме културне идентитете перципирамо као НКН, онда се контраинтуитивно испоставља да заокрет од типичних критичких позиција (заснованих на фундаменталистичком конструктивистичком антиесенцијализму) ка консеквенцијалистичкој позицији (заснованој на стратешкој примени есенцијализма) представља реализацију либералних циљева конзервативним средствима. А њих ћемо бити у стању да остваримо када препознамо заштиту НКН као осмишљени механизам који социјално објективне ознаке идентитета рефокусира са целих популација на апстрактне и деперсонализоване „елементе културног наслеђа“. С тим циљем, у књизи предлажем и стратегију повратка етнологији као националној науци, која подразумева сарадњу с државном администрацијом која је и међународно и подстакнута и обавезана да колективне идентитете склони из дневне политике.

У овом прикривеном парадоксу, „повратак етнологији“ какав заговарам представља кључни корак сазревања кри-

тичке антропологије у њеним настојањима да испуни своје мирнодопске потенцијале. Друштвено-научна методологија антрополошких истраживања није инкомпатибилна циљевина етнологије као једне од основних хуманистичких дисциплина, тако да у књизи заступам примену етнологије и антропологије у оквирима а не насупрот актуелној агенди примењених друштвено-хуманистичких наука, како би она могла да одигра пројектовану улогу „интерне културне дипломатије“. С тим циљем, књига садржи посебна поглавља, не само о заштити НКН мањина, већ и о питањима заштите већинског наслеђа. Ово друго се усредсређује на побијање широко раширеног страха и на преиспитивање подразумеваних погрешних представа опште популације о томе да губљење националног идентитета и суноврат националне културне баштине нужно представљају последицу међународних интеграција. У њему износим контра-аргумент заснован на анализи идентитетских политика Европске уније и Унеска, која резултује закључком да је политика заштитите културног наслеђа до данас највећи мирнодопски пројекат човечанства, осмишљен да превенира конфликте засноване на идентитету. У књизи посвећујем пажњу и чињеници да конвенције Унеска и њихове пратеће оперативне смернице експлицитно гарантују очување научне продукције на српском језику и језицима националних мањина и етничких група. Закључак који из такве анализе следи јесте тај, да јавне политике које омаловажавају па и ниподаштавају научну продукцију на овим језицима треба одбацити као – нецивилизоване.

Практично примењујући друштвено-хуманистичке науке осмислио сам и предлоге јавних и практичних политика (изнете у оквиру закључног поглавља). Они имају за циљ: а) подизање свести о, и легитимисање потребе за инклузивним, према мањинама сензитивизованим приступом заштити НКН међу институцијама и експертима; б) превенцију кооптирања на идентитету заснованих проблематизација у приступни процес Републике Србије Европској унији, посебно оних повезаних с билатералном кондиционалношћу; в) умрежавање заинтересованих страна (представника ци-

вилног сектора и истакнутих представника мањинских заједница са релевантним институцијама и експертима, а посебно с државним координаторима за НКН и истраживачима ангажованим на пројектима о НКН) у циљу заштите мањинских права и г) успостављање низа институција, међу којима су и Национални савет за културно наслеђе, Мрежа за заштиту мањинског културног наслеђа и, најважније, Инклузивни регистар мањинског нематеријалног културног наслеђа.

Кључне речи: УНЕСКО, Србија, нематеријално културно наслеђе, културни идентитет, историја етнологије, политика антропологије, професионализација, националне мањине, културна права, културна политика, европске интеграције – кондиционалност, антропологија државе и права, антропологија науке и образовања, вредновање истраживања у хуманистичким наукама, примењена хуманистика.

SUMMARY

RETURN TO HERITAGE An Essay in Applied Humanities

Does state-governed cultural heritage protection present a challenge or an opportunity for the Serbian ethnological and anthropological professional community? Should we consider heritage protection as conflicting with the anthropological legacy of cultural critique, based on the deconstruction of insular concept of culture regularly embedded in multicultural policies? Or should we strive instead to intervene into the social reality by employing the very instrument so often used to essentialise cultural identities? Such an endeavour would require, as I argue in this book-length essay, a strategic relinquishment of critical anthropology's self-perceived identity as "watchdog" and "myth-buster," and a turn to political prudence instead. It would entail, I assert, a turn to a non-fundamentalist view on essentialism and a strategic acquiescence to the further bureaucratisation of identity-related social and political issues.

The pretext of this reflection is formed by the current debate on the role of the social sciences and humanities (SSH) within the Grand Societal Challenges and the Innovation Union agenda that spans the European Research Area. Is there a way to uphold academic standards, including independent critical research of social problems and cultural issues, in the context of overwhelmingly challenging and long-lasting reforms of education, science, and culture? As our discipline faces austerity measures that reduce publicly funded research solely to its applied aspects and programmed public-oriented engagement,

should we remain in the academic ivory tower or try to position ourselves in a way that conceptualises politically directed activity as part of social responsibility? When extended to some of the most important debates of our time – those over “the end of the state” and “the obsolescence of identity” as a research concept – analysis of the politics and ethics of Serbian ethnology and anthropology, initiated in my earlier works, unexpectedly pointed to an encouraging scenario. I argue that earlier pessimistic findings regarding the future of critical anthropology in Serbia have failed to consider an opportunity to overcome the uneasiness we regularly experience regarding the essentialist foundation of cultural heritage protection and our proverbial discomfort with state-governed identity politics – the uncanny tautology of “applied humanities.”

These are times of social and cultural devastation, caused by the decline of the welfare state’s crucial instruments, including subsidised health care, widespread social policy, and the complex system of state-financed, self-governed educational, scientific, and cultural institutions. What we need, both as citizens and as a professional community is, counter-intuitively, more of “the state” and established identity-control mechanisms while we strive to achieve our discipline’s most liberal goals. Such mechanisms – legitimised by the international community and incorporated into the hybrid learning-incentives model – are already offered to those institutions that regulate and implement cultural policy as an overarching peacekeeping, identity-compounding international system of intangible cultural heritage (ICH) protection. We need to consider that system not only, as we typically do, one that has generated ethnic conflicts and cultural racism that will eventually lead to heritage-based wars and a new round of political cooptation of collective identities, but also as a purposively conservative bureaucratic tool for achieving the liberatory goals we are regularly inclined to as social thinkers and public intellectuals.

The Republic of Serbia ratified the UNESCO Convention for the Safeguarding of ICH in 2010, and took the obligation to protect, preserve, document, develop, and treasure its heritage, consisting of elements selected solely on a national

level. In accordance with that, the state-governed Network on the Safeguarding of ICH was instituted by various professionals in the field, most of whom are also members of the Serbian Ethnological and Anthropological Society (SEAS). The Network consists of the National Committee for ICH, the Center for the ICH (within the Ethnographic Museum in Belgrade), and six regional coordinators; it focuses on the work on cultural identities and identity-specific ICH regularly conducted by research teams of the Department of Ethnology and Anthropology at the Faculty of Philosophy, University of Belgrade; the Ethnographic Institute of Serbian Academy of Sciences and Arts; and other partner institutes and research groups. The National Registry of the ICH of Serbia was established as a key Convention implementation mechanism. Since 2012, 32 ICH elements have been recorded and inscribed as protected. At the end of 2014, the “Slava” (the traditional Serbian celebration honouring each family’s patron saint, and a key marker of ethnic identity for the majority of the Serbian population) was inscribed on the Representative List of the ICH of Humanity by UNESCO, being the first such ICH element nominated by Serbia at the international level. However, many ICH elements that form the traditions of national minorities and ethnic groups in Serbia still need to be properly recognised and inscribed in relevant national and international registries. Although the implementation of the Convention has been satisfactory according to UNESCO’s evaluation standards, special attention is now needed in relation to the highly sensitive issues of minority cultural heritage protection, as ongoing ICH safeguarding practices, until now, have been directed primarily toward majority (Serbian) cultural heritage markers.

ICH is defined by the UNESCO Convention for the Safeguarding of the ICH (2003) as “the practices, representations, expressions, knowledge, skills – as well as the instruments, objects, artefacts and cultural spaces associated therewith – that communities, groups and, in some cases, individuals recognise as part of their cultural heritage.” As ICH is transmitted over generations and is a dynamic system, it is constantly being recreated by communities and groups in interaction with the natural world and their history, but also with other

communities, the state, and international institutions or companies. ICH provides communities with strong “objective” markers of identity and continuity. In that regard, it represents the core set of symbols and practices of a community’s identity, deemed “worth dying for” in the Western Balkans’ context, as a vulnerable region still recovering from the identity-related wars of the 1990s. As such, ICH is extremely prone to political manipulation, particularly in sensitive contexts of majority-minority relations or in the process of European integrations, that is itself caught up in-between enlargement and accession fatigue. Although ICH safeguarding is inextricably linked to the protection of human and minority rights, in the Serbian context it surprisingly has not in practice been used to preserve the cultural rights of minority groups.

Among the many challenges that countries of the region face in the post-conflict period, the most destructive one may be the political re-invocation of ethnic and religious identities. Bearing in mind the extremely complicated context of the country’s accession to the European Union, the Serbian government is facing challenges related to substantive disputes over defining which/whose cultural heritage is being protected or neglected (or even suppressed). This is not only a legal issue to be solved within the current harmonisation of national legislation and administrative systems to the European *acquis*, or by simply applying existing best practices suggested by UNESCO. A new approach is needed instead, a remodelling of the Network that would programmatically incorporate representatives of minorities/ethnic groups as key missing stakeholders. In particular, the state’s relative absence of recognition, research on, and safeguarding of the cultural practices and symbols of distinct ethnic and religious identities as ICH could turn into a serious political issue.

The argument presented in this book aims precisely to prevent such a scenario. This analysis applies a mixed approach that draws on theories and methods from the anthropology of science, the anthropology of education, and the anthropology of policy. State-appointed ICG safeguarding experts have demonstrated determination in opening up the pool of ICH

classification in a more inclusive manner, especially to those elements of ICH forming the core of cultural identities of national minorities and ethnic groups (including but not limited to the Roma, Jew, Hungarian, Croat, Bosniak, Muslim, and Albanian communities). As my own research among various actors in that system indicates, initial efforts by the SEAS to facilitate dialogue, strengthen institutional infrastructure, devise policy recommendations, and raise awareness among both stakeholders and decision makers proved successful. The members of SEAS see the effective implementation of the Convention as their key arena for social engagement, mobilising institutional and personal resources in order to facilitate the intertwining of administrative, academic, media, and civil sectors to overcome the identity-driven conflicts that have splintered our society and the wider region for decades. In that regard, the SEAS proudly serves as the professional umbrella that provides personal expertise and infrastructure, and is prepared to aid the government network for ICH safeguarding in fulfilling its obligations to both Serbian society and the international community. The SEAS regularly engages, through its programs and projects, a wide range of professionals (scholars, students, civil society activists, museum and media professionals) in the implementation of the Convention. In addition, the SEAS is actively participating in public discussions on minority issues and is instrumental in creating the inclusive register of ICH elements proposed in this book.

If carefully balanced by adding the upstanding minority representatives, the ICH safeguarding system could prove to be not simply another element of nationalism (as the coupling of identity politics discourse and economic crisis usually turns out to be, and is normally criticised as such within anthropological discourse), but a powerful instrument to promote intercultural dialogue and sustain peace efforts. If proven useful, an inclusive registry of ICH might then be applied to comparatively relevant contexts around the globe and be nominated for UNESCO's Register of Best Safeguarding Practices.

If we start to perceive cultural identities as intangible cultural heritage in themselves, then the turn from typically critical positions (based on fundamentally constructivist anti-essentialism) to a consequentialist position (based on strategically applied essentialism) appears to be, perhaps counter-intuitively, a realisation of liberal goals by conservative means. Once we recognise ICH protection as a purposively designed mechanism that refocuses socially objective identity markers from whole populations to the abstract and depersonalised “elements of cultural heritage,” we will be able to achieve our aspirations in this realm. Therefore, I propose a return to ethnology as a “national science” strategy, involving cooperation with the state administration, both as instigated and obligated internationally, to remove collective identities from daily politics.

In this tacit paradox, the advocated “return to ethnology” forms a crucial step in critical anthropology’s coming of age as it aspires to fulfil its peacekeeping potential. Anthropology’s social science methodology is not incompatible with the goals of ethnology as one of the core humanities. In that regard, I would advocate for the application of ethnology and anthropology within, and not against, the developing applied SSH agenda, in order to reposition the discipline as “internal cultural diplomacy.” Therefore, separate chapters are devoted not only to minority protection, but to majority issues in ICH safeguarding – specifically, refuting the widespread fear and common misconceptions among the majority population regarding a “loss” of national identity coupled with the demise of national cultural heritage that is supposedly the inevitable consequence of international integration. I present a counterargument by analysing the identity policies of the European Union along with those of UNESCO. UNESCO’s safeguarding policies are arguably the largest global peacetime project, designed to prevent identity-based conflicts, and I wish to highlight the fact that UNESCO’s conventions and their operational directives explicitly guarantee the right to safeguard scientific work published in native languages, including both Serbian and the languages of national minorities and ethnic groups in Serbia. Consequently, any policy mechanisms that disfavour or erase SSH work in those languages should be discarded as uncivilized.

In putting SSH into practice, I have included a number of policy proposals in the last chapter for: a) raising awareness and legitimising the need for a minority-sensitive, inclusive approach to the protection of intangible cultural heritage among relevant institutions and experts; b) preventing the cooptation of identity-related ICH issues in processes of ongoing international integration, especially those affected by bilateral cultural conditionality; c) the networking of stakeholders (representatives of civil society and prominent representatives of minority communities with relevant institutions and experts, especially with state-appointed regional ICH coordinators, and scholars working on ICH projects), in order to enable the protection of minority rights; and d) the establishment of a set of institutions, including the National Council for Cultural Heritage, the Network for Safeguarding Minority ICH and, most importantly, an inclusive registry of minority intangible cultural heritage.

Key words: UNESCO, Serbia, intangible cultural heritage, cultural identity, history of ethnology, politics of anthropology, professionalization, national minorities, cultural rights, cultural policy, European integrations – conditionality, anthropology of state and law, anthropology of policy, anthropology of science and education, research evaluation in humanities, applied humanities

Милош Миленковић
ПОВРАТАК НАСЛЕЂУ
Оглед из примењене хуманистике

Издавач

Универзитет у Београду – Филозофски факултет
Одељење за етнологију и антропологију
Центар за антропологију јавних и
практичних политика

За издавача

Иван Ковачевић

Лектура и коректура

А. Милићев

Дизајн корица

Владимира Илић

Фотографија

Валентина Марковић

Припрема и штампа

Досије студио, Београд

ISBN 978-86-6427-043-4

Тираж

100 примерака

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

316.7(=163.41)

39:304.5(497.11)”20”

316.72

МИЛЕНКОВИЋ, Милош, 1975–

Повратак наслеђу : оглед из примењене хуманистике / Милош Миленковић. – Београд : Филозофски факултет, Одељење за етнологију и антропологију, Центар за антропологију јавних и практичних политика, 2016 (Београд : Досије студио). – 157 стр. ; 20 см. – (Библиотека Етноантрополошки проблеми. Монографије ; књ. 3) Тираж 100. – Библиографија: стр. 121–142. – Summary: Return to Heritage.

ISBN 978-86-6427-043-4 (ФФ)

а) Срби – Културни идентитет б) Културна антропологија – Србија – 21в с) Мултикултурализам
COBISS.SR-ID 228029452

Одељење за етнологију и антропологију баштини традицију наставе етнологије на Филозофском факултету Велике школе у Београду (осн. 1863) и њеног Етнолошког семинара (осн. 1906). Одељење је 1990. допунило свој назив у Одељење за етнологију и антропологију, административно обележивши значајне теоријско-методолошке промене које су дисциплину из традиционално оријентисаног проучавања искључиво националне културе трансформисале у савремену социокултурну анализу друштвене стварности и културне разноврсности на националном, регионалном и глобалном нивоу.

Одељење издаје часопис *Етноантрополошки проблеми* (www.anthroserbia.org) и суиздавач је *Етнолошке библиотеке* (www.etnoloskabiblioteka.co.rs).